

**TURUN
YLIOPISTO**

Myllymuistot

Liedon Nautelan mylly muistitieto- ja kokemushistorian valossa 1920–1960-luvuilla

Milla Savolainen

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2022

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Suomen historia

Milla Savolainen

Myllymuistot – Liedon Nautelan mylly muistitieto- ja kokemushistorian valossa 1920–1960-luvuilla

Sivumäärät: 79, 1 liites.

Tässä pro gradu -tutkielmassa käsitellään sitä, millaista arki oli Liedon Nautelan myllyssä 1920–1960-luvuilla. Arkea tutkitaan haastatteluaineiston ja keruukilpailun muistelijoiden muistojen avulla. Tutkimuksessa tarkastellaan mylläriin työtä, myllymatkoja ja ajanviettoa myllyllä. Lisäksi tutkimuksessa käsitellään myllytoiminnan muutoksia, kuten sota-ajan poikkeuksellisia oloja myllyssä. Arki on vahvasti esillä muistoissa, sillä kävijöille ja mylläreille myllyllä käyminen oli osa heidän arkeaan.

Käytän tutkimuksessa menetelminä muistitietohistoriaa ja kokemushistoriaa. Menetelmät auttavat tulkitsemaan ja käsittelemään kriittisesti aineistoja. Keskeisenä käsitteenä tutkimuksessa toimii arjen käsite, sillä ihmisten muistot keskittyvät tavalliseen, arkiseen toimintaan.

Aineistona käytän Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistossa olevaa Muistojen myllyt – Aurajoen myllyt aikalaisten kokemana -hankkeen haastatteluaineistoa (2003), Liedon museon haastatteluaineistoa (1980–1990-luku) sekä Nautelankosken museon järjestämää perintekeruukilpailun aineistoa (1993). Kirjallisista lähteistä poiketen muistitieto mahdollistaa ihmisten omat kokemukset ja muistot myllyn arjesta, mikä tuo uutta tietoa myllystä ajanvieton paikkana.

Tutkimustuloksena Nautelan mylly näyttäytyy moninaisena ajanviettopaikkana, jossa jauhatusta odottaessa aikaa saatettiin kuluttaa esimerkiksi juttelemalla. Erityisenä ajanjaksona esille nousee sota-aika, joka muutti myllytoimintaa huomattavasti. Jauhatuskortit ja säännöstely näyttäytyvät vahvana muistelijoiden mielessä. Nautelan myllyn arki oli suhteellisen samanlaista kuin muissakin Aurajoen myllyissä. Mylly ei ollut ainoastaan tuotannollinen laitos, vaan kohtaamispaikka, jossa kävijät ja myllärit viettivät aikaa jauhatusta odottaessaan.

Avainsanat: myllyt, myllärit, muistitieto, muistot, kokemukset, arki, työ, sota-aika

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset	5
1.2	Menetelmällinen viitekehys ja aiempi tutkimus	8
1.3	Alkuperäislähteet ja niiden lukeminen	12
2	Nautelan myllärit muistojen kohteena	19
2.1	Mylläriin ammatti ja Nautelan myllärit	19
2.2	”Ei siäl pullasta pulaa ollu” – Palkka, asuminen ja myllyn toiminta	27
2.3	”Pimeellä myllyyn ja pimeellä töihin” – Työ ja työpäivät	33
3	Muistot myllykäynneistä	42
3.1	”Aikasin myllyyn ja myöhään kirkkoon niin pääsee äkkeemmin pois” – Myllykävijät ja -matkat	42
3.2	”Mykkäkin rupeaa myllyssä puhumaan” – Ajanvieron tavat	51
3.3	Kuponkeja ja säännöstelyä – Poikkeusolot myllyssä	62
4	Mylly muistojen paikkana	70
	Lähteet	74
	Liitteet	80
	Liite 1. Tutkimuksessa mainitut myllyt	80

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset

Nautelan mylly ja sen kivistä muuratut seinät sekä alajuoksun maisemat, ne ei helposti unohdu matkajan mielestä. Isoveden pyörteet kuohuvassa koskessa, sekä vähän veden aikana nähtävät yläjuoksun hiidenkirnut, ne ovat kyllä vieraille näkemisen arvoisia paikkoja.¹

Edellä oleva ote erään perinteenkeruukilpailuun osallistujan myllymuistosta kuvaa Liedon Nautelan myllyn maisemaa, joka on jäänyt kyseisen kävijän mieleen. Myllyllä käydessä huomio ei kiinnity ainoastaan myllyyn, vaan myös myllyn ympäristöön, sen koneistoon ja sisustukseen, muihin myllykävijöihin ja myllyn työntekijöihin. Edelleen Nautelankoskella käydessä pääsee tutustumaan 1900-luvulla vallinneeseen myllytoimintaan, vaikka mylly ei olekaan enää jauhatuskäytössä.

Aurajoen suurimman kosken, Nautelankosken², vieressä on sijainnut mylly jo 1400-luvun alussa. Kosken voimaa hyödynnettiin vesimyllyn toiminnassa ja Nautelankoskea pidettiin parhaana myllypaikkana sekä Liedossa että Aurajokivarressa, sillä koskessa on pudotusta 17 metriä.³ Nykyinen, yhä paikallaan oleva harmaakivimylly rakennettiin vuonna 1806. Rakennuttajana oli Nautelan kartanon silloinen omistaja maaherra Ernst Gustaf von Willebrand. Arkistolähteissä mainitaan, että aikaisempi puinen myllyrakennus oli lahonnut ja muutenkin huonossa kunnossa, ja perimätiedon mukaan mylly olisi sortunut jokeen 1800-luvun alussa.⁴

Uudelle myllyrakennukselle oli tarve, sillä ansiokäyttöön rakennettu Nautelan mylly oli alueensa myllylaitoksista suurin. Maskun kihlakunnassa Nautela oli kuudenneksi suurin, vaikka valtakunnallisella tasolla mylly oli pieni.⁵ Nautelassa jauhettiin viljaa arvion mukaan syksyllä 1916 normaaliveden aikaan kuukaudessa 200 000 kiloa. Vertailuna seuraavaksi eniten jauhettiin Vierun myllyssä 150 000 kiloa.⁶ Kokonsa lisäksi Nautelan myllyn merkityksestä alueella kertoo se, että jauhattajia saapui ympäri naapuripitäjiä. Mylly toimi

---

¹ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Myllytuvan tarinoita*. NKM/ar/70:2.

² Aiemmin koski tunnettiin nimellä Kukkarkoski. Nuorempi nimi, Nautelankoski, yleistyi lähdeaineistoissa 1800-luvun alussa. Käytän tässä tutkimuksessa Nautelankoski-nimeä koskesta ja tutkimusalueesta, sillä tutkimuksen ajallisen rajauksen puitteissa alue tunnettiin Nautelankoski-nimellä.

³ Suistoranta 1988, 60.

⁴ Hautio 2010, 101.

⁵ Kauko-Vainio 2001, 53–54.

⁶ Suistoranta 1988, 187–188.

tullimyllynä eli lähiseudun talonpojat jauhoivat viljansa siellä maksua vastaan ja tuloista mylly toimitti osan valtiolle veroina.⁷ Jauhatuspalkkio eli tulli otettiin viljasta ennen jauhattamisen aloittamista. Muistiedon mukaan Suomessa tullimyllyn yleisimpänä mittana toimi kappa tynnyriltä. Lisäksi isoissa tullimyllyissä oli käytössä rahatulli, ja joissain paikoissa vilja- ja rahatulli olivat rinnakkaisia maksutapoja.⁸

Monissa myllyissä, kuten Nautelassakin maaseudun sähköistys ja jauhatuksen keskittyminen isoihin kauppamyllyihin ja rehuviljan jauhatukseen kotitarvemyllyissä vähensi vesimyllyjen merkitystä. Vaikka jauhettavan viljan määrä kasvoi runsaasti parantuneiden satojen ja viljan viljelyn lisääntymisen vuoksi, eivät vesimyllyt olleet enää kilpailukykyisiä suurten kauppamyllyjen rinnalla.⁹ Mylläri Pajala kertoo haastattelussaan ehdottaneen aikoinaan Nautelan myllyn vuokraamista tai myymistä kokonaan. Hän olisi ryhtynyt kauppajauhatukseen rukiin kanssa, mikä olisi ollut Pajalan mukaan kolmekymmentä vuotta aikaansa edellä. Nautelan myllyn laitteet olisivat olleet huonot kauppamyllyyn, mutta ne olisi voitu korjata. Tämä idea myllyn vuokraamisesta tai myymisestä ei kuitenkaan edennyt mihinkään.¹⁰

Toisen maailmansodan jälkeen Nautelan myllyn toiminta hiljeni ja 1960-luvulla se loppui kokonaan.¹¹ Nautelan mylly ei ollut poikkeus, sillä muistakin myllyistä kerrotaan toiminnan loppuneen suurten myllyjen ja kotitarvemyllyjen yleistymisen seurauksena. Eräs muistelija kuvaa myllyn viimeisiä vaiheita seuraavasti: ”Vähitellen suuret myllykartellit, kuten Vehnä Oy ynnä muut jauhoivat tämän Kukkarkosken idyllisen pikkumyllyn hyvin ansaittuun lepoon.”¹² Pienet myllyt eivät enää kyenneet kilpailemaan suurten myllyjen kanssa, jolloin niiden toiminta loppui. Toinen muistelija kuvaa myös myllytoiminnan hiipumista kotitarvemyllyjen ja Rasion suuren myllyn vuoksi:

Niin siinä sitten kävi, että pikkuhiljaa tämä Nautelan mylly ni sen toiminta hiljeni noin vähitellen, kun ihmiset hankkivat itelleen kotitarvemyllyjä ja tolla tavalla niin että se ja. Sit tuli Rasion ne suuret myllyt niin ne se luonnostaan loppu tämä Nautelan myllyn touhu. Että tuota, että niin siinä kävi, mutta silloin ennen sotia ni se oli paikkakunnan, paikkakunnan ja kun siellä oli samanaikaisesti niin raamisaha käytössä, mikä otti voimansa sieltä myllyn akselistä. Et silloin oli vilkasta.¹³

⁷ Suistoranta 1988, 60.

⁸ Aaltonen 1944, 269–274.

⁹ Oijala 1999, 9.

¹⁰ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

¹¹ Hautio 2010, 103.

¹² Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993: *Nautelan mylly*. LMA, LM/ar/70:11.

¹³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

Nautelan mylly siirtyi Turun kaupungin omistukseen 1960-luvulla. Alueelta purettiin myllärintuvan rakennukset ja myllystä purettiin torni, pärehöylä ja suurin osa vehnäjauhatuskoneistoa.¹⁴ Itse myllyrakennus säästettiin ja nykyään myllyyn, sen toimintaan ja historiaan pääsee tutustumaan Liedon museon yhteydessä.

Yhtenä maaseudun talousrakennuksista myllyt kuuluivat olennaisena osana maaseudun rakennuskulttuuriin 1900-luvulla, ja ne kertovat oman aikansa toimintatavoista ja arjesta. Helga Lähdesmäki määrittelee kansatieteen pro gradu -tutkielmassaan ”*Parrut pystyyn ja pärettä päälle, niin kyllä se aikansa kestää!*” *Liedon maatalousrakennukset 1800-luvulta 1900-luvun puoliväliin* talousrakennuksen seuraavasti: ”- - rakennus, jota on käytetty arkipäiväisten taloustehtävien parissa.”¹⁵ Myllyä käytettiin viljanjauhukseen, mutta taloustehtävien lisäksi sillä on ollut esimerkiksi sosiaalinen puoli ihmisten arjessa.

Myllymatkat merkitsivät muutakin kuin viljan jauhattamista jauhoksi, kuten mieheksi kasvamisen osoittamista ensimmäisen itsenäisen myllykäynnin yhteydessä. Myllykäyntien toimintatavasta kertoo vanha sanonta ”Aikasin myllyyn ja myöhään kirkkoon, niin pääsee äkkeemmin pois”.¹⁶ Sanonta kiteyttää yhden myllykäyntien piirteen: myllyyn lähdettiin hyvin aikaisin, jotta siellä ei joutuisi jonottamaan koko päivää.

Tässä tutkimuksessa tutkin Liedon Nautelan myllyn mylläreihin ja myllykäynteihin liittyviä muistoja ja tuon esille erilaisia ajanviettotapoja ja muistoja myllystä myllärien ja myllykävijöiden avulla. Tutkimuksen tavoitteena on saada selville myllyn arkea ihmisten kokemusten ja muistojen avulla. Millainen mylläriin työ ja työympäristö oli? Millainen myllymatka oli ja ketkä kävivät myllyllä? Miten myllyissä vietettiin aikaa? Näkyikö sota-aika myllyn toiminnassa? Haen vastauksia tutkimuskysymyksiin haastatteluista sekä perinteenkeruukilpailun kirjoituksista.

Tutkimuksen rajaukseen vaikuttaa käyttämäni alkuperäislähteiden asettamat rajat, sillä aikarajaus määräytyy osittain aineistojen tiedonantajien muisteluiden mukaan. Haastatteluaineistoissa informantit kertovat omista myllykokemuksistaan, jolloin muistitieto pohjautuu suurimmilta osin 1920–1960-luvuille. Muistitieto kattaa hyvin tämän aikarajan, ja siinä näkee myllykäyntien mahdollisen muuttumisen. Tutkimukseni aikarajaus ei ulotu 1900-lukua aikaisemmaksi, sillä tätä aikaisempaa muistitietoa ei ole saatavilla. 1900-luvun

---

¹⁴ Hautio 2010, 102.

¹⁵ Lähdesmäki 2016, 22.

¹⁶ Kauko-Vainio 2001, 57.

puoliväliä myöhempää muistitietoaineistoa voi olla haasteellista löytää, sillä Nautelan myllyn toiminta loppui 1960-luvulla, jolloin muistettavaa myllyn arjesta tämän jälkeen ei ole.

Arkiset ja tavalliset asiat saattavat usein muiden aiheiden varjossa jäädä helposti vähemmälle huomiolle, joten koen myllyn arjen historian avaamisen ja tarkemman tutkimisen hyödylliseksi ja tarpeelliseksi. Historiassa mylly ajatellaan usein taloudelliseksi ja tuotannolliseksi paikaksi, vaikka sillä on tämän lisäksi hyvin arkinen puoli ihmisten elämässä. Muista myllyistä, kuten Vanhakosken myllystä ja Loimaan myllystä on tehty muistitiedon perusteella kokoelmia arkeen liittyen, mutta Nautelan myllystä tehtyjä tutkimuksia en löytänyt lyhyiden artikkeleiden lisäksi. Tutkimukseni täyttää tämän tutkimusaukon ja tuo Nautelan myllyn osaksi muistitiedon valossa tuotettua tutkimusta.

Tutkimus jakautuu rakenteellisesti kahteen käsittelylukuun. Luvut eivät ole kronologisesti eteneviä, vaan teemoittamin rakentuvia. Teemat muodostuvat aineistoissa esiin tulleista aiheista, ja jaottelen muistot niiden mukaan. Ensimmäinen käsittelyluku, *Nautelan myllärit muistojen kohteena*, keskittyy muistoihin mylläreistä, myllyn arjesta sekä työnteosta ja työpäivistä. Toinen käsittelyluku, *Muistot myllykänneistä*, avaa muistoja myllykänneistä Nautelan myllyssä: myllymatkat, ajanvietto ja poikkeusolot myllyssä sekä sota-ajan tuomat muutokset myllytoiminnassa. Lisäksi luvussa pohditaan Nautelan myllyn mahdollisia eroavaisuuksia muihin Aurajoen myllyihin. Käsittelyluvut avaavat lähdeaineistoissa esille nousseita teemoja ja ne keskustelevat aiemman tutkimuksen kanssa.

1.2 Menetelmällinen viitekehys ja aiempi tutkimus

Tutkimukseni menetelmällinen viitekehys rakentuu muistitietohistoriaan ja kokemushistoriaan. Muistitietohistoria auttaa jäsentämään, käsittelemään ja analysoimaan alkuperäislähteitäni: haastatteluja ja keruukilpailun aineistoja. Muistitiedon ymmärtämisen keinot selittävät muistelijan syitä nostaa esille tiettyjä teemoja ja jättää kertomatta tietyistä asioista. Menetelmä auttaa analysoimaan haastateltavien tuottamaa muistitietoa ja sitä, miten muistin merkitys vaihtelee ajassa. Kokemushistorian avulla käsittelen myllärien ja myllykävijöiden kokemuksia myllyn arjesta 1920-luvulta 1960-luvulle.

Historiantutkija Jorma Kalela toimi aktiivisena tekijänä muistitietohistorian saapumisessa Suomeen 1980-luvulla. Kalelan mukaan *oral history*, suullinen historia, antoi kehittyneissä teollisuusmaissa maallikoille mahdollisuuden tutkia omaa historiaansa ja päättää, mitä heistä

kirjoitetaan ja muistetaan.¹⁷ Dosentti Kari Teräksen mukaan *oral history* pyrkii tallentamaan katoavan maailman ääntä.¹⁸ Muistitietotutkimuksen pyrkimyksenä oli laajentaa vallitsevia totuuksia ja erilaisia menneisyyden tulkintoja, sillä aiemmin unohdetut ja dokumentittomat yhteisöt jäivät tutkimuksen ulkopuolelle. Kansainvälisessä tutkimuksessa suullisella historialla viitataan haastattelumenetelmin tuotettuun aineistoon. Suomalainen muistitietotutkimus kattaa sekä kirjoitetut muistitietoaineistot, kuten kilpakeruut, että haastatteluin tehdyt aineistot.¹⁹ Suullinen historia ja muistitietotutkimus eroavat kattamallaan lähdeaineistolla toisistaan, vaikka menetelmiltään muistuttavatkin paljon toisiaan.

Suullista historiaa ja muistitietotutkimusta käytetään monilla eri tieteenaloilla. Kalela kiteyttää muistitiedon monitieteisyyden hyvin kuvaamalla suullisen historian yhteneväisyyttä eri tieteenaloilla muistin välittämän tiedon hyödyntämisen kannalta eikä niinkään tietynlaisten tutkimusongelmien tai -menetelmien kautta.²⁰ 1980-luvun alusta lähtien Suomessa historiantutkijat ovat hyödyntäneet *oral history* -tutkimusta, mutta koko tieteenalan olemassaolon ajan tutkimuksissa on hyödynnetty erilaisia muisteluaineistoja. Muistia käyttäviä tutkimuksia on tullut historian parissa jatkuvasti enemmän, sillä aiemmasta poiketen muistitieto nähdään nykyään validina metodina historiantutkimuksessa.²¹

Tutkijatohtori Heikki Kokko kuvaa kokemisen ja kokemuksen eroa seuraavasti: ”Kokeminen on toimintaa – elävä ihminen kokee jatkuvasti. Kokemus puolestaan on tämän toiminnan lopputulosta, jo tapahtunutta.”²² Käytän tässä tutkimuksessa ihmisten kokemuksia menneestä apuna myllyn arjen tutkimisessa. Menneisyyttä muistellessa tarkat yksityiskohdat voivat kadota, mutta usein tapahtumien ydin ja siihen liittyvät tunteet säilyvät.²³ Ihmisten kokemusten muistelu tapahtuu aina nykyhetkessä, minkä vuoksi nykyhetken näkökulma vaikuttaa menneen muisteluun ja tulkintaan. Tämän vuoksi kokemukset menneestä eivät välttämättä vastaa täysin mennyttä, vaan ne ovat muistelijan omaa tulkintaa menneestä.²⁴ Vaikka kokemukset ovat vahvasti muistelijan oman näkemyksen varaan rakentuneita, antavat ne ainutlaatuista tietoa menneestä.

---

¹⁷ Kalela 2006, 68–70.

¹⁸ Teräs 2000, 360.

¹⁹ Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

²⁰ Kalela 2006, 74.

²¹ Fingerroos & Haanpää 2006, 26–27.

²² Kokko 2019, 118.

²³ Hytönen 2019, 346.

²⁴ Aatsinki 2019, 308–310.

Kokemushistoria pyrkii selvittämään sitä, miten ihmiset ymmärtävät menneet tapahtumat ja millaisia merkityksiä ne saivat.²⁵ Historiantutkimuksessa kokemushistoria on eri aikoina vaihdellut yleisesti käytetystä harvemmin käytettyyn. Kokemushistorian voi helposti sekoittaa historialliseen muistitietotutkimukseen sekä tunteiden historiaan ja metodi on jopa osittain jäänyt muiden lähestymistapojen jalkoihin. Populaareissa esityksissä metodilla viitataan usein historiaan, jossa menneisyys nähdään yksilöiden tarkastelun kautta. Tällä hetkellä kokemushistoria on metodina hyvin käytetty ja sitä yhdistetään usein muistitietotutkimuksen kanssa. Koska muistitietotutkimuksella ja kokemushistorialla on paljon yhteneväisyyksiä, muistia ja kokemusta voi olla hankala erottaa ja niiden välille rajan vetäminen voi olla jopa mahdotonta.²⁶ Myös tässä tutkimuksessa kokemus ja muisti limittyvät toisiinsa ja välillä niitä voi olla hankalaa erottaa toisistaan.

Menetelmällisen viitekehyksen lisäksi käytän tutkimuksessani arjen käsitettä. Arki nähdään usein juhlan vastakohtana ja siihen liitetään usein rutiineja, jotka saattavat muuttua ja mukautua eri tilanteisiin.²⁷ Arki sisältää ilmiöitä tavallisesta elämästä, ei ainoastaan perinteistä käsitystä maanantaista perjantaihin.²⁸ Myllykäynnit kuuluivat vahvasti tutkimukseni ajankohtana ihmisten arkeen, ja myllykäynteihin oli jokaisella muotoutunut omat rutiininsa. Näitä arjen tapoja tutkimalla pääsee osaltaan käsiksi myllytoimintaan 1920–1960-luvuilla lietolaisessa Nautelan myllyssä, jossa oli mahdollisesti omanlaisensa rutiinit muihin myllyihin verrattuna.

Aikaisempi tutkimus Nautelankoskelta painottuu hyvin vahvasti arkeologian puolelle, sillä alueelta on löytynyt kivikautisen asuinalueen paikkoja 1970-luvun arkeologisten kaivauksien yhteydessä. Liedon alueella on tehty esimerkiksi arkeologinen Onks tääl tämmöstäki ollu? -hanke, joka päättyi vuonna 2014. Hankkeessa päivitettiin ja täydennettiin Liedon vanhan rakennuskannan inventoinnin tietokantaa. Hankkeen materiaalia on käytetty Helga Lähdesmäen kansatieteen oppiaineen Pro gradu -tutkielmassa *”Parrut pystyyn ja pärettä päälle, niin kyllä se aikansa kestää!” Liedon maatalousrakennukset 1800-luvulta 1900-luvun puoliväliin* (2016), jossa hän käsittelee lietolaisia maatalousrakennuksia 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin.

---

²⁵ Nevala 2019, 399.

²⁶ Kivimäki 2019, 9–10, 23–24.

²⁷ Keskinen & Seppälä & Teräs 2012, 12.

²⁸ Syrjämaa 1999, 8.

Kansatieteen oppiaineen, Liedon Nautelankosken museon ja Aurajokisäätiön toteuttama hanke, *Muistojen myllyt – Aurajoen myllyjen arkea aikalaisten kokemana* (2003), keräsi suullista muistitietoa Aurajoen myllyistä. Hankkeesta tehty raportti kertoo hankkeen esittelyn lisäksi haastatteluissa esiin nousseista asioista teemoittain. Hankkeessa tehdyissä haastatteluissa käsiteltiin Aurajokivarren myllyjä ja henkilöiden muistoja ja tarinoita niistä. Kohdealueiksi hankkeessa valikoitui Turku, Lieto, Aura ja Pöytyä.²⁹ Vaikka hankkeen julkaisussa käsitellään osittain samoja teemoja kuin tässä tutkimuksessa, tässä keskitytään pääasiassa Nautelan myllyyn. Hankkeen raportissa muistoja ei ole aina eritelty myllyn mukaan, vaan aineistoa on välillä tuotu esille ilman kontekstia myllyyn. Käytän aineistona hankkeen haastatteluiden lisäksi muuta muistitietoaineistoa, mikä lisää osaltaan eroa hankkeen kanssa.

Mylläreitä tutkittaessa tutkimuskirjallisuuteen kuuluu historioitsija Carlo Ginzburgin mikrohistoriallinen klassikkoteos *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva* (2007). Vaikka teoksen ajankohta on noin 400 vuotta tutkimustani aikaisempi, antaa teos hyvät lähtökohdat mikrohistorialliseen tutkimukseen sekä arjen historiaan. Ginzburg nostaa esille tavallisen ihmisen tutkimisen kiinnostavuuden siitä näkökulmasta, että tavallisessa ihmisessä ei ole mitään erityistä. Hänen mukaansa yksilö toimii mikromaailmana ja sen avulla voidaan tutkia tiettyinä historiallisena ajanjaksona toiminutta joukkoa.³⁰ Myllärien ja myllykävijöiden tutkiminen voidaan liittää tähän samaan ajatukseen.

Myllyistä tehtyjä tutkimuksia ovat muun muassa dosenttuuri Teppo Korhosen *Vesimyllyt: historia, rakenne, käyttö ja kunnostus erityisesti kainuulaisen myllyperinteen valossa* (1993), kansatieteilijä Kustaa Vilkun ja Eino Mäkisen teos *Isien työ. Veden ja maan viljaa arkityön kauneutta* (1982) ja Merja Isotalon *Vesikosken vanhapuolen myllylahko ja mylly: viljan jauhatusta ja myllytoimintaa puoli vuosituhatta: Vanhapuolen lahko 1687–1987* (1987). Edellä mainitut tutkimukset kuvaavat tyypillisiä myllyjä Suomessa ja niiden toimintaa. Historiantutkija Esko Aaltosen yhteiskuntahistoriallinen tutkimus *Länsi-Suomen yhteismyllyt* (1944) kuvaa kattavasti myllyjen historiaa ja muutosta sekä myllärin ammatin kehittymistä.

Pelkästään Nautelan myllyä käsittelevää tutkimusta ei ole ilmeisesti tehty, mutta myllystä on erilaisia yleiskatsauksia ja mainintoja. Nautelan mylly mainitaan lyhyesti esimerkiksi Kari Suistorannan teoksessa *Liedon historia 2 – vuodesta 1809 nykypäiviin* (1988) ja Sinikka

---

²⁹ Salenius et al. 2003, 7.

³⁰ Ginzburg 2007, 35.

Kauko-Vainion teoksessa *Liedon kulttuurimaisema ja vanha rakennuskanta* (2010). Teoksissa nousee esille myllyn vaikutus alueellaan, ja teokset toimivat apuna taustatiedon kartuttamisessa. Nautelankoski-säätiön julkaisussa *Nautelankosken museo* (2001) on Sinikka Kauko-Vainion kirjoittama lyhyt artikkeli *Nautelan mylly – vuosisatoja työtä ja tarinoita*. Artikkelissa käsitellään myllyssä käyneitä ihmisiä ja heidän muistojaan myllytarinoiden pohjalta sekä esitellään lyhyesti Nautelan myllyn vaihteita.

Muista myllyistä on tehty tutkimusta muistitiedon pohjalta, kuten Riitta Jumppasen, Raija Kourin ja Eeva Mikolan *Veden ja tuulen voimalla. Tarinoita myllystä ja mylläreistä Loimaalta ja naapureista* (2002). Teoksessa käsitellään muun muassa Loimaan seudun myllyperinnettä ja myllytarinoita, sananlaskuja ja lauluja. Vaikka muista myllyistä on tehty suullisen historian avulla historiikkeja ja katsauksia, Aurajoen alueella olevista myllyistä, kuten Nautelasta, ei tällaista ole tehty.

Tutkimuksen eettisyyden huomioimisessa käytän apuna historiantutkijoiden Satu Lidmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan toimittamaa teosta *Historiantutkimuksen etiikka* (2017). Teoksessa eettisyyden pohdinta antaa paljon ajateltavaa oman tutkimuksen eettisyyden toteuttamisessa. Metodikirjallisuutena muistitietotutkimuksesta käytän etnologi Outi Fingerroosin, kulttuurintuotannon ja maisematutkimuksen dosentti Riina Haanpään, folkloristi Anne Heimon ja folkloristi Ulla-Maija Peltosen toimittamaa teosta *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä* (2006) sekä Outi Fingerroosin ja folkloristi Tuulikki Kurjen toimittamaa teosta *Ääniä arkistosta, Haastattelut ja tulkinta* (2008). Kokemushistorian ymmärtämisen apuna hyödynnän tutkijatohtorien Johanna Annolan, Ville Kivimäen ja Antti Malisen toimittamaa teosta *Eletty historia: kokemus näkökulmana menneisyyteen* (2019).

1.3 Alkuperäislähteet ja niiden lukeminen

Yhtenä lähdeaineistona tutkimuksessani toimii Aurajokisäätiön käynnistämän hankkeen *Muistojen myllyt – Aurajoen myllyjen arkea aikalaisten kokemana* haastatteluaineistot. Aineistoja säilytetään Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistossa. Hanke syntyi tarpeesta tallentaa tietoa myllyistä, mylläreiden työstä, myllyistä keskeisenä kohtamispaikkana sekä paikallisidentiteetin rakentumisen tarkastelusta. Kirjalliset lähteet eivät vastanneet näihin kysymyksiin, joten muistitiedon avulla pyrittiin paikkaamaan tätä aukkoa. Hankkeen tavoitteena oli tallentaa ja vaalia varsinaissuomalaista myllyperinnettä, etenkin myllyjen arkea, haastatteleamalla henkilöitä, joilla oli muistikuvia

Aurajoen myllyjen toiminnasta. Suurin osa haastateltavista oli ottanut itse yhteyttä hankkeen vetäjiin paikallisten sanomalehtien ilmoitusten kautta.³¹

Hankkeen haastattelut on tehty vuonna 2003 ja haastateltavat olivat myllärien perheenjäseniä, muita työntekijöitä, myllyllä asioineita sekä alueella asuneita henkilöitä. Haastateltavia oli yhteensä kaksikymmentä ja äänitteitä on kolmetoista kappaletta. Haastateltavat olivat syntyneet vuosien 1909–1941 välillä, minkä vuoksi aineiston muistot liittyvät vahvasti 1930- ja 1940-lukuihin. Haastattelut kestävät puolesta tunnista reiluun tuntiin ja yhdessä äänitteessä voi olla useampi haastateltava. Aurajokisäätiön aloittama hanke tuli viime hetkellä, sillä muistitietoa 1900-luvun alusta ja puolivälistä ei tänä päivänä enää välttämättä saisi.³²

Hankkeen haastatteluiden metatiedot ovat hyvin puutteelliset, sillä niistä ei esimerkiksi käy ilmi haastateltavan nimeä tai haastattelussa käsiteltävää myllyä. Mylly saatetaan mainita jossain kohtaa haastattelua, mutta se pitää huomata äänitteitä kuunneltaessa. Kaikissa haastatteluissa ei mainita edes myllyä nimeltä, vaan mahdollisten kontekstitietojen avulla voi yrittää paikantaa käsiteltävän myllyn, mutta aina se ei ole mahdollista. Metatietojen puutteellisuus hankaloitti aineiston kartoittamista ja analysoimista. Tämä mahdollistaa myös virheet äänitteiden tulkinnassa, sillä samassa äänitteessä voi olla useampi eri haastattelu ja aina ei ole tietoa mistä myllystä haastattelussa on oikeasti kyse. Haastatteluista ainakin kaksi käsittelee Nautelan myllyä.

Toisena haastatteluaineistona tutkimuksessani toimii Liedon museon arkistossa olevat haastattelut Nautelan myllystä, jotka on tehty 1980- ja 1990-luvuilla. Haastattelut koskevat Nautelankosken aluetta, myllyn toimintaa, myllyllä käymistä ja myllärien muistelua. Osa haastatteluista on ollut Nautelan myllyllä töissä, joten heidän avullaan pääsee käsiksi myllyn työntekijöiden muistoihin. Nämä haastattelut antavat muistojen lisäksi hyvää taustatietoa aiheeseen, sillä myllyn arjesta ja ajanvieton tavoista löytyvää tutkimuskirjallisuutta olen löytänyt vain muutamia. Esimerkkeinä näistä on muun muassa aiemmin mainitsemani Kauko-Vainion teos *Nautelan mylly – vuosisatoja työtä ja tarinoita* sekä Jumppasen, Kourin ja Mikolan teos *Veden ja tuulen voimalla. Tarinoita myllystä ja mylläreistä Loimaalta ja naapureista*.

---

³¹ Salenius et al. 2003 6–9.

³² Salenius et al. 2003, 5–11, 24.

Kaikista Liedon museon haastatteluista ei ole jäljellä äänitteitä, vaan ainoastaan nauhapöytäkirja tai haastattelun muistiinpanot. Aiemmin oli tapana tehdä haastattelupöytäkirja, jonka jälkeen nauha otettiin uudelleen käyttöön. Ainoastaan yhdessä haastattelukertomuksessa³³ on maininta, että haastattelu on tehty ilman nauhuria. Tämän vuoksi käytän osasta haastatteluista ainoastaan jäljellä olevaa kirjallista materiaalia. Suurimmaksi osaksi käytän aineistona haastattelujen äänitteitä, en litteraatioita tai muita kirjallisia tuotoksia haastattelusta. Jos aineistosta ei ole saatavilla äänitettä, silloin käytän haastattelusta tehtyä haastattelukertomusta tai litteraatiota.

Haastattelujen lisäksi käytän lähdeaineistona Nautelankosken museon³⁴ järjestämää vuoden 1993 perinteenkeruukilpailun myllymuistoja, jotka ovat tallennettuna Liedon museon arkistossa. Yhteensä keruuseen kirjoitettua tekstejä lähetettiin kaksitoista kappaletta, joista kymmenen käsittelee Nautelan myllyä. Kilpailun aineistoja tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon ihmisten motiivi osallistua keruuseen. Keruukilpailussa palkittiin kolme parasta osallistujaa. Osa kirjoittajista on voinut motivoida mahdollinen palkinto ja osa on voinut kirjoittaa aidosta halusta tallentaa mennyttä kirjoittamisen avulla. Kirjoitukset ovat pituudeltaan puolesta sivusta lähes kymmeneen sivuun ja osa on kirjoitettu käsin, osa koneella. Kaksi kirjoitusta on kirjoitettu haastattelun pohjalta, jolloin kirjoittaja on eri kuin muistelijä. Kirjoituksissa ei nouse aina tarkka käsittelyaika esille, mutta kirjoittajat viittaavat usein tiettyyn mylläriin, jonka avulla pääsee käsiksi muisteltavaan aikaan. Keruukilpailun kirjoitukset käsittelevät monipuolisesti myllymuistoja. Osa keruukilpailuun osallistuneista on samoja henkilöitä kuin Liedon museon arkiston haastatteluaineistoissa.

Keruukilpailun kirjoitetut aineistot eroavat haastattelemalla tehdyistä suullisista aineistoista. Kirjoittamalla muistelijä pystyy paremmin säätelemään tuotostaan, kun taas haastattelutilanteessa haastattelijä pystyy ohjailemaan keskustelua. Kirjoittaminen ei kuitenkaan kokonaan ole kirjoittajan tajunnanvirtaa, sillä keruukilpailun teema ja mahdolliset ohjeet rajaavat osaltaan kirjoittajan työtä. Haasteena kirjoitetun aineiston tulkitsijalle on aineiston moniaineksisuus. Eri kirjoittajien tyyli, tekstin pituus ja kirjoitusväline vaihtelevat ja tutkimukselle olennaisen tiedon poimiminen moninaisesta aineistosta saattaa olla haasteellista.³⁵ Keruukilpailun aineistoa hyödyntäessä nämä haasteet tulkinnessa tulevat

---

³³ Anja Jokisen haastattelukertomus 10.12.1992. LMA, LM/ar/51:68.

³⁴ Nautelankosken museo vuoteen 2015, jolloin Tarvasjoen kunta liitettiin Lietoon. Tällöin museon nimeksi tuli Liedon museo.

³⁵ Pöysä 2006, 229–331.

vastaan, sillä jokainen kirjoittaja kertoo omista lähtökohdistaan ja nostaa itselleen tärkeitä asioita esille.

Suullisen historian tutkija Alessandro Portelli nostaa artikkelissaan *Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?* esille suullisten lähteiden vahvuuksia. Suulliset lähteet ovat kertovia ja usein niissä kertojan henkilökohtainen totuus sulautuu yleisiin jaettuihin mielipiteisiin. Muistitieto voi kertoa itse tapahtuman sijaan merkityksistä haastateltavalle sekä tuoda uusia puolia jo tunnettuihin tapahtumiin. Suulliset lähteet, kuten haastattelut, antavat äänen luku- ja kirjoitustaidottomille sekä kirjoitetun historian ulkopuolelle jääville sosiaaliryhmille. Haastattelujen avulla voi päästä käsiksi edellä mainittujen henkilöiden arkipäivään ja materiaaliseen kulttuuriin.³⁶ Ilman suullisia lähteitä monet asiat ja ilmiöt voisivat jäädä taltioimatta, sillä kirjallisissa lähteissä on puutteita. Kirjallisia lähteitä on harvoin luotu tutkimusta varten, jolloin niihin tallentuvat asiakirjan omistajaa hyödyttäviä tietoja, ei esimerkiksi arkipäivää kuvaavia muistoja. Portellin ajatukset suullisten lähteiden vahvuuksista sopivat hyvin tutkimukseeni, sillä tutkimukseni tavoitteena on saada aikalaisten ääni kuuluviin sellaisena kuin he ajan muistavat ja tuovat muistoissaan esille.

Outi Fingerroos ja Tuulikki Kurki pohtivat äänen käsitettä *Tihenevä ja laajeneva äänien kenttä* -artikkelissaan. Merkityksellisiksi koetut äänet ovat vaihdelleet eri vuosikymmeninä kulttuurien tutkimuksessa. Toisinaan haastattelun taustalla kuuluvat äänet on jätetty pois litteraatiosta ja toisinaan ne voivat olla tärkeä osa tutkimusta ja näin nekin merkitään litteraatioon.³⁷ Tutkimuksen kannalta yksi oleellinen tapa hahmottaa haastatteluaineistoa ovat litteraatiot. Litteraatioiden tekemiseen ja käyttöön liittyy myös haasteita. Folkloristi Helena Saarikoski käsittelee litteraation merkitystä haastateltavalle, sillä äänen muuttaminen kirjalliseen muotoon voi muuttaa oleellisesti haastateltavan sanomaa, ääntä. Litteraatio katkaisee haastateltavan ja haastattelijan välisen vuorovaikutuksen, kun kirjoitetussa muodossa puheenvuorot merkitään erilleen toisistaan.³⁸ Haastattelujen litteraatioiden ja tekstitalenteiden käyttö on usein tutkimuksen keskiössä eikä alkuperäisiä äänitteitä välttämättä kuunnella ollenkaan.³⁹ Tällöin tulkinnasta voi jäädä jotain pois, jos ei kuule haastateltavan äänenpainoja, painotuksia ja taukoja. Tämän vuoksi pyrin mahdollisuuksien mukaan käyttämään tutkimuksessa haastattelun äänitteitä litteraation sijaan.

---

³⁶ Portelli 2006, 51–55.

³⁷ Fingerroos & Kurki 2008, 7–8.

³⁸ Saarikoski 2008, 39–40.

³⁹ Fingerroos & Kurki 2008, 11.

Aiemmin muistitietoa on pidetty yksipuolisena ja jopa hyödyttömänä lähteenä tutkimukselle. Väärin muistaminen ja amatöörien tuottama tieto ovat olleet perusteluina muistitiedon heikkoudelle. Jos tiedon varmuutta ei voi todentaa, koettiin tieto historian tutkimuksen kannalta tarpeettomaksi. Aina muistitietoon liitetyt heikkoudet eivät ole lähtöisin aineiston tuottajasta vaan tulkitsijasta. Muistitiedon käytössä tutkijan täytyy tiedostaa vastuu omista tulkinnoistaan ja asenteistaan tutkimuskohteeseensa. Vaikka haastateltava muistaisi ”oikein”, voi tutkija tulkita muistoja eri tavalla kuin haastateltava on tarkoittanut. Muistitiedon käyttäminen tutkimuksessa luo rekonstruktion aineiston luontihetkestä, jossa alkuperäinen muistelutilanne luodaan uudelleen tutkijan tulkinnan kautta.⁴⁰ Tulkinnat aineistosta voivat luoda väärä päätelmiä haastateltavien sanomista asioista. Esimerkiksi pelkkien litteroitujen tekstien käyttö alkuperäisten äänitteiden kuuntelemisen sijaan heikentää alkuperäisen muistelutilanteen hahmottamista ja ymmärtämistä.

Muistin tutkijoille yhteistä on se, että yhdentekevänä seikkana pidetään sitä, mitä todella tapahtui, ja tärkeänä pidetään muistelijan omia havaintoja ja tulkintoja menneestä.⁴¹ Portellin mukaan subjektiivisuus kuuluu historian tutkimukseen, jossa historiallisena tosiasiana voidaan pitää kertojien uskomuksia yhtä lailla kuin todellista tapahtumaa. Suullisten lähteiden luotettavuus on erilaista verrattuna kirjallisiin lähteisiin: ”- - väärät lausumat ovat silti psykologisesti tosia ja että tämä totuus voi olla yhtä tärkeä kuin asiasisällöltään luotettavimmat kuvaukset.”⁴² Kalela kuvaa totuuden olevan historian tutkijalle yhtä vaikea asia kuin aika.⁴³ Kirjalliset lähteet on voitu kirjoittaa kuvaamansa tapahtuman jälkeen ja kirjoittajat eivät välttämättä ole olleet paikalla. Ihmisen muistin jäsentelykyky menneiden tapahtumien muistamisessa nousee tiedon säilyttämisen edelle.⁴⁴ Kalela toteaa, että historian tutkijat ovat jo ajat sitten luopuneet ”varman” tiedon tavoittelusta ja korvanneet sen ”hedelmällisellä tiedolla”.⁴⁵

Muistojen myllyt -hankkeen haastattelut ovat tallennettuna arkistossa äänitteinä eikä niistä ole tehty litteraatioita. Haastateltavan oman äänen kuuleminen auttaa tulkitsemaan muistoja suoraan muistelijan sanomana ilman kirjallista tulkintaa sanotusta. Haastatteluja kuunnellessani tein jokaiseen äänitteeseen omat sisältöreferaatit, jotta haastatteluja on

---

⁴⁰ Fingerroos & Haanpää 2006, 32–35.

⁴¹ Kivimäki 2019, 24.

⁴² Portelli 2006, 57.

⁴³ Kalela 2000, 139.

⁴⁴ Portelli 2006, 56–58.

⁴⁵ Kalela 2006, 75.

helpompi jäsentää ja analysoida. Haastatteluissa nousivat esille muun muassa ajanvieton tavat, sota-ajan myllytoiminta sekä myllärien työn ja työpäivän kuvaaminen. Kuten Muistojen myllyt -hankkeen tavoitteena olikin, nousi haastatteluista hyvin arkipäiväisiä asioita esille, joita tutkimuksellani tuon esille. Koska Nautelan myllyä koskevia haastatteluja oli ainoastaan kaksi, voi muita myllyjä käsitteleviä haastatteluja käyttää vertailun apuna: Millainen mylläriin arki oli muissa myllyissä sekä miten muissa myllyissä vietettiin aikaa ja poikkesiko se Nautelan myllystä jollain tavalla?

Muistojen myllyt -hankkeen äänitteitä kuunnellessa nousi esiin muutamia lähdekriittisiä kysymyksiä. Kaikissa haastatteluissa ei mainittu nimeltä muistelijaa tai muistelun kohteena olevaa myllyä, mikä hankaloitti aineiston kartoittamista. Ainoastaan kahdessa äänitteessä puhuttiin nimeltä Nautelan myllystä. Äänitteissä ei aina ole kuultavissa haastattelijan esittämää kysymystä, vaan äänitettä on leikattu ja se alkaa suoraan haastateltavan vastauksesta. Useassa äänitteessä on taustahälyinä muiden ihmisten ääniä ja välillä haastattelutilaan tultiin sisälle, jolloin nauha katkeaa ja aloitetaan alusta. Välillä joitakin asioita on leikattu pois, mikä herättää kysymykset siitä, mitä on leikattu pois ja miksi. Haastatteluissa on ollut suunnilleen samat kysymykset kaikilla, joten haastattelijalla on ollut selkeä haastattelurunko.

Käyttämäni alkuperäislähteet ovat olleet olemassa jo 20–40 vuotta, jolloin muistitiedon tuottajien tavoittaminen voi olla jo mahdotonta. Mahdollisten tarkentavien kysymysten esittäminen haastatelluille olisi haasteellista, sillä kaikkien haastateltavien henkilötietoja ei ole tiedossa. Olemassa olevat haastattelujen äänitteet toimivat porttina 1900-luvun lietolaiseen myllyn arkeen ja siellä käyneisiin henkilöihin. Lähdeaineiston rajallisuuden hahmottaminen ja hyväksyminen on tärkeää, sillä ajanjaksosta ei pysty tuottamaan samalla tavalla materiaalia kuin lähihistoriasta. Olemassa olevat materiaalit ovat keino päästä menneeseen käsiksi ja muodostaa mahdollisimman aito ja muistelijoiden muistojen mukainen kuvaus.

Haastatteluja ja keruuaineistoja tutkiessa ja muistiinpanoja tehdessä kunnioitan henkilöitä, joiden muistoihin ja kokemuksiin pääsen tutustumaan. Pyrin noudattamaan koko tutkimuksen ajan Turun yliopiston ohjeita tutkimusetiikasta ja hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Kaikissa Muistojen myllyt -hankkeen haastatteluissa ei ole selvillä haastateltavan nimeä, joten käytän kaikkia hankkeen aineistoja anonymisti. Tutkimukseni keskiössä ovat muistot, kokemukset ja ajanvietontavat myllyissä. Uskon myllymuistojen itsessään tuottavan tarvittavan tiedon ilman tietoa siitä, kuka tämän tiedon on kertonut. Haastatteluissa voi nousta ilmi

haastateltavan suhde myllyyn ja muistojen muodostumiseen, mitä voi käyttää apuna muistojen kontekstoinnissa.

Sekä muissa haastatteluaineistoissa että perinteenkeruukilpailun aineistoon viitattaessa käytän muita tapoja kuin haastateltavan nimeä, sillä koen tasapuolisen viittaustavan oikeaksi ratkaisuksi. Viittaamalla toiseen aineistoon muistelijan nimellä ja toiseen aineistoon nimettömästi, toisi se kenties ajatuksen nimettömän muistelijan muistojen vähempiarvoisuudesta, vaikka näin ei ole. Kaikki muistot ovat yhtä tärkeitä ja haluan nimenomaan korostaa heidän muistojaan, en ihmisiä muistojen taustalla. Tämän vuoksi olen päätenyt viittaamaan näihin aineistoihin muilla tavoin kuin kyseisen muistelijan kautta, esimerkiksi käyttämällä ilmaisuja ”eräs muistelijä” tai ”eräässä haastattelussa”.

Perinteenkeruukilpailun henkilöitä ei pysty sitomaan aikaansa yhtä hyvin kuin mylläreitä, joten siksi nimet eivät anna välttämättä lisäarvoa tutkimukseen.

Sosiologian dosentti Arja Kuula kirjoittaa teoksessaan nimien käytöstä seuraavasti: ”Omilla nimillä esiintyvät tutkittavat saattavat samalla paljastaa tietoja lähipiiristään tai vaikkapa työyhteisöstään, jotka voivat tutkimustekstissä tutkittavien nimeämisen kautta tulla myös tunnistetuiksi.”⁴⁶ Historiantutkija Kirsi Vainio-Korhonen kirjoittaa artikkelissaan *Vastuullinen historia* oikeuden tekemisestä tutkimuksen kohteena oleville ihmisille. Tutkijan on tehtävä kontekstoituja eli asiayhteyteen sidottuja tulkintoja, mikä on vastuullinen tehtävä.⁴⁷ Myllyssä työskennelleiden nimet tulevat tutkimuksessa esille, sillä ne auttavat kontekstoimaan muistoja sekä tuovat esille mylläreiden työtä. Myllärit toimivat ammatissaan, joten nimien käyttäminen tutkimuksessa ei vahingoita esille nousseita mylläreitä. En käsittele tutkimuksessa arkaluontoisia asioita, vaan työntekoa sekä arkea myllyssä. Myllärien anonymisoiminen voisi hankaloittaa tutkimuksen ymmärrettävyyttä, enkä koe välttämättömänä toimintana ilman syytä peitellä myllärien tekemää työtä.

---

⁴⁶ Kuula 2006, 204.

⁴⁷ Vainio-Korhonen 2017, 34.

2 Nautelan myllärit muistojen kohteena

2.1 Mylläriin ammatti ja Nautelan myllärit

Suomi oli 1860-luvulle asti hyvin maatalousvaltainen valtio, mutta tämän jälkeen teollisuuden merkitys alkoi hiljalleen kasvaa. 1930-luvun loppuun mennessä maatalous ja sen sivuelinkeinot suomalaisten toimeentulona laskivat noin 80 prosentista 60 prosenttiin. Muun Suomen tilanteeseen verrattuna Liedossa kehitys tapahtui hieman eri tavalla. Lietoon ei syntynyt mainittavaa teollisuutta jo olemassa olevan lisäksi, jolloin ammattirakenne ja maatalousväestön asema pysyivät ennallaan. Kuitenkin vuoden 1910 jälkeen Liedon maatalousväestön osuus rupesi laskemaan keskimääräistä nopeammin, ja 1930-luvulla saavutettiin valtakunnallinen taso. Tämä nopea lasku johtui siitä, että maataloudesta toimeentulonsa saavien lietolaisten lukumäärä pysyi samana 1910-luvun alusta 1930-luvun alkuun, noin 1750 henkilössä. Teollisuusväen määrä sitä vastoin samana aikana nousi 260:sta 594:ään. Elinkeinorakenteen muutos tapahtui Liedossa kolmessa vuosikymmenessä, kun muualla Suomessa tähän muutokseen oli mennyt suunnilleen kahdeksan vuosikymmentä 1860-luvulta toiseen maailmansotaan.⁴⁸ Elinkeinorakenteen muutos vaikutti hiljalleen myös myllärien ammattiin. Tässä luvussa käsitellään mylläriin ammattia yleisellä tasolla sekä muistoja Nautelan mylläriin työstä.

Mylläri on satoja vuosia vanha ammatti. Mainintoja mylläreistä löytyy Ruotsista 1300-luvulta ja Suomesta 1400-luvulta. Ammattimylläreitä oli kruunun, luostarien ja aatelien omistamissa myllyissä. Mylläriin ammatista kertoivat muun muassa sukunimet Möllare, Myller ja Mylläri.⁴⁹ Mylläriin ammatti oli arvostettu ja hyväpalkkainen, koska suuren mylläriin hoito ja käyttäminen vaati ammattitaitoa.⁵⁰ Mylläriin käyttämiseen vaaditun ammattitaidon takia kuka tahansa ei voinut hoitaa jauhattamista. Myllyihin saatettiin ottaa palkkamyllyri, jonka työsopimus oli voimassa toistaiseksi. Tämä tarkoitti usein pitkää palvelussuhdetta. Joillain alueilla syntyi jopa myllärisukuja, joissa pojalla oli sopimukseenkin merkattu mahdollisuus jatkaa samaa työtä kuin isänsä.⁵¹

---

⁴⁸ Suistoranta 1988, 123–126.

⁴⁹ Aaltonen 1944, 280.

⁵⁰ Korhonen 1993, 103.

⁵¹ Isotalo 1987, 88.

Vielä 1900-luvun alkupuolella palkolliset saivat syyspuolella vaihtaa taloa eli työpaikkaa. Eräs muistelijä kertoo talon vaihtamisen tapahtuneen pyhänmiestenpäivänä 1. marraskuuta.⁵² Myös mylläreillä oli mahdollisuus vaihtaa työpaikkaansa tällöin. Mylläri Virran poika kertoo muiston palkollisten vaihtumisesta:

Juu se oli niin, et marraskuun ensimmäinen päivä sit aina vaihdettiin, Ketä ei isäntä halunnu jatkamaan, niin sen se sanos sit ylös siitä. Tai ei oikeastas ylöskään sanonu, vaan sit (jos halusi jatkaa työsuhdetta) se pyysi, et oleks seuraavan vuoren, ja jos ei sitä mitään pyyretty, niin sit sai ilman muuta lähtee.⁵³

Muiston perusteella pidetty ja työnsä hyvin hoitava mylläri sai jatkaa työssään. Jos mylläri itse oli tyytymätön työhönsä tai halusi muuten vaihtaa paikkaa, oli tämäkin mahdollista.

Nautelan myllyssä ei juurikaan ollut niin sanottuja myllärisukuja, sillä myllärit vaihtuivat suhteellisen useasti. Vain osa Nautelan mylläreistä oli jatkanut isänsä ammattia myllärinä. Nautelan myllärinä toiminut Pajala kertoo myllärin työn opettamisesta. Hän kertoo opettaneensa useita poikia jauhamaan viljaa. Hänen mukaansa nuoret oppivat hyvin käyttämään myllyä, mutta korjaustöiden tekeminen oli vaativampaa. Pajala kertoo erään myllärin olleen 8-vuotiaasta asti töissä myllyssä, jossa hän oppi myllärin työtä touhuamalla joukossa mukana.⁵⁴ Pöytyän myllyä muisteleva kertoo myllärin työn siirtyneen perintönä, sillä muistelijan isoisä, isä ja muistelijä itse toimivat mylläreinä.⁵⁵ Jalkalan myllyä muisteleva kuvaa myllärin opin siirtyneen käytännön kautta, sillä myllärit olivat itseoppineita eivätkä he olleet käyneet kouluja.⁵⁶ Oppimalla työhön ja itse työtä tekemällä ihmisellä on mahdollisuus kasvaa osaksi yhteisöä.⁵⁷ Opettelemalla myllärin taitoja oppija pääsee osaksi myllyn yhteisöä ja mahdollisesti myöhemmin harjoittamaan myllärin ammattia.

Myllärit olivat olennainen osa myllyn toimintaa ja myllärit nousivat aineistossa useasti esille. Mylläreihin viitattiin usein pelkällä sukunimellä ilman tarkempaa tietoa työvuosista. Myllärien nimien nostaminen erikseen esille helpottaa aineiston analysointia. Työvuosien tarkastelun avulla pystyy helpommin poimimaan käsiteltävän ajan. Esimerkiksi maininta ”silloin mylläri Virran aikana” ei kerro itsessään paljoa. Kun kontekstina tietää, että Virta toimi myllärinä 1916–1921, helpottaa se jo huomattavasti muiston liittämistä ajalliseen

⁵² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–2.

⁵³ Martti Virran haastattelukertomus 8.12.1992, 2. LMA, LM/ar/51:67.

⁵⁴ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

⁵⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. TYKL/aud/1–3.

⁵⁶ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–4.

⁵⁷ Laaksonen & Junnila & Nirko 2000, 9.

kontekstiin. Tuon esille kaikki aineistossa esille nousseet myllärit, vaikka heidän työvuotensa eivät osuisi tutkimuksen aikarajaukseen. Aiempien myllärien avulla näkee mahdollisen kehityksen myllärien töissä, esimerkiksi muutoksen palvelusuhteen pituudessa.

Taulukko 1 Nautelan myllyn mylläreitä ja apumylläreitä⁵⁸

Hilden	1874 (muinakin vuosina, mutta vuodet ei tiedossa)
Juho Koskinen	1894–1897
Frans Ojaranta	Vuodet ei tiedossa, 36 vuotta myllärinä
Huhti	?
Kalle Koskinen	1899–1904
Antti Anttila	1901–1912
Ojala nro 1	?
Juho Virta	1916–1920 (tai 1921 asti)
Kunnas	1921–
Ojala nro 2	?
Kustaa Mikkola	Toisen maailmansodan aikana
Viljo Ojaranta	1946–1948 (aloitusvuosi ilmeisesti jo sota-aikana)
Peltokangas	Ainakin osittain Ojarannan kanssa samaan aikaan.
Veikko Pajala	1946–1949

⁵⁸ Taulukon tiedot koottu pääosin Lauri Nautelan haastattelusta 15.9.1987 (LMA, NKM/ar/51:47), myös Lauri Nautelan haastattelu 11.4.1996 (LMA, LM/ar/51:50a) Nautelan vuosista, lisäksi Toivo Veijulan haastattelun litteraatiosta 3.12.1992 (LM/ar/51:65) Juho Palmun työvuosista, Unto Toivosen haastattelusta 1.10.1987 (LMA, LM/ar/51:45a) tieto Toivosen ja Kvaströmin työvuosista ja Terttu Ojarannan haastattelusta 10.9.1987 (LMA, LM/ar/51:72) tieto Frans ja Viljo Ojarannan ja Peltokankaan työvuosista.

Lauri Nautela	1946–1963
Unto Toivonen	1946–
Kvström	1947–1949
Pentti Tuominen	1950–1952
Juho Palmu	1952–
Niilo Mäki	1952–1968
Lauri Leinikka	1950-luku

Nautelan myllyssä toimi tutkimukseni aikarajauksen puitteissa useita mylläreitä ja apumyllyläreitä. Muistelijoiden muistoissa myllyssä työskennelleiden nimistä osa mainittiin useammin, kun taas osa ei noussut lainkaan esiin. Taulukko on koottu lähes kokonaan Lauri Nautelan muistojen pohjalta eikä se kata kaikkia Nautelan myllyllä työskennelleitä. Muistiedon luotettavuutta arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota muistelijan tiedon muistamiseen ja unohtamiseen.⁵⁹ Lauri Nautela oli poissa Nautelasta vuosien 1924–1946 ajan.⁶⁰ Koska Lauri Nautela oli pitkään poissa Nautelasta, etenkin 1930-luvun kohdalla on aukko myllärien nimistä. Kaikkien myllärien kohdalla ei ole tietoa työsuhteen loppumisvuodesta, minkä vuoksi täysin tarkkoja työvuosia ei ole kaikilta mylläreiltä tiedossa. Nautela ei ole aina myöskään eritellyt sitä, onko mainittu mylläri ollut pää- vai apumyllyläri. Tietojen puutteellisuuden vuoksi tietoihin on suhtauduttava kriittisesti.

Kaikkien myllärien nimien selvittäminen ei välttämättä ole tälle tutkimukselle oleellista, sillä tarkoituksena on tarkastella muistitietoaineistojen valossa myllyn toimintaa eikä ainoastaan myllyn historiaa ja siellä työskennelleitä henkilöitä. Muistitiedon tuottaja kertoo asioista, jotka hän kokee tärkeäksi ja merkityksellisiksi.⁶¹ Muistelijat ovat nostaneet jostain syystä tietyt myllärit esille ja osa on jäänyt kokonaan muistelun ulkopuolelle. Muistelijan oma ikä ja myllyllä käyty ajankohta vaikuttavat oleellisesti muistettuihin henkilöihin. Kun muistelu on keskittynyt esimerkiksi omiin kokemuksiin myllytoiminnan muuttumisesta, ei muistelijä

⁵⁹ Korkiakangas 2006, 121.

⁶⁰ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, NKM/ar/51:47.

⁶¹ Kalela 2006, 75.

välttämättä ole tuonut sen hetken mylläriä esille. Osan muistoissa myllärit sen sijaan nousevat selkeästi esille, joten muistelijoiden keskuudessa on eroja siinä, mihin he ovat muistoissaan keskittyneet.

Esittelen seuraavaksi ne myllärit, joiden työskentelystä on muistitietoaineistoissa tietoa. Kuten aiemmin mainitsin, kaikista mylläreistä ei oikeastaan ole Lauri Nautelan listauksen lisäksi mainintoja aineistossa, ja osasta on lyhyt maininta esimerkiksi työvuosien suhteen. Tuon esille myös muutaman mylläriin, joiden työvuodet ajoittuvat tutkimukseni rajausta edeltävään aikaan. Heidän tietojensa avulla pystyy hahmottamaan mahdollista muutosta mylläriin työssä.

Myllärit Juho Koskinen ja Kalle Koskinen olivat vuokranneet Nautelan myllyn itselleen. Osa palkasta maksettiin tuolloin luontaistuotteina ja osa rahana.⁶² Myllyn vuokraaminen eroaa selvästi muista myöhemmistä mylläreistä, sillä myöhemmät myllärit olivat myllyllä palkkatöissä. Vuonna 1916 myllylle tuli töihin aiemmin kirvesmiehenä toiminut Juho Virta, joka Nautelan myllylle muutettuaan toimi päämylläriinä vuosina 1916–1921.⁶³ Aiemmasta ammatista oli varmasti hyötyä mylläriinä toimiessa, sillä mylläri teki myös korjauksia myllyyn ja sen laitteisiin. Mylläri Virran poika kertoo, että hänen isänsä työskenteli Nautelan myllyssä tasan viisi vuotta, ja perhe asui tuon ajan myllärintuvassa. Pyhänmiestenpäivänä myllyyn tulivat uudet myllärit, ja he muuttivat takaisin omaan torppaan.⁶⁴ Aineistossa Juho Virran vaiheista Nautelan myllyllä kertoo hänen poikansa.

Mylläri Ojarannan vaimo kertoo miehensä isän olleen mylläriinä Nautelassa 36 vuotta. Mylläri Viljo Ojaranta aloitti työt jossain vaiheessa 1940-luvulla, viimeistään vuonna 1946. He asuivat perheineen mylläriinasunnossa vuoteen 1948 asti.⁶⁵ Ojarannan tapauksessa mylläriin työ siirtyi isältä pojalle, sillä Ojarannan isä Frans Ojaranta oli ollut Nautelan myllyssä aiemmin töissä.⁶⁶ Ojarannan vaimo kertoo mylläri Ojarannan olleen pikkupojasta saakka myllyllä. Isänsä kautta hänellä oli mahdollisuus saada koulutusta mylläriin ammattiin.⁶⁷ Aineistossa on Ojarannan vaimon haastatteluja, joiden avulla saa tietoa Ojarannan ajasta Nautelan myllyllä. Ojarannan itse kertomia muistoja ei ole saatavilla. Vaimo tiesi ilmeisen

---

⁶² Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, NKM/ar/51:47.

⁶³ Martti Virran haastattelukertomus 24.8. ja 3.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:62.

⁶⁴ Martti Virran haastattelukertomus 8.12.1992, 2. LMA, LM/ar/51:67.

⁶⁵ Terttu Ojarannan haastattelukertomus 16.12.1992, 2. LMA, LM/ar/51:72.

⁶⁶ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, NKM/ar/51:47 & Terttu Ojarannan haastattelukertomus 16.12.1992, 2. LMA, LM/ar/51:72.

⁶⁷ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

paljon miehensä työstä myllärinä, mutta toisen käden tietoon on silti suhtauduttava kriittisesti. Vaimo oli tullut Nautelan kartanoon töihin jo vuonna 1936, ja hän saattaa sen vuoksi haastatteluissa välillä puhua yleisesti mylläreistä Nautelassa, ei juuri Ojarannasta. Hän mainitsee haastatteluissa usein sota-ajan, jolloin muistot kohdistuvat muihin mylläreihin kuin Ojarantaan.

Veikko Pajala työskenteli päämyllärinä vuosina 1946–1949. Hän tuli myllyyn lokakuussa 1946 johtavaksi mylläriksi, jota silloin sanottiin Pajalan mukaan vastaavaksi mylläriksi. Pajala kertoo, että työntekijöitä oli myllyn ja sahan puolella toistakymmentä. Myllärit eivät osallistuneet sahan töihin, sillä sahankäyttäjä Palmu hoiti sahan työt. Aiemmin Pajala oli ollut SOK:lla töissä. Nautelan mylly oli Pajalalle houkutteleva työpaikka, sillä luontaisetuumet olivat säännöstelyaikana hyvät ja myllyn ympäristö viehätti häntä. Pajalalla oli myllärin koulutus, sillä hän oli käynyt vuoden kestävän Kankaan teollisuusministeriön myllärikoulun. Valtio järjesti kursseja ja kouluja niille, joilla oli jäänyt sota-aikana opinnot kesken. Pajala kävi koulussa kaksi vuoden kestävää kurssia. Hän muistelee koulua teoreettiseksi sekä käytännölliseksi. Harjoittelun hän teki Suomen maamylyn kauppayllyssä.⁶⁸ Kaikkien myllärien ammattitaidusta ei ole tietoa, mutta Pajalan haastattelusta käy ilmi, että ainakin hänellä oli koulutus myllärin työhön.

Unto Toivonen tuli apumyllyriksi vuonna 1946, sillä edelliset myllärit olivat lähteneet erinäisistä syistä. Toivosen mukaan hän työskenteli muun muassa Veikko Pajalan, Kvaströmin ja Niilo Mäen kanssa. Toivonen toivoi kovasti pääsevänsä apumyllyriksi. Hän oli kiinnostunut koneiden kanssa toimimisesta, mutta sota-aika oli katkaissut haaveet myllyllä työskentelystä. Käydessään juttelemassa asiasta Nautelan silloisen isännän kanssa hän kuuli, että hänellä olisi mahdollisuus päästä myllylle töihin edellisten myllärien lähdettyä. Toivosen toive toteutui ja hänestä tuli apumyllyri, ja omien sanojensa mukaan hän ehkä myös lähti myllyltä sellaisena.⁶⁹

Myllyssä toimi sota-aikana ja sodan jälkeen kuponginvalvoja, jonka tehtävänä oli tarkastaa jauhattajilta jauhatuskortit. Ilman kortteja jauhojen jauhaminen ei ollut mahdollista. Tässä tehtävässä toimi sota-aikana Kustaa Mikkola, joka oli entinen Nautelan tilanhoitaja. Erään haastateltavan mukaan Mikkola oli hyvin pidetty ja arvostettu henkilö myllykävijöiden joukossa. Sodan jälkeen Mikkola lopetti myllyvalvonnan, ja Lauri Nautela tuli hänen

---

⁶⁸ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

⁶⁹ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

tilalleen.⁷⁰ Lauri Nautelan suhde myllyyn on hieman erilainen kuin muilla myllyn työntekijöillä. Nautela syntyi Helsingissä, mutta hänet adoptoitiin 4-vuotiaana Nautelan kartanoon. Nauteloiden sukunimi oli alkujaan Lagerström, kunnes koko perhe muutti sukunimen vuonna 1935 Nautelaksi.⁷¹ Lauri Nautela palasi Nautelaan oltuaan välillä useita vuosia poissa opiskelemissa ja sodassa. Hän toimi vuodesta 1946 eteenpäin myllyllä maksumiehenä, punnitsijana ja kuponginleikkaajana. Koneiston käyttöön tai jauhatukseen hän ei osallistunut.⁷²

Lauri Nautelan mukaan myllärit vaihtuivat melko usein, mutta Nautelan myllyn viimeinen mylläri Niilo Mäki toimi työssä useamman vuoden.⁷³ Mäki toimi myllärinä vuosina 1953–1965. Hän oli myllärin poika, sillä hänen isänsä toimi myllärinä Koskella. Ennen siirtymistään Nautelan myllylle töihin Mäki työskenteli Kosken Raunion vehnämyllyn autonkuljettajana ja myöhemmin myllärinä.⁷⁴ Kokemusta myllärinä toimimisesta oli siis jo ennen Nautelan myllylle vaihtamista. Ojarannan tapaan myöskään Niilo Mäki ei itse ole ollut haastateltavana, vaan haastatteluja antoivat hänen vaimonsa ja tyttärensä.

Nautelan myllyn vieressä sijainnut saha lopetti toimintansa vuonna 1952.⁷⁵ Ainakin yksi sahan työntekijä vaihtoi ammattinsa mylläriksi, sillä erään muistelijan mukaan sahalla tällärinä toiminut Juho Palmu siirtyi sahalaitoksen toiminnan loppuessa myllyn puolelle ryyrintekijäksi.⁷⁶ Aineisto ei kerro Palmun tarkkoja työskentelyvuosia myllyllä, mutta hänet mainitaan useaan otteeseen eri kävijöiden muistoissa. Erään muistelijan mukaan sota-aikana ja sodan jälkeen Palmu hoiti myllyllä kaurahiutaleita ja ohraryynejä, joten työ oli osin jo tuttua.⁷⁷ Mylläri Palmulla oli asiakkaan jauhojen loppuessa tapana lyödä puunuijalla lattiaan merkiksi, että jauhojen ottaja sulkisi luukun ja ottaisi oman säkkinsä pois. Tämän jälkeen seuraavan asiakkaan viljaa ryhdyttiin jauhamaan.⁷⁸ Mylläreillä saattoi olla omia tapojaan kommunikoida asiakkaiden kanssa, kuten Palmulla lattiaan kopauttaminen.

Mylläreitä haettiin Nautelan myllyyn esimerkiksi sanomalehti-ilmoitusten avulla. Vuonna 1917 mylläriä haettiin seuraavin kriteerein Turun Sanomien numerossa 3733 17.3.1917:

---

⁷⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

⁷¹ Viskari 2018, 13.

⁷² Lauri Nautelan haastattelu, 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

⁷³ Lauri Nautelan haastattelun muistiinpanot 6.8.1986. LMA, LM/ar/51:53.

⁷⁴ Margit Mäen haastattelukertomus 4.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:58.

⁷⁵ Suistoranta 1988, 190.

⁷⁶ Toivo Veijulan haastattelun litteraatio 3.12.1992, 5. LMA, LM/ar/51:65.

⁷⁷ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

⁷⁸ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993: *Kauan myllyreissulla*. LMA, LM/ar/70:12.

”Mylläri nainut ja ammattitaitoinen saa pysyväisen paikan Nautelan myllyssä huhtik. 1 p:stä. -
- Palkkaetuihin kuuluu asunto, puut, valo ja lehmänruoka. Ptusija annetaan sille joka kykenee raamisahan käyttöön.”⁷⁹ Myöhemmin hakemuksessa painotettiin erilaisia asioita, kuten Maaseudun tulevaisuus -lehden numerossa 112 5.10.1935, jossa haetaan mylläriä Nautelaan seuraavasti: ”Mylläri, ammattitaitoinen, valssilaitteisiin tottunut, raitis ja elämäntavoiltaan säännöllinen, saa paikan heti tai sop. mukaan Nautelan myllyssä. - -”⁸⁰ Aineistossa ei aina käy ilmi sitä, miten mainitut myllärit saivat työpaikkansa. Mylläri Toivonen kertoo haastattelussaan käyneensä Nautelan isännän kanssa keskustelemassa, mutta muuten myllärien työpaikan hakemisesta tai saamisesta ei ole juuri mainintoja.

Ammattitaidon korostaminen työhakemuksissa on perusteltua, sillä monenlaisten koneiden ja laitteiden hallitseminen on sitä vaatinut. Jauhinkivien kivien väliä tuli muuttaa sen mukaan, kuinka karkeaa tai hienoa jauhoa asiakas halusi. Nautela muistelee, että myllärien piti osata asentaa kivet siten, että niistä tuli sopivan karkeita jauhoja rukiista tehtäviin niin sanottuihin uutispuurojauhoihin. Porsaita varten asiakkaat usein vaativat hyvin hienoja jauhoja, etteivät jauhot jäisi porsaan kurkkuun.⁸¹ Taitava mylläri kuuli jo kivien äänestä sen, millaista jauhoa siitä tuli. Viljan laadun pystyi tarkistamaan pienestä luukusta kivien alta. Mylläri laittoi käden luukkuun ja tunnusteli, millaista jauhoa kivien välistä tuli. Jos tulos ei tyydyttänyt, piti kivien väliä muuttaa. Vehnämyllyssä kone teki kaiken työn alusta loppuun. Koneesta sai karkeaa, puolikarkeaa ja hienompaa vehnäjauhoa sekä mannaryynejä. Mylläri Toivonen muistelee, että hän pyysi asiakkaita sanomaan hänelle, jos jauhettu tuote ei miellyttä.⁸² Erään muistelijan mukaan myllärit kiinnittivät Pöytyän myllyssäkin jauhatuksessa huomiota pieniin yksityiskohtiin. Viljasäkit ja jauhosäkit pyrittiin pitämään erillään toisistaan, jotta puhtaita säkkejä ei tahrattaisi jauhoihin.⁸³ Vaikka mylly teki hyvin pitkälti työn itse, tuli myllärin jatkuvasti tarkkailla jauhatusta ja huolehtia sen onnistumisesta.

Nautelan myllärien työsuhteen pituus muuttui selvästi vuosisadan edetessä. Aluksi työsuhteet olivat pidempiä ja sama mylläri toimi työssään pitkään. Myöhemmin työsuhteet olivat selvästi lyhyempiä ja vaihtuvuus mylläreissä oli suurempaa. Syytä tälle muutokselle ei suoraan aineistossa sanota, mutta yhteiskunnan muutos maatalousvaltaisesta teollisemmaksi ja muutto maalta kaupunkeihin saattaa osittain olla syynä tähän. Työpaikkaa saatettiin myös vaihtaa

⁷⁹ *Turun Sanomat* nro 3733 17.3.1917, 7.

⁸⁰ *Maaseudun tulevaisuus* nro 112 5.10.1935, 13.

⁸¹ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

⁸² Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

⁸³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-3.

herkemmin eikä samassa ammatissa tai samassa työpaikassa välttämättä oltu koko työuraa. Esimerkiksi mylläri Pajala kertoo vaihtaneensa työpaikkaa Nautelan myllystä Tarvasjoen myllylle, jonka jälkeen hän perusti oman myllyn Mynämäelle ja myöhemmin vielä kotikuntaansa. Syytä lähtöönsä Pajala ei haastattelussa kerro, mutta hän kertoo uuden rakenteilla olevan Tarvasjoen myllyn olleen moderni.⁸⁴ Kenties työskentely uudessa myllyssä houkutteli vanhemman Nautelan myllyn sijaan.

2.2 ”Ei siäl pullasta pulaa ollu” – Palkka, asuminen ja myllyn toiminta

Myllyriiden palkkaus noudatti usein muiden vastaavien ammattiryhmien palkkausta. Tullimyllyissä saatettiin aikoinaan maksaa mylläriin viljapalkka joissakin harvoissa tapauksissa myös päiväpalkkana. Jos tullijauhatusta oli paljon ja asiakkaita riittävästi, mylläriiden palkkaosuus oli tyydyttävä. Mylläriin tuottoisasta toiminnasta kertoo Kainuussa sanonta ”viimeksi mylläri pettua syö”. Kaikilla mylläreillä ei ollut näin hyvät oltavat, sillä kaikilla ei riittänyt jauhatusta ympäri vuoden. Tällöin mylläriin piti hankkia itselleen erilaisia sivutoimia, kuten muurarin tai kirvesmiehen töitä, kalastusta tai metsästystä.⁸⁵ Eräs muistelija kertoo Halisten myllyssä mylläriin tehneen hiljaisempina aikoina kesällä puutöitä muun muassa Metsämäessä ja lossilla. Halisissa tehtiin myös päreitä kesällä vähäisen jauhatuksen aikana.⁸⁶ Joissain myllyissä mylläri saattoi saada pientä lisää palkkaansa kaljajauhoista ja lämpimäisistä, joita mylläri sai jauhaessaan uudisviljaa, maltaita tai talkkunoita. Vastapalkaksi mylläri saattoi tarjota kahvia tai kaljaa.⁸⁷ Nautelan myllyssä riitti mylläreillä työtä ympäri vuoden, eikä heidän sen vuoksi tarvinnut tehdä sivutoimia. Voimaperäisin jauhatusaika oli erään muistelijan mukaan 1920-luvulta 1930-luvulle, ja toiminta oli vilkasta, kun viljakuormia tuli monen pitäjän alueelta.⁸⁸

Lauri Nautela muistelee, että Nautelan myllyn myllärit olivat kuukausipalkkalaisia, ja ainoastaan ennen 1900-lukua ja 1900-luvun alussa mylläriinä olleet Koskiset olivat vuokralaisia. Mylläriiden palkkaan kuului osaksi luontaispalkka, osaksi raha sekä tietysti asunto.⁸⁹ Kuukausipalkan määrästä ei ole aineistossa mainintoja. Esimerkkinä mahdollisesta palkkatasosta on Sääksjärven mylly, jossa mylläriin palkka harjoitteluajalta oli 25 markkaa

⁸⁴ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

⁸⁵ Aaltonen 1944, 290, 299–305.

⁸⁶ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–1.

⁸⁷ Isotalo 1987, 88–89.

⁸⁸ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993: *Nautelan mylly*. LMA, LM/ar/70:11.

⁸⁹ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

tunnilta ja myllärinä 53 markkaa tunnilta eli 2,11 euroa. Palkkasumma vuodelta 1949 oli 127 484 markkaa, mikä tarkoitti noin 2400 tunnin työpanosta vuodessa.⁹⁰

Yksityismylllyn mylläreillä oli usein työnantajan puolesta vapaa asunto ja polttopuut muiden vastaavanlaisten ammattimiesten ja palkollisten tavoin.⁹¹ Nautelan myllyn myllärin asunto sijaitsi aivan myllyn vieressä, mäen päällä. Toinen myllärinasunto sijaitsi hieman yläjuoksulle päin, nykyisen Lauri Nautelan museo -museorakennuksen kohdalla. Asunto lähellä työpaikkaa on ollut ajankäytön kannalta järkevää, ja pitkäksi venyneiden työpäivien ja aikaisten aamujen kannalta helpottavaa. Erään muistelijan mukaan Jalkalan myllyssä myllärit asuivat myllyn vieressä, mutta yksi mylläreistä tuli vähän kauempaa pyörällä töihin.⁹²

Jyrkänteen harjalla sijaitsevassa Nautelan myllyn päämyllärin asunnossa oli suuri myllytupa ja myllärin asunto sekä pari huonetta toisessa päässä taloa. Eräs muistelija kertoo, että jos myllyllä oli töissä kaksi mylläriä, toinen asui jossakin Nautelan rakennuksista.⁹³ Lauri Nautela muistelee, että myllyn länsipuolella olleessa asuinrakennuksessa asui päämylläri perheineen, ja asuntona toimi tupa ja kamari. Toisessa asuinrakennuksessa oli kaksi perheasuntoa, joissa asui yhdestä kahteen apumyllyäriä perheineen.⁹⁴ Mylläri Ojarannan vaimon mukaan heidän aikanaan asuintalon toisessa päässä olevassa asunnossa asui apumyllyäri Peltokangas. Toisella puolella tietä asui sota-aikana apumyllyäri ja toisessa muonamies. Ojarannan aikana myllärillä ei ollut koskaan yövieraita, ei edes myllyasiakkaita.⁹⁵ Mylläri Mäen vaimon mukaan he asuivat päämyllärin asunnossa vuosina 1953–1968. Heillä oli käytössään tupa ja kamari. Apumyllyäri asui toisessa rakennuksessa.⁹⁶

Myllyäri Toivonen kertoo asuneensa tien toisella puolella olevassa rakennuksessa, joka oli apumyllyäriin asunto. Asunto oli hänen mukaansa välttävä, sillä siinä oli kaksi huonetta: keittiö ja kamari. Toivonen asui siinä äitinsä kanssa. Asuinrakennuksen toisessa päässä oli aluksi entinen mylläri. Toivosen velikin oli siinä hetken aikaa asumassa, kun hän muutti pois Nautelan ulkotilalta.⁹⁷ Erään muistelijan kertoman mukaan apumyllyäriin asunto muutettiin uuteen käyttötarkoitukseen, kun tyttöpartiolaiset saivat talosta omat tilat 1950-luvulla. Heille kunnostettiin huone ja keittiö. Talossa kokoonnuttiin, pidettiin illanviettoja, suoritettiin

⁹⁰ Mäkelä 2013, 31.

⁹¹ Aaltonen 1944, 296–297.

⁹² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–4.

⁹³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

⁹⁴ Lauri Nautelan haastattelun muistiinpanot 6.8.1986. LMA, LM/ar/51:53.

⁹⁵ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

⁹⁶ Margit Mäen haastattelukertomus 4.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:58.

⁹⁷ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

partiomerkkejä, paistettiin räiskäleitä, jopa yövyttiin ja kerrottiin kummitusjuttuja.⁹⁸ Vaikka mylly oli toiminnassa vielä 1960-luvulle asti, apumylläriin asunto sai jo uuden käyttötarkoituksen.

Asuinrakennuksen lisäksi mylläreillä oli eri ulkorakennuksia. Mylläri Mäen tytär muistelee, että hänen isänsä aikana käymälät sijaitsivat joen varressa alhaalla lähellä sahaa.⁹⁹ Mäen vaimo puolestaan kertoo, että perunoille oli hyvä maakellari apumylläriin asuinrakennuksen takana.¹⁰⁰ Mylläri Virran pojan mukaan hänen isänsä aikana sauna oli vielä myllyn alapuolella, noin sadan viidenkymmenen metrin päässä myllystä. Lauantaisin jokainen sai lämmittää saunan vuorollaan.¹⁰¹ Ojarannan vaimo kertoo vanhan saunan saaneen uuden käyttötarkoituksen, sillä ainakin jo mylläri Ojarannan aikana vanha sauna toimi navettana.¹⁰² Eräs muistelija muistelee uutta saunaa, joka sijaitsi toisella puolella jokea: ”Ja se sauna oli siin jokitöyrääl ja siel mylläri ja mylläriin apulaiset kaikki kävivät saunas ja pesivät pyykkiä siinä jokirannassa.”¹⁰³ Myllärit käyttivät jokivettä saunavetenä, mutta ruokavetenä sitä ei käytetty. Myllyn lähetyvillä ei ollut kaivoa, mutta puolen kilometrin päässä oli hyvä luonnonlähde. Mylläri Virran poika kuvaa vettä oikein hyväksi ja kertoo vettä riittäneen koko kesän.¹⁰⁴ Mylläri Ojarannan vaimo muistelee, että ruokavesi piti hakea joka päivä. Pesuvesi sen sijaan otettiin joesta, ja myös pyykki pestiin joessa.¹⁰⁵

Mylläri Toivonen muistelee, että hänen aikanaan 1950-luvulla asuinrakennuksen lisäksi myllyn alueella oli saha, mylly ja sauna vastakkaisella puolella jokea. Sahan puolella ollut sauna oli hävitetty. Apumylläriin asuinrakennuksen luona oli maakellari sekä hevuskatos. Hevoskatoksen päädyssä oli puuvaja ja puucee.¹⁰⁶ Hevoskatoksen takana oli sikalan tapainen rakennus. Erään muistelijan mukaan mylläriillä ei ollut maata viljeltävänä eikä kasvimaata, sillä alue oli kuivaa jokitöyrästä.¹⁰⁷ Mylläri Mäen tytär kuitenkin muistelee, että talon eteläpäädyssä oli puutarha ja itäpuolella kasvimaata.¹⁰⁸ Ilmeisesti mylläreillä oli halutessaan

⁹⁸ Anja Jokisen haastattelukertomus 10.12.1992, 4. LMA, LM/ar/51:68.

⁹⁹ Sirpa Mäen haastattelukertomus 14.8.1986. LMA, LM/ar/54:74.

¹⁰⁰ Margit Mäen haastattelukertomus 4.9.1987, 2. LMA, LM/ar/51:58.

¹⁰¹ Martti Virran haastattelun litteraatio 8.12.1992, 7–8. LMA, LM/ar/51:67.

¹⁰² Terttu Ojarannan haastattelukertomus 16.12.1992, 3. LMA, LM/ar/51:72.

¹⁰³ Oskari Vuorisen ja Toivo Veijulan haastattelupöytäkirja 4.12.1991, 4. LMA, NKM/ar/51:66.

¹⁰⁴ Martti Virran haastattelun litterointi 8.12.1992, 6. LMA, LM/ar/51:67.

¹⁰⁵ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

¹⁰⁶ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

¹⁰⁷ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

¹⁰⁸ Sirpa Mäen haastattelukertomus 14.8.1986. LMA, LM/ar/54:74.

mahdollisuus harjoittaa puutarhanhoitoa ja viljelyä, vaikka maasto olikin siihen hieman haasteellinen.

Mylläreillä oli lähes aina oikeus kerätä myllyn laitteista ja lattioilta kertyneet tomut eli jauhatusjätteet. Jauhottomun keräämistä pidettiin myllärien palkkaetuna.¹⁰⁹ Myllyn pöly oli erinomaista ruokaa sioille,¹¹⁰ ja mylläreillä olikin usein keskimääräisiä enemmän sikoja. Sanonta ”lihava kuin myllärin sika” kertoo, että jauhatusjätteet maistuivat sioille hyvin. Myllärien eläimistä oli mainintoja aineistossa, kuten eräällä muistelijalla: ”Ei täl päämylläri mittää lehmää ollukka sunkaa, porsai vaa ja jottai lampai. Porsas oli aina tietysti sit jouluksi, tehtii paistii, ko myllyst ain jottai jauhontuoksui jäi.”¹¹¹ Mylläri Ojarannan aikana possu pidettiin vanhassa saunassa. Ojarannan vaimon mukaan heillä saattoi joskus olla joku kanakin ja joskus lammas. Kaikki eläimet eivät kuitenkaan olleet yhtä aikaa saunalla. Omaa hevosta he eivät tarvinneet, sillä hevosen sai lainaan Nautelan kartanosta.¹¹²

Pöytyän myllyä muisteleva kuvaa myllärin asunnon sijainneen myllyä vastapäätä joen toisella puolella. Asuinrakennuksessa oli kolme huonetta: iso keittiö toisessa päässä, kamari ja porstua keskellä ja toisessa päässä koko rakennuksen levyinen huone. Asunnon lisäksi pihapiirissä oli varastorakennus, kanala, aitta ja puuvaja. Myllyn puolella oli navettarakennus, ja osittain jokiuimien välissä sijaitsi sauna. Perheellä oli lammas, sika, hevonen ja muutama kana ja lehmä, sillä mylläriperhe yritti olla omavarainen. Myllärillä oli viljeltyä maata kymmenen hehtaaria sekä jonkinlainen kasvimaata, muutama omenapuu ja marjapensaita.¹¹³

Erään muistelijan mukaan Jalkalan myllyllä myllärin asunnossa oli eteinen, kamari, pirtti ja keittiö. Asunnon lisäksi mylläriperheellä oli sauna, rehuvarastoja sekä samassa rakennuksessa sijaitsevat navetta ja sikala. Myllärillä oli muutama lehmä, ja jollain myllärillä saattoi olla hevonen, nuorta karjaa, lampaita ja muutama kana. Mylläriperheellä oli myös kasvimaata. Myöhemmillä mylläreillä oli lisäksi pihapiirissä marjapensaita ja perunamaata.¹¹⁴

Myllyn läheisyydessä asuttaessa mylly oli luonnollisesti aina läsnä. Nautelan myllyn toiminnan tarkasteleminen auttaa ymmärtämään myllylaitoksen moninaista toimintaa. Nautelan mylly on kaksikerroksinen: yläkerrasta kaadettiin jauhattavat viljat tuuttiin ja

---

¹⁰⁹ Virtanen 1938, 31.

¹¹⁰ Isotalo 1987, 88 & Maunola 1930, 28.

¹¹¹ Annikki Virtasen haastattelukertomus 11.12.1992, 4. LMA, LM/ar/51:69.

¹¹² Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

¹¹³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-3.

¹¹⁴ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-4.

alakerrassa oli säkit, joihin jauhettu vilja valui. Myllyn yläkerta oli tuutin kanssa samalla tasolla, jolloin parvelta sai kaadettua viljat helposti jauhinkiviin tuuttia pitkin. Vuonna 1922 myllyyn tehtiin peruskorjaus, ja sinne asennettiin kaksi uutta turbiinia. Myllyä käytettiin tavallisesti yhdellä turbiinilla, kun taas sahaa varten piti käynnistää kummatkin turbiinit. Nautela kertoo, että myllyn käynnistys tapahtui ”ratista”, jolloin vesi alkoi virrata myllyyn. Yöksi mylly suljettiin laittamalla turbiiniluukut kiinni.¹¹⁵ Myllyyn tuli sähkömoottori vuoden 1946 tai 1947 aikana.¹¹⁶ Kosken veden määrä oli tärkeässä asemassa myllyn toiminnan kannalta. Sähkömoottori tuli apuvoimaksi vähävetisille hetkille, jottei myllyn toimintaa tarvinnut pysäyttää.¹¹⁷

Nautelassa käytettiin 1920-luvulle asti jauhinkivinä luonnonkiviä, mutta jo vuosidadan alussa on mainintoja tehdasvalmisteisten tekokivien käytöstä. Lauri Nautelan aikana myllynkivet olivat tekokiviä, jotka teetettiin Naantalissa.¹¹⁸ Jauhinkivien lisäksi myllyssä oli kuorimakoneita, jotka sijaitsivat turbiinikammion päällä. Nautela muistelee ohrankuorimakoneen olleen hidas laite.¹¹⁹ Mylläri Pajala kertoo, että ohra piti kuoria ennen jauhamista. Pajalan äidin isä, Kustaa Salin, keksi huhmaron. Huhmaroja ei kuitenkaan käytetty pitkään, sillä ne olivat hyvin hitaita. Pajalan lähdettyä myllystä Nautelan mylly sai nykyaikaisen kuorimakoneen.¹²⁰ Eräs muistelija kertoo omasta sopimuksestaan mylläri Palmun kanssa. Yleensä ohraryynit laitettiin kaksi kertaa kuorimakoneen läpi, mutta muistelijalla oli Palmun kanssa sopimus, että ryynit laitettiin kolme kertaa läpi. Tällöin niistä tuli valkoisempia ja pienempiä, riisryynejä.¹²¹ Kävijöillä saattoi olla hyvä suhde myllärin kanssa, jolloin tällaisten sopimuksien tekeminen saattoi onnistua.

Nautelan myllyssä tehtiin useita eri jauhoja. Mylläri Pajala kertoo, että myllyn eteläisin kivi oli ruiskivi. Leipäviljaa voitiin jauhaa missä kivissä tahansa. Kaikissa sai tehtyä kaikkia viljalaatuja, vaikka kivien teroituksessa ja kierrosluvuissa oli eroja.¹²² Mylläri Toivonen kertoo, että myllyssä oli kaksi kaurakiveä, yksi kivi rukiille ja yksi sekajauhoille. Ruiskivi oli hieman kovempi, ja siinä ei kovin mielellään jauhettu kauraa, koska kivi haluttiin pitää puhtaana. Toivosen mukaan Nautelan mylly ei myynyt suoraan jauhoja eteenpäin, mutta

---

¹¹⁵ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹¹⁶ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹¹⁷ Hautio 2010, 101–102.

¹¹⁸ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹¹⁹ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹²⁰ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

¹²¹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

¹²² Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

asiakkaat saattoivat toimittaa jauhoja kauppoihin, lähinnä Turkuun.¹²³ Jauhinkivien käyttäminen vaati ammattitaitoa ja tietämystä, sillä viljalaatujen käyttäminen oikeissa jauhinkivissä edesauttoi kivien säilymistä käyttökelpoisina.

Suomessa rakennettiin 1930-luvulla paljon vehnämyllyjä. Nautelaankin rakennettiin sihtimylly. Vuonna 1935 myllyyn tuli valssikone, jota varten myllyyn rakennettiin samalla torni.¹²⁴ Mylly kävi mylläri Pajalan mukaan korkeintaan parikymmentä vuotta.¹²⁵ Erään kirjoittajan muistelmissa Nautelaan lähdettiin erityisesti sihtimyllyn vuoksi käyttämään ”sihtit” eli vehnäjauhot. Sihtimyllyn tuotteita varten otettiin mukaan kotona kudotusta kankaasta valmistetut valkoiset jauhosäkit, joihin lajiteltiin hienot, puolikarkeat ja karkeat jauhot. Sihtijauhojen lisäksi Nautelassa teetettiin ”kakkujaouhot” eli grahamit ja ruisjauhot.¹²⁶ Sihtimylly näyttyy Nautelan myllyn erikoisuutena, jota varten saatettiin matkata juuri Nautelankoskelle jauhamaan viljaa.

Lauri Nautelan aikana myllyllä tehtiin kauraryynejä mankelin kanssa. Ryynien höyrytyskone oli pienessä tiilisessä kopissa, ja kattilan vesi lämmitettiin puulla. Höyry johdettiin kerrosta alempana olevaan laatikkoon. Ryynit laitettiin pienehköihin laatikoihin, jotka kannettiin ja kaadettiin mankelikoneeseen. Mankelihuone sijaitsi alhaalla.¹²⁷ Mylläri Toivonen muistelee kauraryynien tekoa hieman eri tavalla. Asiakkaille niitä ei tehty ainakaan hänen aikanaan, sillä ryynejä oli hankala tehdä. Mankeli oli hiukan vehnämyllyn tiellä, sillä mankelin luukku oli keskellä lattiaa. Vaikka asiakkaille ei ryynejä tehty, niitä tehtiin Nautelan kartanon väelle. Ryynejä tehtiin tuhat kiloa yleensä 2–3 päivänä viikossa.¹²⁸ Lauri Nautelan muistot eivät kerro sitä, tehtiinkö ryynejä hänen muistojensa mukaan asiakkaille vai Toivosen muistojen mukaan Nautelan kartanolle. Myös mylläri Pajala muistelee, että myllärit eivät pitäneet kauraryynien tekemisestä asiakkaille valmistusprosessin työläyden takia. Ryynejä tehtiin vuoropäivin, sillä jo höyryttämiseen meni oma aikansa. Eri talojen ryynit höyrytettiin perätysten samalla höyryllä. Vaikka myllärit eivät pitäneet kauraryynien tekemisestä, oli Nautelan myllyssä hyvät valmiudet niiden valmistamiseen. Myllystä löytyi aikaansa edellä olevat laitteet höyrytykseen, mankelointiin ja litistykseen.¹²⁹

---

¹²³ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

¹²⁴ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹²⁵ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

¹²⁶ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993: *Kauan myllyreissulla*. LMA, LM/ar/70:12.

¹²⁷ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹²⁸ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

¹²⁹ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

Myllärien asunnot ja pihapiirit vaikuttavat aineiston perusteella suhteellisen samanlaisilta eri myllyissä, sillä ne sijaitsivat lähellä myllyä. Myllyn koosta riippuen myllärien ja apumyllärien asuinrakennuksia oli eri määrä. Samassa rakennuksessa saattoi asua useampi mylläri perheineen. Mylläri sai muuttaa asuntoon saatuaan myllärin paikan, ja työsuhteen loputtua siitä tuli muuttaa pois uuden myllärin tieltä. Eläimiä mylläreillä oli vaihtelevasti, mutta joitain eläimiä, kuten sikoja, mylläriperheillä oli aina. Omavaraisuus korostuu eri mylläriperheiden arjessa, sillä kasvimaat ja eläimet auttoivat tuottamaan ruokaa omasta takaa. Myllärien asuminen lähellä myllyä piti myllyn läsnä arjessa, vaikka työpäivä olisi jo ohi.

2.3 ”Pimeellä myllyyn ja pimeellä töihin” – Työ ja työpäivät

Omat kokemukset ovat keskeisessä asemassa muistelijoiden kertomuksissa menneestä.¹³⁰ Aineistossa haastateltava tai muistelija pääsee kertomaan omien kertomustensa ja muistojensa avulla myllärin arjesta. Myllärien työpäivät pysyivät Nautelan myllyssä melko samanlaisina tutkimani ajanjaksona. Mylläri Virran poika kertoo, että talvisin hänen isänsä toimi päämyllärinä yksin ja mylly oli toiminnassa talven läpi. Keväällä ja syksyllä myllyllä oli töissä päämyllärin lisäksi kaksi apumylläriä. He vuorottelivat viikoittain: yksi viikko päivävuoroa, yksi viikko yövuoroa. Kiireiset päivät saattoivat venyä 11–12 tuntiseksi.¹³¹ Mylläri Ojarannan vaimo kertoo, että mylläri Ojaranta meni töihin normaalisti seitsemältä, mutta kiireaikoina mylläri meni myllylle heti kun heräsi ja teki pitkää päivää. Silloin ei laskettu tunteja, joita töissä vierähti. Apumylläri ei toiminut ollenkaan vehnäpuolella. Vehnämyllyn puolella joutui jonottamaan, sillä vehnäjauhon jauhaminen kesti kauemmin kuin rehuviljan jauhaminen.¹³²

Nautelan mylly tuotti hyvin 1940-luvulla, ja myllärillä oli aina töitä. Ojarannan vaimon mukaan töitä riitti koko vuoden, joten myllärillä ei ollut sivuelinkeinoja.¹³³ Ojarannan aikana myllyssä tehtiin myös päreitä asiakkaille, ja mylläri vastasi päreiden teosta maksun keräämistä myöden.¹³⁴ Nautelassa päreiden tekeminen ei liittynyt ainoastaan hiljaisiin hetkiin, vaan niitä tehtiin muutenkin myllyn ollessa käytössä. Erään muistelijan muistoista käy ilmi, että myös Pöytyän myllyllä tehtiin päreitä. Siellä päreitä tehtiin pärehöylällä kevään kylvön jälkeen, jolloin puu oli pehmeimmillään. Sydänpuut, jotka jäivät yli päreiden teosta, jäivät

¹³⁰ Ukkonen 2006, 179.

¹³¹ Martti Virran haastattelukertomus 24.8. ja 3.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:62.

¹³² Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

¹³³ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

¹³⁴ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LM/ar/51:47.

mylläriille saunapuiksi.¹³⁵ Päreiden tekeminen oli siis ainakin joissain myllyissä jauhatuksen lisäksi myllärien tehtävänä.

Eräs Nautelan myllyn muistelijä kertoo, että vilkkaampina aikoina ennen Palmua myllyllä oli yleensä kaksi päämylläriä. Heistä toinen oli kotonaan reservissä, ettei toisen mylläriin tarvinnut olla töissä vuorokauden ympäri. Mylläriin päivä alkoi kuuden, seitsemän aikaan silloin kun ensimmäiset asiakkaat saapuivat. Työajalla ei ollut mitään rajoitusta ja välillä yöunet saattoivat jäädä hyvin lyhyiksi työpäivien välissä.¹³⁶ Myllärien vuorottelu helpotti hieman pitkiä päiviä, sillä toisella oli mahdollisuus päästä lepäämään toisen jatkaessa töitä.

Mylläri Mäki oli muiden myllärien tapaan Nautelan tilan kuukausipalkkalainen. Mylläri Mäen vaimo muistelee mylläriin työajan olleen normaalisti 7:00–16:00. Toisin kuin mylläri Virran aikana, apumylly oli koko vuoden myös myllyssä työssä. Päämylläriin työnä oli käyttää sihtipuolta ja apumyllyä työnä oli puolestaan kiviparien käyttö. Vasta 1960-luvulla myllytoiminnan taantuessa apumyllyiden palkkaus tuli kannattamattomaksi ja mylläri käytti myllyä yksin. Mylläri Mäen vaimo kertoo mylläriin työhön kuuluneen myllyn laitteiden käyttämisen lisäksi myös myllyn siisteydestä huolehtiminen, minkä vuoksi pölyt tuli siivota pois myllystä joka ilta.¹³⁷

Yhden muistelijan mukaan työpäivä alkoi Halisten myllyllä normaalisti kahdeksan aikaan ja varhaisimmat päivät viiden aikaan. Sisätyöt saatettiin aloittaa jo kuuden aikoihin.¹³⁸ Jalkalan myllyä muisteleva kertoo, että työaika ei ollut kiinteä, vaan se riippui paljon vuodenaikasta eli siitä, miten paljon oli jauhettavaa ja vettä. Syys- ja kevättulvien aikaan myllyllä jauhettiin pitkää päivää.¹³⁹ Pöytyän myllyä muisteleva kertoo, että mylläriin työpäivä oli hyvin venyvä ja pitkä, eikä säännöllistä työaikaa ollut. Myllylle mentiin hyvin aikaisin aamulla ja illalla työt jatkuivat niin pitkään kuin myllyä jaksoi käyttää.¹⁴⁰ Kuuskosken myllyllä päivä alkoi erään muistelijan mukaan kuudelta ja illalla jatkui, yhdeksään, kymmeneen, puoleen yöhän ja jopa aamuun.¹⁴¹ Killalan myllyllä käynyt asiakas kertoo mylläriin päivän alkamisesta:

Seitsemän puoli kahdeksan maissa aamiaisen syötyään kolme mylläriä käveli myllylle. Myllymiesten kanssa vaihdettiin huomenia ja säätilan havaintoja.

¹³⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–3.

¹³⁶ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

¹³⁷ Margit Mäen haastattelukertomus 4.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:58.

¹³⁸ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–2.

¹³⁹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–4.

¹⁴⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–3.

¹⁴¹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–3.

Säkkejä alettiin kantaa ja yksi mylläri meni nostamaan turbiinikanavan patolevyä ja ratastilan akselit ja rattaat alkoivat pyöriä.¹⁴²

Työt aloitettiin muissakin Aurajoen myllyissä aikaisin ja mylläri saapui myllylle ensimmäisten asiakkaiden saavuttua.

Arkipäivien lisäksi myllyt olivat usein toiminnassa myös viikonloppuna. Erään muistelijan mukaan Nautelassa lauantai oli mylläreillä normaali työpäivä, mutta sunnuntaina mylly oli kiinni.¹⁴³ Halisten myllystä eräs muistelijä kertoo, että myllyä ei käytetty sunnuntaisin, sillä kävijöitä ei ollut. Myös lauantai oli hiljaisempi päivä.¹⁴⁴ Toisen muistelijan mukaan Halisten myllyssä pyhäpäivänä ei tehty töitä ja lauantaina ei oltu kovin myöhään myllyllä, sillä lauantai oli saunapäivä.¹⁴⁵ Erään muistelijan isä toimi Pöytyän myllyllä myllärinä. Hänen aikanaan lauantai-iltapäivä ja sunnuntai oli pyhitetty levolle.¹⁴⁶ Kuuskosken myllyllä ei tehty töitä sunnuntaisin, mutta muista myllyistä poiketen lauantai oli täysi työpäivä.¹⁴⁷ Muistojen mukaan mylläreillä sunnuntai oli siis vapaapäivä, mutta lauantaina useat myllärit tekivät töitä joko koko päivän tai osan päivästä.

Myllärien vaimot eivät Nautelan myllyssä aineiston perusteella juuri osallistuneet myllyn toimintaan. Mylläri Virran poika muistelee, että myllärin vaimo ei osallistunut myllyn töihin, mutta hän teki ruuan kolme kertaa päivässä apumyllyläisillekin.¹⁴⁸ Ojarannan vaimo muistelee, ettei hän joutunut myllylle töihin, sillä naisia ei hänen mukaansa siellä tarvittu.¹⁴⁹ Naisten osallistuminen myllytoimintaan oli Halisten myllyssä erään muistelijan mukaan kiireaikoina tarpeellista. Syksyisin kosken suuren käyttövoiman vuoksi jauhattajia oli paljon myllyssä. Myllärin tytär muistelee, että äiti meni myllylle jauhamaan illalla ja oli siellä puoleen yöhön asti. Äidin tullessa myllylle isä tuli kotiin nukkumaan. Myös tytär kävi välillä auttamassa isäänsä myllyllä.¹⁵⁰ Muissa myllyissä ei ollut mainintaa tällaisesta järjestelystä, joten Halisten mylly näyttäytyy tässä suhteessa poikkeuksellisena.

Pitkiä työpäiviä tehdessä tauot olisivat tarpeen, mutta mylläreillä tauoille ei aina löytynyt säännöllistä ajankohtaa. Nautelan aikana myllyllä oli kaksi mylläriä, joista toinen oli

¹⁴² Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993: *Neljäkymmentäluvun myllyreissu*. LMA, LM/ar/70:9.

¹⁴³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

¹⁴⁴ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–2.

¹⁴⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–1.

¹⁴⁶ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–3.

¹⁴⁷ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–3.

¹⁴⁸ Martti Virran haastattelukertomus 24.8. ja 3.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:62.

¹⁴⁹ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

¹⁵⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–1.

päämylläri ja toinen apumyyläri. Nautelan mukaan molemmat myllärit hoitivat kumpaakin puolta, ja toinen hoiti myllyä toisen mennessä syömään. Tällöin myllyä ei tarvinnut pysäyttää ruokatauon ajaksi.¹⁵¹ Erään muistelijan mukaan Halisten myllyn mylläriellä ei ollut säännöllisiä ruokataukoja, vaan tauolle tultiin silloin kun sattui sopimaan.¹⁵² Eräs muistelijaa kertoo, että Jalkalan myllyssä mylläri meni tauolle hiljaisena aikana.¹⁵³ Kuuskosken myllyllä ruokataukoja ei ollut päivällä ja ruoka-ajat olivat suurpiirteisiä ja hyvin venyväisiä.¹⁵⁴ Ainoastaan kahden muistelijan mukaan mylläreillä oli säännölliset tauot. Yhden muistelijan kertoman mukaan Halisissa päivällistunti oli kello 11–12:30.¹⁵⁵ Toisen muistelijan mukaan Halisten myllyllä mylläri tuli syömään aina puolen päivän aikaan ja illalla kuuden, seitsemän välillä.¹⁵⁶ Säännöllisyyttä tauoissa ei aineiston perusteella juuri ole nähtävissä, vaan tauot pidettiin silloin kun niille oli sopiva aika.

Vaikka myllyllä oli lähes koko vuoden töitä, oli siellä erotettavissa muutamia kiireisempiä ajanjaksoja. Mylläri Toivonen kuvaa, että jouluaaton lähestyessä myllykuormat kasvoivat, jotta kävijöiden ei tarvitsisi kovin taajaan käydä myllyssä joulun aikaan. Hevonen veti helposti 500–600 kiloa kuormaa. Kiireaika alkoi jo marraskuun puolesta välistä ja jatkui joulun saakka. Tällöin myllärit tekivät pitkiä päiviä. Mylläri Toivonen muistelee olleensa yhtenä päivänä puoli neljän aikaan hyvin väsynyt, kun mies tuli myllykuorman kanssa myllyn eteen. Hänen mukaansa siinä ei auttanut muu kuin avata myllyn ovi ja pyytää, että mies odottaa myllyssä. Toivonen kertoo pitkien päivien tekemisessä olleen kyse asiakkaiden palvelusta. Myllyyn oli tultu hyvin kaukaa, joten vilja täytyi vain käyttää lävitse.¹⁵⁷

Eräs muistelee Nautelan myllyn kiireajan sijoittuvan etenkin elonkorjuun jälkeen syyskesälle. Ennen joulua piti käydä myllyllä, sillä joulun aikana oli muutama päivä, ettei mylly käynyt ollenkaan. Tämän vuoksi kotona piti olla vähän varastoa jauhoista.¹⁵⁸ Muissakin Aurajoen myllyissä kiireajat näyttävät sijoittuvan elonkorjuun ja joulun aikaan.¹⁵⁹ Ainoastaan erään muistelijan mukaan Halisten myllyllä ei ollut sesonkiaikoja ja eikä myöskään apumyyläriä.¹⁶⁰

¹⁵¹ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹⁵² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–2.

¹⁵³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–4.

¹⁵⁴ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–3.

¹⁵⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–2.

¹⁵⁶ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–1.

¹⁵⁷ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

¹⁵⁸ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu. HKTA, TYKL/aud/1–5.

¹⁵⁹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelut HKTA, TYKL/aud1–2 & TYKL/aud/3–4.

¹⁶⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–2.

Kiireaikoina mylly kävi pitkää päivää, sillä useat jauhattajat halusivat viljansa jauhetuksi tiettyinä aikoina, kuten elonkerjuun jälkeen.

Myllyn korjaustyöt nousevat jokaisen myllärin kohdalla esille yhtenä myllärin tärkeistä työtehtävistä. Nautela muistelee, että myllärin työhön kuuluivat erilaiset korjaustyöt. Vähän veden aikana mylly laitettiin kiinni, jolloin näitä korjaustöitä voitiin hoitaa. Yleensä myllärit hoitivat korjaustyöt itse, mutta vaikeammissa töissä voitiin ottaa ammattimiehiä avuksi.¹⁶¹ Kuuskosken myllyllä myllärit eivät muistelijan mukaan tehneet korjauksia, vaan työn tekivät sepät. Huoltotöitä, kuten sihtien puhdistamista, myllärit taas tekivät. Puhdistamisesta saattoi saada kilon tai pari vehnä jauhoja talteen.¹⁶² Myös Pöytyän myllyllä mylläri teki korjaustyöt.¹⁶³ Yhden muistelijan mukaan Halisten myllyllä myllärin korjaustöihin kuului esimerkiksi kivien teroitusta sekä puurattaiden ja höyrypannun korjausta.¹⁶⁴

Mylläri Toivonen kertoo, että heinäkuu oli remonttikausi, jolloin myllyllä tehtiin vuosiremonttia, kuten pärekaton korjausta. Materiaalit tähän saatiin myllän pärehöylästä. Remontti kesti vähintään kaksi viikkoa, jonka jälkeen myllärit pitivät parisen viikkoa kesälomaa.¹⁶⁵ Mylläri Virta teki kesällä hiljaiseen aikaan korjauksia myllän rakenteisiin.¹⁶⁶ Mylläri Ojarannan aikana myllärit tekivät kesällä heinä-elokuussa vähän veden aikaan myllyllä remonttia. Listalla oli muun muassa turbiinisäiliön tyhjennys ja koneiden läpikäynti.¹⁶⁷ Myös mylläri Mäellä oli kesällä vähemmän jauhettavaa, jolloin myllärin vaimon muistojen perusteella aika kului myllän laitteita korjatessa. Korjaustöitä olivat muun muassa jauhinkivien teroittaminen ja turbiinien korjaaminen.¹⁶⁸ Työpäivät olivat pitkiä, ja mylläreiden tuli töiden ohella tarkkailla laitteiston kuntoa. Jos huoltotöiden tarvetta ilmeni, oli mylly pysäytettävä. Mylläri Toivonen toteaa, että ilman kunnolla toimivaa laitteistoa ei myllän jauhatuksen jälki ollut tarpeeksi hyvällä tasolla, joten toimiva laitteisto oli hyvin tärkeä osa myllän toimintaa.¹⁶⁹

Maaseudulla oli tapana käyttää arkivaatteita työssä ja ainoastaan poikkeustapauksessa, kuten likaisessa tai pölyisessä työssä, voitiin käyttää erityisiä työvaatteita. Tällaisia olivat muun

¹⁶¹ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹⁶² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3-3.

¹⁶³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-3.

¹⁶⁴ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3-1.

¹⁶⁵ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

¹⁶⁶ Martti Virran haastattelukertomus 24.8. ja 3.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:62.

¹⁶⁷ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

¹⁶⁸ Margit Mäen haastattelukertomus 4.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:58.

¹⁶⁹ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

muassa rohtimiset housut ja mekot.¹⁷⁰ Myllärien vaateista kuvattiin muutamissa muistoissa. Eräs muistelee, että Nautelan myllärillä oli yllään jauhoiset haalarit, mutta ei mitään pusakkaa. Muutamilla mylläreillä oli takki, joka oli napitettu.¹⁷¹ Nautelan myllyn tapaan myös Jalkalan myllyssä vaateuksena toimivat erään muistelijan mukaan haalarit.¹⁷² Halisten myllystä eräs muistelija kertoo myllärin käyttäneen housuja ja pientä takkia sekä hattua, joka suojasi hieman pölyltä. Sadesäällä vaatteet olivat taikinaiset, mutta vaatteet saatiin pestyä harjan avulla.¹⁷³ Toinen muistelija kertoo Halisten myllyn myllärin vaatteina toimineen saappaat sekä puoleen reiteen ulottuva pusero, jossa oli pieni pystykaus.¹⁷⁴ Pöytyän myllyssä myllärin vaateus oli muistelijan kuvauksen mukaan vaalea takki ja housut. Vaalean värisistä vaatteista jauho ei erotu yhtä selvästi kuin tummista vaatteista.¹⁷⁵ Myllärin vaateus näyttää olleen suhteellisen samanlainen myllystä riippumatta, joten ajalle tyypillinen pukeutumistapa näyttää toteutuneen myllyissä.

Yksi suuri muutos, joka aineiston perusteella muuttui myllärin työkuvasa, oli säkkilaskun muuttuminen punnitukseksi. Ennen punnituseriaatetta myllyssä oli säkkikauppa, jossa maksu otettiin säkkien mukaan. Nautelassa mylläri Virran poika muistelee myllärin tehtäviin kuuluneen rahojen kerääminen asiakkailta, sillä säkkejä ei vielä punnitu voimassa olevan säkkimaksun vuoksi. Mylläri otti tullin, joka oli säkin koosta riippumatta yksi markka. Tosin jos asiakas toi vain muutaman säkkillisen jauhettavaksi, maksu oli 50 penniä säkiltä. Myllyssä on ollut tulliarkku, joka oli pituudeltaan kaksi metriä, 1,5 metriä leveä ja metrin korkea. Arkussa oli saranallinen kansi ja päällä suppilo. Vasta 1920–1930-luvuilla viljasäkit punnittiin, ja kuittien kirjoittamisesta tuli käytäntö. Aiemmin, jos asiakkaalla ei ollut varaa maksaa rahalla, myllärillä oli oikeus ottaa korvaus luonnossa eli korvaus otettiin tietyllä mittakannulla jauhettavasta viljasta.¹⁷⁶

Säkkilaskun vuoksi myllykäynnille otettiin mukaan mahdollisimman suuret säkit. Muutamilla kävijöillä oli niin suuri säkki, että se muistutti melkein patjaa. Jotta painava säkki jaksettaisiin kantaa, myllymatkalle laitettiin talon vahvin mies. Nautela kertoo, että säkkikaupan aikaan

---

¹⁷⁰ Talve 1979, 133.

¹⁷¹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

¹⁷² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–4.

¹⁷³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–2.

¹⁷⁴ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–1.

¹⁷⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–3.

¹⁷⁶ Martti Virran haastattelukertomus 24.8. ja 3.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:62.

myllyssä ei ollut talon puolesta valvojaa paikalla, vaan mylläri hoiti jauhatusmaksun.¹⁷⁷ Eräs muistelija kuvailee säkkikaupan aikaa seuraavasti:

Lähes joka talossa oli jauhatusta varten tehdyt rohtimiset myllysäkit, lähes kaksi hehtoa vetoisuudeltaan. Näihin säkkeihin oli maalattu talon nimi. Mylläri Kunnaksen aikana eräs kävijä oli keksinyt neuloa kaksi rouhesäkkiä yhteen, jota Kunnas ei ollut aluksi huomaavinaan. Vasta kun oli myllyn tullimaksun aika, mylläri ottikin yhdestä jauhosäkistä kahdenkertaisen maksun.¹⁷⁸

Säkkikaupan aikana osa asiakkaista saattoi yrittää huijata maksuissa, mutta ammattitaitoiset myllärit huomasivat tällaisen vilpin helposti.

Toinenkin muistelija kuvailee humoristisella otteella säkkilaskun aikaa ja siihen liittyvää säkkien suuruutta Nautelan myllyllä:

Yksi tällainen syy oli että voimia piti olla, syystä että rehuviljan jauhatuksessa oli säkkilasku, hyvin pitkään 3 markkaa säkki, joten ne valikoitiin niin isoja kuin talosta löytyi. Paras vitsi siltä ajalta mitä muistan: Kun isäntä aamulla myllyyn tuli, mylläri kysäisi, onko piiat näin aikasin herätetty kun isäntä patjapussin kanssa myllyyn tulee. Ja apua ei tavattu pyytää, se oli ollut liian alentavaa ja siinä yleensä vertailtiin kuinka kukin säkkinsä myllyparveen vei parhaiten.¹⁷⁹

Yksilöiden kokemusten avulla on mahdollista päästä käsiksi menneisiin tapahtumiin.¹⁸⁰

Aineistossa nousi esiin usean eri muistelijan kokemuksia suurien säkkien tuomisesta myllylle. Vierun myllyllä vieraillut muistelija kertoo suuresta säkistä: ”Mieleeni muistuu tapaus, jolloin vein säkkiä myllyn vinnille ja tietysti se painoi. Isäntä Uno Sipilä nauroi katketakseen, kun se säkki oli aivan takapuolen päällä, mutta ei kuitenkaan pudonnut.”¹⁸¹ Säkkien koko oli yhteinen huumorin aihe Aurajoen eri myllyissä. Useat muistelijat kertovat humoristisia tapauksia, joissa myllykävijä ei jaksa kantaa liian suurta säkkiä tai kävijä on jäänyt kiinni kahden säkin ompelemisesta yhteen.

Nautelan myllyn siirtyminen säkkilaskusta punnitukseen seurasi muiden Aurajoen myllyjen mallia. Erään muistelijan mukaan Halisten myllyssä, jossa oli myös aiemmin toiminut säkkilasku, kilohinta otettiin käyttöön 1930-luvulla ennen sotia.¹⁸² Jalkalan myllyä muisteleva kertoo säkkilaskun muuttuneen kilolaskuksi sodan aikana.¹⁸³ Aineistossa nousivat monessa

¹⁷⁷ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹⁷⁸ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993: *Nautelan mylly*. LMA, LM/ar/70:11.

¹⁷⁹ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:5.

¹⁸⁰ Salmi-Nikander 2006, 199.

¹⁸¹ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993: Muistitiedon keruukilpailu ”Myllyreissulla”. LMA, LM/ar/70:8.

¹⁸² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3-1.

¹⁸³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-4.

kohtaa esille muistot säkkilaskuajan säkkien koosta ja mahdollisesta vilpistä, jolla pyrittiin saamaan enemmän jauhoja yhdellä säkkimaksulla. Myös siirtymistä punnitukseen muisteltiin. Haastatteluissa erilaiset kertomukset liittyvät usein muutosten, poikkeuksellisuuden tai muuten merkittävien tapahtumien kuvaamiseen.¹⁸⁴ Muistelijoiden kertomusmuodossa esittämät muistot säkkilaskusta kertoo osaltaan niiden merkityksellisyydestä kertojalle. Jauhettavasta viljasta maksaminen on ollut oleellinen osa myllytoimintaa, joten sen vuoksi se on varmasti osaltaan noussut hyvin vahvasti muistoissa esille. Muistoja on voinut olla helpompi lähestyä tarinallisuuden kautta.

Nautelassa myllärit ottivat maksut vastaan ja tilittivät ne taloon vuoteen 1946 asti. Nautela kertoo, että verotusta varten piti olla kuitit, niin sanotut Paragon-kuitit, jotka mylläri tilitti Nautelan kartanoon.¹⁸⁵ Esimerkiksi mylläri Ojarannan vaimon mukaan mylläri tilitti kuitit joka viikonloppu kartanolle.¹⁸⁶ Vuodesta 1946 Lauri Nautela tuli myllyyn maksujen vastaanottajaksi, punnitsijaksi ja kortinleikkaajaksi. Punnitus tehtiin ennen jauhatusta, ja maksu otettiin kilohinnan mukaan. Jauhettu jauho laitettiin paperisäkkeihin. Yleensä kävijät toivat omat säkkinsä, ja joillakin oli kangassäkkejä. Kankaan piti olla tiivistä, jotta jauho ei valuisi väleistä ulos.¹⁸⁷ Mylläri Pajala muistelee, että asiakkaiden säkit olivat usein kotona tehtyjä, rohtimisia ja isokokoisia. Hänen mukaansa myllyssä ei ollut säkkejä myynnissä.¹⁸⁸ Mylläri Mäen vaimo muistelee, että vilja punnittiin ennen jauhamista ja maksu määräytyi jauhojen kilomäärän mukaan. Mylläri kirjoitti asiakkaalle kuitin, ja isäntä Lauri Nautela kävi joka päivä myllyllä hakemassa rahat.¹⁸⁹ Ilmeisesti mylläri hoiti säännöstelyajan jälkeen maksuja ainakin välillä itsenäisesti, ja Nautela kävi ainoastaan hakemassa kuitit ja rahat myllyltä.

Mylläri Toivosen aikana asiakkaat saattoivat olla mukana viljan pussittamisessa, mutta välillä säkitys pääsi unohtumaan asiakkailta, joten mylläri useimmiten hoiti sen tai ainakin valvoi sitä. Toivonen muistelee, että myllyssä oli pieni säkkivarasto, josta sai paperisäkkejä 50 pennin hintaan. Monella asiakkaalla oli tavattoman hyvät säkit. Säkkiin saattoi mennä jopa 80–90 kiloa. Punnituksessa oli kaksi vaakaa, ohra- ja vehnäpuolen vaa'at. Vehnäpuolen vaa'alla pystyi punnitsemaan jopa 500 kiloa kerrallaan ja mylläri hoiti tämän punnitsemisen.

---

¹⁸⁴ Ukkonen 2006, 194.

¹⁸⁵ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹⁸⁶ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

¹⁸⁷ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LMA, LM/ar/51:47.

¹⁸⁸ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

¹⁸⁹ Margit Mäen haastattelukertomus 4.9.1987, 1. LMA, LM/ar/51:58.

Toivosen mukaan kivipuolen jauhatusta oli markan kilolta ja vehnäpuolen ehkä 1,2 markkaa kilolta. Maksu tapahtui aina käteisellä jauhattamisen jälkeen.¹⁹⁰

Nautelan myllyssä mylläriin työpäivät ja -päivät näyttäytyvät aineiston perusteella samanlaisilta kuin muissa mainituissa myllyissä. Mylläri Toivonen kuvaa oman aikansa myllyn arkea seuraavasti:

Tavallisesti mylläriin normaali-päivä alkoi seitsemältä eikä pois sopinut lähteä ennen puolta kuutta. Työpäivän aluksi tarkistettiin koneet ja ensimmäinen saapuja käynnisti myllyn avaamalla turbiinin sulkijat. Joulun alla vuorokausi saattoi mennä ympäri töitä tehden. Välillä mylly oli kuitenkin pakko pysäyttää ja tehdä huoltotöitä. Jos varastossa ei ollut korjaustarvikkeita, esimerkiksi sihtikangasta, oli sitä sitten lähdettävä hakemaan Turusta.¹⁹¹

Myllärit tekivät töitä silloin kun sitä oli välittämättä kellonajoista. Kun jauhattavaa oli paljon, venyivät työpäivät pitkiksi. Hiljaisempina aikoina päivät eivät olleet yhtä pitkiä ja aikaa jäi esimerkiksi korjaustöiden tekemiseen. Erään muistelijan mukaan mylläriin työ oli niin vaativaa, että aikaa ei ollut muille töille. Sanonta siitä, että mylläriin ammatti vaati pimeällä myllyyn menemisen ja pimeällä myllystä lähtemisen kuvaa osaltaan työpäivien pituutta. Erään muistelijan mukaan ammatti vaati luottamusta talon taholta. Talon piti pystyä luottamaan siihen, etteivät myllärit pihistä jauhoja tai jotain muuta. Myös myllärit luottivat taloon. He uskoivat saavansa sopivan korvauksen työstään, sillä työ oli vaativaa ja epämääräistä, eikä aina tiennyt mihin vuorokauden aikaan ja miten pitkäksi aikaa joutuisi töihin.¹⁹² Myllärit saivat arvostusta ja luottamusta sekä asiakkaiden että työnantajien puolesta. Vastaavasti myllärit luottivat asiakkaisiin ja siihen, että mahdollista vilppiä jauhatuksessa ei tapahtuisi. Säckilaskuajan huumori nousi monessa eri muistelussa esille, joten se on ollut aikanaan läsnä myllyn arjessa.

---

¹⁹⁰ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

¹⁹¹ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

¹⁹² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-5.

3 Muistot myllykänneistä

3.1 ”Aikasin myllyyn ja myöhään kirkkoon niin pääsee äkkeemmin pois” – Myllykävijät ja -matkat

Muistitietotutkimuksessa on kiinnostuttu muun muassa arjesta, marginaaleista sekä sellaisesta, mistä ei välttämättä ole olemassa dokumentteja.¹⁹³ Muistoja myllykänneistä ei olisi välttämättä mahdollista tavoittaa ilman tehtyjä haastatteluja ja keruita, sillä tavallista arkea myllyissä ei ole muutoin tallentuneena. Tässä tutkimuksessa arkeen päästään käsiksi muistitietoaineiston avulla, jota ilman käsityksiä 1920–1960-lukujen Nautelan myllyn myllykänneistä ei kenties olisi olemassa. Ranskalainen historiantutkija Pierre Noran loi 1980-luvulla käsitteen muistin paikka. Käsite voi viitata todelliseen paikkaan tai rakennukseen, mutta myös esimerkiksi symboliin, tapaan tai rituaaliin. Muistin paikka voi yhdistää yhteisön jäsenet muistelemaan ja tulkitsemaan omaa menneisyyttään.¹⁹⁴ Myllärien ja myllykävijöiden muistelu kuvastaa tietyn yhteisön muistoja myllykänneistä. He ovat halunneet tuoda esille muistojaan myllyn arjesta. Muistojen kautta on nyt mahdollista ymmärtää ja havainnoida tyypillisiä tapoja myllykänneistä.

Miehet olivat enemmistönä myllyllä käyneistä jauhattajista, mutta heidän keskuudessaan oli eroja siitä, kuka lähti myllyyn. Kävijän valintaan saattoi vaikuttaa talon koko ja etäisyys myllystä. Mylläri Pajala muistelee, että lähipaikkakuntalaiset palkkamiehet tulivat Nautelan myllyyn, mutta isommista taloista paikalle saapuivat sen sijaan rengit.¹⁹⁵ Isännällä ei aina ollut mahdollisuutta lähteä pitkäksi venyviin myllypäiviin, jolloin tilan palkkamiehet laitettiin matkaan. Aineistossa nousee vahvasti esille miesten suuri osuus myllykävijöistä, mutta heidän tarkempaa rooliaan talojen sisällä ei tule esille. Suuri osa muistelijoista kertoo käyneensä myllyllä esimerkiksi isänsä kanssa tai myöhemmin itsenäisesti, mutta muuten muistelijat eivät avaa asiaa tarkemmin.

Myllyllä ei kuitenkaan käynyt pelkästään miehiä, vaikka suurin osa kävijöistä koostuikin heistä. Eräs naismuistelija kertoo, että hän kävi Nautelan myllyllä jauhamassa viljansa samalla kun hoiti pankki- ja kauppaa-asiat Liedossa. Hän sanoo, että siihen aikaan kauppaa-asiat kuuluivat naisten töihin, mutta samalla matkalla oli mahdollista hoitaa myös myllyssä

---

¹⁹³ Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

¹⁹⁴ Sivula 2013, 164.

¹⁹⁵ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

käyminen. Hänen mukaansa kiltti mylläri jauhatti hänen viljansa sillä aikaa, kun hän kävi ostamassa tavaraa. Myllärin nimeksi muistelija kertoo Palmun ja apulaisen nimeksi Ojarannan. Jauhosäkki nostettiin myllärien toimesta rekeen, mikä oli ystävällinen ele nuorelle tytölle.¹⁹⁶ Naisen tekemä myllykäynti oli aineistossa hyvin harvinaista, mikä kuvastaa ajalle tyypillistä tapaa: miehet tekivät pääasiallisesti myllyreissut.

Yleensä myllyssä käyminen mielletään miesten tehtäväksi, ja esimerkiksi erilaisten uskomusten mukaan naisten ajateltiin tuovan huonoa onnea myllylle. Yksi selitys naisten vähäisille myllykäynneille on keskiajalla esiintynyt kirkon halu poistaa myllyprostituutio ja salavuoteus. Erilaisten selitysten ja uskomusten taustalla saattoi kuitenkin olla miesten halu pitää naiset pois myllyltä, jotta miehet saivat jutella ja mahdollisesti juopotella rauhassa myllyreissun ajan.¹⁹⁷ Vanhat uskomukset eivät välttämättä olleet miesten tekemien myllykäyntien syynä, vaan uskomusten lisäksi töiden jako miesten- ja naistentöihin oli vielä 1900-luvulla hyvin vahvasti läsnä, jolloin raskaat myllyreissut sijoituivat miesten vastuulle. Yleinen käytäntö miesten myllyreissuista näyttää toteutuneen myös Nautelan myllyssä, sillä erään muistelijan mukaan oli yleinen tapa, että isännät kävivät myllyssä.¹⁹⁸

Naisten lisäksi lapset olivat melko harvinainen näky Nautelan myllyssä. Lapsilla ei välttämättä ollut kovin paljoa tekemistä pitkän myllypäivän aikana. Eräs kirjoittaja muistaa edelleen ensimmäisen myllyreissunsa, jonka hän teki ilman isää tai isomammaa Nautelan myllyyn ja mitä se hänelle merkitsi: ”Matka tehtiin hevosella. Näistä myllyreissuista ei ole jäänyt mieleen paljoakaan. Myllytysajan hän kulutti ”huinimalla” ympäriinsä: katseli ihmisiä ja paikkoja, juoksenteli ulkona ja huolehti hevosesta.”¹⁹⁹ Yhden muistelijan mukaan hän koki lapsena myllyn mukavana ja jännittävänä paikkana. Hänen mukaansa hän sai kiipeillä myllyn portaissa. Lapsena hänelle jäi myllystä mieleen jauhojen pölynä ja kosken kohina, joka vaikutti jylhältä ja pelottavalta.²⁰⁰ Lapsille mylly saattoi näyttäytyä mielenkiintoisena paikkana, sillä meteli, jauhojen leijailu ilmassa ja tuoksut olivat varmasti ihmettelemisen arvoisia. Ihmettelemisen lisäksi mylly kiinnosti yhtä muistelijaa lapsena ruoan vuoksi. Hän kertoo lapsena menneensä myllyyn sitä varten, että sieltä sai taskut täytettyä kuumilla kauraryyneillä.²⁰¹ Osa mylläreistä saattoi antaa lapsen käväistä valmiiden kauraryynien luona,

¹⁹⁶ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:4.

¹⁹⁷ Korhonen 1993, 99; Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-5.

¹⁹⁸ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:5.

¹⁹⁹ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Mieheksi myllymatkalla*. LMA, LM/ar/70:13.

²⁰⁰ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Lietolaisen ”myllyreisu” – Muistoja Nautelan myllystä*. LMA, LM/ar/70:10.

²⁰¹ Martti Alikirrin haastattelu 15.12.1992. LMA, LM/ar/51:49.

mutta muutoin lapsia ei myllyssä kovin usein nähty. Halisten myllystä eräs muistelee, että myllärit pitivät tarkkaan huolta, etteivät lapset päässeet myllyyn sen vaarallisuuden vuoksi. Erilaiset pyörivät ja avoimet remmit olisivat todellinen vaaran paikka lapsille.²⁰²

Myllyn mielenkiintoisuuden lisäksi muutama muistelija nostaa esille ensimmäisen myllyreissun tärkeyden. Myllyllä käyminen koettiin monen mielestä miehen työksi, jolloin lapsilla ei olisi ollut tarpeeksi voimaa hoitaa myllykäyntiä itsenäisesti. Myllyllä käyminen vaati opettelua, jotta myllyllä osasi toimia oikealla tavalla. Killalan myllyllä nuorena poikana ensimmäistä myllyreissuaan tehdessään muistelija kuvaa, että vanhemmat myllymiehet olivat ennestään tuttuja keskenään, joten he keskustelivat lähinnä keskenään eivätkä nuoren myllykävijän kanssa. Vanhempien miesten kanssa ei tahtonut löytyä yhteisiä puheenaiheita, sillä he keskustelivat sotavuosien kokemuksista, kesän sadosta, tulevaisuuden näkymistä ja Lietoon perustetuista pika-asutustiloista. Tämän vuoksi myllärit saattoivat tulla muita myllykävijöitä tuttavallisemmiksi, kun heidän kanssaan pystyi keskustelemaan.²⁰³

Keskusteluihin mukaan pääseminen kesti oman aikansa, mutta myllärit pitivät huolen tämän ensikertalaisen viihtyvyydestä myllyssä. Myllykäynnin suorittaminen itsenäisesti oli tärkeä osoitus omista kyvyistä, sillä tämän jälkeen myllyllä saattoi päästä käymään useammin ja yksin. Näin oli mahdollisuus päästä mukaan muiden isäntien kanssa käytävään keskusteluun varteenotettavana myllykävijänä.

Matka Nautelan myllyyn itsenäisesti ja kokemus mieheksi tulemisesta myllykäynnin avulla on ollut tärkeä hetki eräälle muistelijalle:

[Hän]²⁰⁴ muistaa olleensa noin 13–14-vuotias, ei vielä rippukoulua käynyt, kun isomamma sanoi, että sinä voitkin lähteä yksin myllyreissuun. Hevosta hän oli tottunut käsittelemään, sen kanssa hän kyllä hyvin pärjäisi, mutta ne painavat säkit, miten hän ne jaksaisi yksin nostaa pois kuormasta ja viedä myllyyn. Myllyssäkin joutui säkkejä siirtelemään ja ehkä kaatamaan tuuttiin itse. Valmiit jauhot oli alakerrassa säkitettävä ja säkki nostettava selkään ja kannettava portaita ylös. Tarvittiin siis vahvaa miestä. Isomammakin epäili poikasen voimia ja kehotti pyytämään apua myllyssä olevilta vanhemmilta miehiltä, viljasäkki painoi 40–50 kg. Nuorelle miehelle oli tärkeä tuntee olevansa jo miehen voimissa, kokeilla omien voimien rajoja. Hän päätti ettei hän ennen apua pyytäisi kun on itse ensin yrittänyt ottaa säkkiä selkään ja nousta portaita. Jos voimat eivät riitä säkin kantamiseen ja säkki vetää hänet alas portaita sitten hän apua pyytää. Myllyreissusta palasikin ylpeä ja tyytyväinen MIES, ei enää poikanen. [Hän]²⁰⁵

²⁰² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYJK/aud/1–1.

²⁰³ Perinteinkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Nejäkymmentäluvun myllyreissu*. LMA, LM/ar/70:9.

²⁰⁴ Nimi poistettu tietosuojan vuoksi.

²⁰⁵ Nimi poistettu tietosuojan vuoksi.

oli itse vilja- ja jauhosäkkinsä kantanut selässään ilman toisten apua. Hän oli voimiltaan mies, pärjäsi miesten töissä, se tuli myllyreissulla todistettua ja se oli heti isälle ja isomammalle kerrottava!²⁰⁶

Myllyssä käyminen vaati paljon voimaa, sillä jauhosäkit tuli itse kantaa portaita ylös. Muistelussa nousee esille avun pyytäminen, jota ei helpolla haluttu tehdä. Kun jauhosäkit jaksoi itse kantaa ylös, koki nuori olevansa mies ja onnistunut myllykäynnissä. Säkkien kantaminen on toki ollut tarpeellinen taito, sillä myllärit tai muut kävijät eivät välttämättä aina ehdi auttamaan kiireen ollessa pahimmillaan. Voiman osoitus on ollut hyvin tärkeä osa kokemusta mieheksi tulemisesta.

Toinen Nautelan myllyssä käynyt muistelee ensimmäisen myllymatkan merkitystä, mikä liittyy myös säkkien kantamiseen. Hän kertoo sen olleen nuorelle miehelle mieheksi tulemisen osoitus, kun pääsi ensimmäisen kerran omatoimisesti myllyreissulle. Säkkilaskun vuoksi talosta piti ottaa mukaan mahdollisimman iso säkki, jotta jauhatus olisi mahdollisimman edullista. Muistelijan mukaan säkkien kantaminen oli voiman näyttämisen lisäksi eräänlainen kilpailu: ”Ja apua ei tavattu pyytää, se olisi liian alentavaa ja siinä yleensä vertailtiin kuinka kukin säkkinsä myllyparveen vei parhaiten.”²⁰⁷ Säkin kantaminen sulavasti jyrkkiä portaita pitkin ei ollut helppo tehtävä kokeneeltakaan myllykävijältä, joten nuorella kävijällä saattoi olla kova tarve näyttää omat kykynsä.

Myllyjen kävijäkunta määräytyi hyvin pitkälti asuinpaikan mukaan. Yleensä matkattiin lähimpään myllyyn, mihin saattoi silti olla jopa useita kymmeniä kilometrejä matkaa. Keruukilpailun kirjoituksissa ja haastatteluissa muistellaan, että Nautelan myllyyn saapui hyvin laajalta alueelta väkeä. Mylläri Pajala kertoo, että väkeä saapui Liedosta ja naapurista, Turun ympäristöstä, Kaarinasta, joskus Raisiostakin. Kauimmat saapuivat Aurasta, Paattisilta ja Ruskolta. Joskus myllyn käyttö oli jaettu kylittäin, mutta ei ilmeisesti enää myöhemmin.²⁰⁸ Mylläri Toivonen muistelee Pajalan tapaan sitä, että myllyyn tuli tavattoman laajalta alueelta väkeä. Matkaan valmistauduttiin pari, kolme päivää ennen. Eväitäkin piti olla mukana, että sai mahan täytettä.²⁰⁹ Eräs muistelija muistelee myllyllä käyneen laajalta alueelta porukkaa: ”Ku niit tuli tuolt ympärs, Pöytyält ja Aurast – jaa emmä tiedä jos Pöytyält asti, mut Paattisilt kumminki ja Vahdolt ja tuolt.”²¹⁰

²⁰⁶ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Mieheksi myllymatkalla*. LMA, LM/ar/70:13.

²⁰⁷ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:5.

²⁰⁸ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

²⁰⁹ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

²¹⁰ Annikki Virtasen haastattelukertomus 11.12.1992, 4. LMA, LM/ar/51:69.

Nautelan myllyn suosioon Liedossa eräs muistelija kertoo vaikuttaneen Lakonkosken myllyn purkaminen, jolloin enemmän asiakkaita saapui Nautelan myllyyn. Hän muistelee käyneensä pikkupoikana Lakonkosken myllyn luona, mutta silloin sitä ei enää käytetty. Paikalla oli kuitenkin myllytalo ja rakennuksia. Nautelan kartano hajotti jossain kohtaa kylämyllyn, ja muistelija pohtii sen lisänsen Nautelan myllyn asiakkaiden määrää.²¹¹ Yhden muistelijan mukaan Nautelan myllyllä oli paljon kävijöitä ja jonoa oli aina, mikä osaltaan kertoo myllyn suosiosta alueella.²¹² Mylläri Pajala kertoo uuden sihtimyllyn tultua käyttöön 1930-luvulla myllyn kävijöiden määrän lisääntyneen huomattavasti.²¹³ Myös Nautelan myllyssä käynyt muistelee sihtimyllyn tulon kasvattaneen kävijämäärää entisestään: ”Kun uusi sihtimylly tuli käyttöön, lisääntyi myllyssä kävijöiden määrä huomattavasti, ja valkean pullansyönti kotipiirissä kai samassa tahdissa.”²¹⁴

Myllymatkaan valmistauduttiin hyvin ennen matkalle lähtöä. Ennen kuin myllylle lähdettiin, tuli jyvät laittaa säkkeihin aitan laareista, joissa viljaa usein säilöttiin.²¹⁵ Useammassa muistitietoaineistossa toistuu se, että myllykuorma tehtiin jo edellisenä iltana valmiiksi. Edellisenä iltana katsottiin, mitä viljaa tarvittiin ja säkitettiin ne viljalaadut, joita oli tarkoitus jauhattaa. Leipomista varten saatettiin ottaa mukaan vehnää, ruista ja kauraa sekä joskus ohraa. Karjalle otettiin rehuviljaksi huonompilaatuista viljaa. Vilja säkitettiin käsipelillä viljalapion kanssa. Säkit tehtiin sen kokoisiksi, että ne jaksettiin vielä nostaa.²¹⁶ Eräällä muistelijalla oli viljasäkkien peittona vedenpitävistä salpietarsäkeistä ommeltu ”ressu”.²¹⁷ Viljan valinnan lisäksi sen kuljetus valmisteltiin huolella, sillä se piti saada myllyyn kuivana.

Mylläri Pajalan mukaan Nautelan myllyssä rehujauhatus on ollut viikoittaista, joten myllyssä käytiin jopa kerran viikossa.²¹⁸ Muutoin myllyssä käytiin eri vuodenaikoina tiuhemmin ja välillä harvemmin. Talviaikaan rehua tarvittiin enemmän, jolloin myllyssä piti käydä useammin. Samoin syksyllä uuden viljan jälkeen oli kiire myllyyn, kun vanhat jauhot olivat vähissä.²¹⁹ Halisten myllystä eräs haastateltava muistelee, että aina kun vettä oli tarjolla, niin myllyssä oli kiireaikaa.²²⁰ Pöytyän ja Nautelan myllyistäkin muistellaan, että kiirekaudet

²¹¹ Martti Alikirrin haastattelu 15.12.1992. LMA, LM/ar/51:49.

²¹² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

²¹³ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

²¹⁴ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Myllytuvan tarinoita*. LMA, NKM/ar/70:2.

²¹⁵ Korhonen 1993, 94.

²¹⁶ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–5.

²¹⁷ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Neljäkymmentäluvun myllyreissu*. LMA, LM/ar/70:9.

²¹⁸ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

²¹⁹ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Mieheksi myllymatkalla*. LMA, LM/ar/70:13.

²²⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–2.

sijoittuivat syksyllä sadonkorjuun jälkeiseen aikaan sekä joulunaikaan. Myös keväällä maaliskuuhuhtikuu oli kiireistä, kun lumi rupesi sulamaan ja kesäksi moni leipoi paljon leipää. Tammi-, helmi- ja maaliskuu olivat kaikkein hiljaisimpia aikoja, sillä joki oli jäässä.²²¹ Jalkalan myllyssä kaikkein kiivain kiirekausi oli syksystä joulukaan, ja jälleen ennen toukokuuta oli kiire. Sielläkin tammikuu oli kaikkein hiljaisin kuukausi. Syysteureastusten yhteydessä tarvittiin jauhoja, joten tämä oli kiireistä aikaa mylläreille ja tulo puolesta hyvää aikaa.²²²

”Aikasin myllyyn ja myöhään kirkkoon niin pääsee äkkeemmin pois” on hyvin yleinen sanonta ympäri Suomea. Se toistuu useassa eri myllyihin liittyvässä aineistossa muotoutuen kunkin alueen murteen mukaan sopivaksi. Myös lietolaisessa myllytoiminnassa toteutettiin edellä mainittua sanontaa. Myllymatkalle lähdettiin hyvin varhain, jotta myllyssä ei kuluisi koko päivää. Etenkin joulun aikaan vehnämyllyyn tulijat saattoivat tulla jo kahden aikan yöllä jonottamaan. Myllykävijöitä tuli ympäri pitäjiä ja myllynedus saattoi jo aikaisin aamulla olla täynnä hevosia. Mylläri Ojarannan vaimo muistelee, että myllymiehet olivat lämmittelemässä myllytuvassa ja odottivat vuoroaan.²²³ Mylläri Toivosen mukaan kotoa lähdettiin neljän maissa ja oli hyvä, jos illalla oli kotona yhdeksän aikaan.²²⁴ Aikaisin saapuessa hevosen saattoi saada myllyn viereen kiinni. Muutoin hevonen piti viedä ylös suureen, noin parikymmentä metriä pitkään avokatokseen.²²⁵ Päivän aikana ajan kuluksi saatettiin välillä käydä katsomassa hevosta, joten pidempi matka hevosen luo saattoi harmittaa.

Eräs perinteenkeruukilpailun kirjoittaja muistelee Nautelan sihtimyllymatkojen alkaneen erityisen aikaisin, sillä matkaan lähdettiin noin kello kahden aikan yöllä. Myllymatkaaja lähti Päivästä, joten Nautelan myllylle oli noin 13 kilometriä matkaa. Hevosen kanssa matkaan saattoi kulua pari tuntia, joten perillä oltiin neljän maissa. Normaaliaikana mylläri tuli töihin seitsemäksi, jolloin jono oli silloin jo valmiina odottamassa sihtimyllyyn pääsyä. Varsinkin syksyllä kaikilla oli jauhot loppu ja jauhatuksella oli kiire. Myös ennen joulua saattoi olla pitkiä jonoja. Jotkut saattoivat jättää viljasäkkinsä ja lähteä pois, jolloin toiset huolehtivat

---

²²¹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-3; Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-5.

²²² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-4.

²²³ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

²²⁴ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

²²⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-5.

heidän vuorostaan. Muistelijan mukaan tavanomainen myllykuorma oli noin 200 kiloa viljaa eli 4–5 säkkiä. Näiden jauhatus kesti parisen tuntia.²²⁶

Kuten Nautelan myllyyn, myös Halisten myllyyn lähdettiin aikaisin. Eräs muistelija lähti kotoaan Paraisilta viimeistään viiden aikaan aamulla. Matkaan meni hevosen kanssa kolme tuntia ja hän käveli usein hevosen vieressä, kun ei koko matkaa viitsinyt istua reen kyydissä. Jauhatuksen ollessa valmis lähdettiin kotimatkalle, ja hän oli usein kotona seitsemän tai kahdeksan aikaan.²²⁷ Pöytyän myllystä muistelija kertoo myllymatkojen alkaneen aikaisin: ”Vanha sanonta oli oikein että kun, kun lähtee aikasin myllyyn ja myöhään kirkkoon ni pääsee molemmista pian poies.”²²⁸ Sama muistelija muistaa lapsuudestaan monta kertaa heränneen aamulla siten, että myllyasiakkaita oli jo saapunut aamukahville, kun talonväki heräsi. Saapuneet olivat usein tulleet jo kolmen, neljän aikaan myllylle odottamaan vuoroaan. Reissulle haluttiin lähteä aikaisin, jotta päästäisiin samalla reissulla takaisin kotiin.²²⁹

Matkan aikaisuus riippui osittain matkan pituudesta. Lähempänä asuvat saattoivat lähteä myllymatkalle myöhemmin, kun taas kaukaa tulevat joutuivat lähtemään hyvin varhain liikkeelle. Yksi muistelija muistelee myllylle lähtemistä seuraavasti: ”Myllyyn lähdettiin puoli viideltä ja oli jonossa yhdestoista. Isäntää oli Vahdolta ja Ruskolta asti, näin kysytyt oli Nautelan varsinkin vehnämylly. Mylläri tuli seitsemältä ja alettiin kantaa säkkejä kukin vuorollaan sisään.”²³⁰ Yleisen tavan mukaan säkit piti myllyssä laittaa samaan järjestykseen odottamaan, kuin missä hevoset olivat syöttökatoksessa.²³¹ Jauhattamaan pääsi saapumisjärjestyksessä, jonka vuoksi aikaisin saapuminen oli tärkeää. Jauhattajien jonotus saattoi joskus aiheuttaa vilpin yritystä, kun joku kävijöistä koitti lahjoa mylläriä viinalla tai oluella.²³² Eräs Nautelan myllyn kävijä yrtti ohitella muita vedoten kiireeseen, mutta mylläri Ojaranta sanoi, että täällä mennään järjestyksessä. Miehen ohittelu loppui siihen.²³³ Ohittelu ei ollut sallittua ja aikaisin tulleet pääsivät ensiksi myllyyn.

²²⁶ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:12.

²²⁷ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–2.

²²⁸ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–3.

²²⁹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–3.

²³⁰ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:5.

²³¹ Seppänen 1945, 343.

²³² Isotalo 1987, 89.

²³³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

Keruukilpailun myllyreissun kirjoitus sota-ajan jälkeisestä myllykäynnistä Liedossa sijaitsevaan Vierun myllyyn kuvaa hyvin myllykäynnin pituutta ja sitä, miten aikainenkaan saapuminen myllylle ei aina taannut aikaisin kotiin pääsyä:

Vuosi tai kaksi sotien jälkeen. Kesä pitkällä kun pullajauhot pääsivät loppumaan. Aamulla hevonen valjaisiin ja matkaan. Kello ei tainnut olla vielä viittäkään. Luuli, ettei ketään olisi vielä liikkeellä, mutta naapurin vanhapappa oli palvisaunan teossa. Kun pääsi myllyyn, oli kaikki paikat hevosia täynnä ja oli hakemista että sai hevosen johonkin kiinni. Tuntui, että koko maakunta olisi sinä päivänä tullut myllyyn. Myllypäivä oli juhlapäiväkin, olihan se suuri asia kun taas tuli pullajauhoja pari kuukaudeksi, silloin oli kaikesta pula, sanovat että nytkin on pula, ainakin nyt on erilainen. Kotiin pääsi lähtemään illalla kahdeksan aikaan. Naapurin vanhapappa oli saanut palvisaunan valmiiksi ja lihan palvaus täydessä käynnissä.²³⁴

Vaikka myllyyn olisi saapunut ajoissa, myllypäivät saattoivat venyä niin pitkiksi, että vanhapappa oli saanut jopa palvisaunan sillä aikaa valmiiksi. Kävijöiden runsaus saattoi olla yksi syy pitkään myllyreissuun, mutta myös muut tekijät, kuten virtaavan veden määrä ja myllärien lukumäärä vaikuttivat osaltaan myllypäivän pituuteen.

Myllyreissut tehtiin usein hevosella, veneellä tai kävellen. Kesäisin hevosen perässä oli karrut ja talvella taas reki. Myllykuorma haluttiin mahdollisimman lähelle myllyä, jolloin jotkut saattoivat tuoda kuorman veneellä. Yleiset tiet ja myllypolut olivat usein huonossa kunnossa ja haasteellisia hevosella kuljettavaksi.²³⁵ Erään muistelijan mukaan Pahkamäen ja Nautelan myllyn väli Tampereentielle oli kovin käytetty reitti. Tiet olivat kuitenkin huonossa kunnossa ja rikkiäiset karrut saattoivat jäädä matkalle. Teillä oli paljon kuoppia ja sateen jälkeen vesilammikot säilyivät monta päivää.²³⁶ Matka myllylle ei ollut aina helppo ja huonossa kunnossa olevat tiet saattoivat yhä hidastaa jo valmiiksi pitkää matkaa. Vintalan puolelta säkit on pitänyt kantaa myllylle, mutta Tampereentieltä on päässyt hevosen kanssa myllylle asti.²³⁷ Asiakkaiden hevosille oli lakka, joka sijaitti apumyllyn rakennuksen takana. Useimmat sitoivat kuitenkin hevosensa sahan päädyssä olleeseen puomiin tai myllyn kaitteeseen.²³⁸

Teiden lisäksi myllyyn saatettiin tulla myös joen kautta. Sahalaitokselta hieman alaspäin meni perattu kuja, Myllykuja, jota pitkin pääsi kosken pohjaa pitkin joen yli. Kesällä vähän veden aikaan joen poikki saatettiin tulla myllylle, mutta runsaamman veden aikaan siitä ei päässyt

²³⁴ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Eräs myllyreissu*. LMA, LM/ar/70:7.

²³⁵ Korhonen 1993, 94.

²³⁶ Martti Alikirrin haastattelu 15.12.1992. LMA, LM/ar/51:49.

²³⁷ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-5.

²³⁸ Margit Mäen haastattelukertomus 4.9.1987, 2. LMA, LM/ar/51:58.

yli.²³⁹ Eräs haastateltava kertoo, että myllyyn saatettiin tulla joen toiselta puolelta porraskulun kautta. Tällöin hevoset jätettiin entisen Koskentalon paikalle ja säkit kannettiin siitä myllylle. Matkaa oli sata metriä ahteen toiselta puolelta. Säkkien piti olla mahdollisimman suuret, sillä tällöin jauhatus käytiin säkkikaupalla. Hän muistelee säkin maksaneen viisi markkaa. Suurten säkkien kantaminen jyrkkien ahteiden yli ei ole ollut helppoa. Haastateltava muistelee, että Nautelan kohdalla olevien jyrkkien ahteiden yli saattoi päästä hyvällä vauhdilla kuorman kuin kuorman kanssa yli.²⁴⁰

Kuten muuallekin myös Nautelan myllyyn yleensä saavuttiin hevospelein. Mylläri Pajala muistelee, että myllyyn kaukaa saapuvat saattoivat tulla kuorma-autolla ja osa henkilöautolla. Auto ajettiin myllyn eteen, jolloin kuorma purettiin ja auto ajettiin pois. Kuorma-autolla saapuessa monen talon kuormat lastattiin samaan auton ja monta miestä lähti myllyyn, välillä juopottelemaankin. Miehet kävivät viinakaupan kautta ja päivänkin myllyllä vietettyään joukosta löytyi aina onneksi yksi selvä, joka pystyi ajamaan joukon kotiin. Pajala kertoo myös, että Liedon aseman läheisyys on vaikuttanut siihen, että välillä viljaa lähetettiin junan avulla myllyyn.²⁴¹

Hevosten ja autojen lisäksi myllyyn saatettiin saapua myös hieman erikoisemmalla tavalla. Yhdellä talolla oli muistelijan mukaan mielenkiintoinen tapa saapua myllyyn. Myllykävijä asui joen rannassa, josta hän laittoi säkit lautan päälle. Hän saapui lautan kanssa myllylle asti, padon yläpuolella sijaitsevalle tasaiselle kalliolle. Kallioon oli häntä varten laitettu rengas, johon lautan sai myllykäynnin ajaksi kiinni: ”Ja siit hän sit kanno säkit myllyy. Ja sit jauhot lauttalle ja sit läksi taas pitki jokkee menemää lauttas kans. Ei sitä sillo voinu, ku paljo vettä oli, ei sillo uskaltanu lähtee. Mut kun oli vettä vähä, ei ollu mittää virtaa.”²⁴² Muista poikkeava saapumistapa on jäänyt hyvin erään muistelijan mieleen ja tällaista tapaa ei muita myllyjä käsittelevissä muistoissa ilmennyt.

Myllyn sijainti ”montussa” nousi muutaman muistelijan muistoissa esille. Eräällä myllykävijällä toimi ajopelinä käsikärryt. Matka ei ollut pitkä, sillä kirjoittajan koti sijaitsi lähikylässä. Kuormaa oli korkeintaan säkki tai pari. Ylämäessä hänen piti auttaa isää ja lykätä kärryjä, kun taas alamäessä oli kova pidättäminen kärryistä.²⁴³ Toisen muistelijan mukaan

²³⁹ Martti Virran haastattelukertomus 8.12.1992, 2. LMA, LM/ar/51:67.

²⁴⁰ Martti Alikirrin haastattelu 15.12.1992. LMA, LM/ar/51:49.

²⁴¹ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

²⁴² Martti Virran haastattelun litteraatio 8.12.1992, 9. LMA, LM/ar/51:67.

²⁴³ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Lietolaisen ”myllyreisü” – Muistoja Nautelan myllystä*. LMA, LM/ar/70:10.

mylly on ollut ainakin hevosen kannalta aikamoisessa montussa, ja hevosen länget ovat saaneet olla hyvin tiukalla niiden kiskoessa kuormia ahteesta ylös.²⁴⁴ Kävijöiden mieleen on jäänyt hankala saapuminen ja poistuminen myllyyn, sillä kuopassa sijainnut mylly on ollut sekä ihmisille että hevosille haasteellinen. Erään muistelijan mukaan piti olla taitava ajaja ja hyvä hevonen eikä liian suurta kuormaa, jotta myllyltä pääsi pois. Joskus kesäaikana kärryt saattoivat vajota myllylle vievälle tielle, sillä ajajia oli paljon.²⁴⁵

Jalkalan myllystä muistellaan samoin myllyn sijaintia syvässä notkossa. Kävijä kertoo, että kesäaikana iso kuorma piti jakaa useampaan pienempään erään. Talvella reen jalaksen alapuolelle piti laittaa jarrulautaa, sillä muutoin reki olisi mennyt liian liukkaasti alas ja hevonen ei olisi päässyt alta pois. 1950- ja 1960-lukujen taitteessa sama kävijä muistaa, ettei kerran päässytkään hevosen ja kärryjen kanssa ylös myllyahteesta. Hän leikkasi kärryt irti hevosesta, jolloin kärryt menivät jauhosäkkeineen koskeen, mutta jauhot säilyivät tästä huolimatta käyttökelpoisina.²⁴⁶

Matkat myllyyn näyttävät aineistojen perusteella olleen suhteellisen samanlaisia myllystä riippumatta: matkalle lähtivät miehet usein hevosen kanssa, matkaan lähdettiin aikaisin ja käyntiin saattoi helposti kulua koko päivä. Nautelan myllyyn saapui laajalta alueelta jauhattajia hyvin monin erilaisin tavoin ajasta riippuen. 1930-luvulla hevoset kärryineen olivat tyypillinen tapa saapua myllyyn, kun taas 1940-luvulta eteenpäin autot ja kuorma-autot yleistyivät myllyliikenteen kulkuvälineinä. Vaikka kulkupelit muuttuivat, aikaisin saapuminen näyttää pysyneen samana läpi vuosien. Myllyyn haluttiin saapua aikaisin, jotta sieltä päästäisiin lähtemään ajoissa.

3.2 ”Mykkäkin rupeaa myllyssä puhumaan” – Ajanvieton tavat

Myllymatkat ovat olleet tärkeitä edistäjiä sosiaalisessa kanssakäymisessä.²⁴⁷ Myllyssä käyminen on monien muistoissa näyttäytynyt positiivisena ja iloisena tapahtumana, jota muistellaan vielä vuosikymmenien jälkeen. Myllyssä ajan viettäminen tulee esille useissa eri muistoissa, ja muistot kuvastavat usein hyvin samankaltaisia ajanvieton tapoja. Esiin nousee vahvasti odottaminen, ajan kuluttaminen, myllykävijöiden kanssa keskusteleminen ja ajanvietämisen eri tavat, kuten Myllytuvan tarinoissakin:

---

²⁴⁴ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, LMA, NKM/ar/70:2.

²⁴⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

²⁴⁶ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–4.

²⁴⁷ Korhonen 1993, 95.

Päivän mittaan oli puheltu vain asioista ja eri kylien kuulumista, sutkauteltu, torkuttu, juotu teetä, syöty myllärin jauhopuuroa ja omia eväitä, joissa jokainen koetti näyttää sävähdysten ruoka-aitastaan.²⁴⁸

Kaikki myllykävijät eivät välttämättä jääneet viettämään aikaansa myllylle. Ne, jotka asuivat lähellä myllyä, saattoivat jättää jyväsäkit myllylle ja lähteä kotiinsa odottamaan jauhatuksen valmistumista. Pitkänmatkalaiset jäivät taas useimmiten myllyyn, myllysaunaan tai lähitaloon odottamaan jauhatusvuoroaan ja jauhatuksen valmistumista. Kauempaa tulevat saattoivat odottaa muutaman yön ennen kuin jauhot olivat valmiit ja yötä vietettiin esimerkiksi pirtin lattialla.²⁴⁹ Kuuskosken myllyä muisteleva kertoo, että kävijät yöpyivät kesäaikaan myllyssä ja myllytuvassa, kylmemmällä säällä saatettiin olla myllärin tuvassa.²⁵⁰ Nautelan myllyssä myllärin tuvassa tai myllyssä yöpymisestä ei ollut mainintoja, joten luultavasti siellä ei vietetty yön yli aikaa.

Jalkalan myllystä eräs muistelijä kertoo, että myllylle jäätiin odottamaan jauhatusta siinä tapauksessa, jos jauhot luvattiin saman päivän aikana. Muutoin jauhatuksen ajaksi lähdettiin kotiin. Siinäkin tapauksessa, jos oli pitkät jonot ja paljon myllyttäjiä, säkit saatettiin jättää myllylle ja tulla hakemaan toisella kertaa.²⁵¹ Halisten myllyssä kauempaa tulevat jauhattajat jättivät säkkinsä ja lähtivät kaupunkiin hevosiensa kanssa ja tulivat takaisin hakemaan säkkinsä. Kaupungilta saatettiin tuoda myllärielle tuliaisia, joita saattoi välillä joutua piilottelemaan.²⁵² Jos myllylle ei jääty odottamaan jauhatusta, sopi kävijä myllärin kanssa päivämäärän, milloin säkit haetaan.²⁵³ Halisten mylly eroaa tässä suhteessa Nautelan myllystä, sillä Nautelan myllyyn kauempaa tulevat jäivät myllyyn odottelemaan, kun taas lähempänä asuvat saattoivat mennä muualle odottamaan. Eron saattaa vaikuttaa se, että Halisten mylly sijaitsi lähellä Turun keskustaa, johon myllykävijöiden oli helppo lähteä kuluttamaan aikaa ja käymään ostoksilla. Liedossa tällaista mahdollisuutta ei ollut, jolloin myllylle jäätiin usein kuluttamaan aikaa.

”Mykkäkin rupeaa Liikolassa haastamaan, tavattiin sanoa vielä varsin kaukanakin tästä myllystä”²⁵⁴ viittaa ”mykkäkin rupeaa myllyssä puhumaan” sanontaan. Eri alueilla toistuva sanonta kuvaa osaltaan myllyssä vallitsevaa ilmapiiriä, jossa asioista keskustellaan,

---

²⁴⁸ Seppänen 1945, 63.

²⁴⁹ Korhonen 1993, 95.

²⁵⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–4.

²⁵¹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–4.

²⁵² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/2–2.

²⁵³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–1.

²⁵⁴ Seppänen 1945, 15.

kokemuksia vaihdetaan ja ajankohtaisista asioista keskustellaan miesten kesken. Aineistossa lähes jokaiselta muistelijalta nousee jokin ajanviettoon liittyvä asia esille, liittyi se pitkään odotukseen tai erilaisiin tapoihin viettää aikaa. Eräs muistelija kertoo, että myllyssä kuuli paikkakunnan parhaat uutiset sekä paljon sellaista, mitä ei pyhäkoulussa tai kotona kuullut.²⁵⁵ Puheenaiheet saattoivat olla hyvin erilaisia kuin kahvipöydässä käytävät keskustelut, sillä mylly ympäristönä rohkaisi kenties puhumaan aremmistakin aiheista. Mylläri Pajala viittaa myllyyn haastattelussaan ”kulttuurikeskuksena”, sillä se toimi uutistoimistona ja juorujen vaihtopaikkana.²⁵⁶ Keskustelemisen kulttuuri on näyttänyt olevan myllyssä vahvana teemana ajanvietämistä tarkasteltaessa.

Nautelan myllyssä oli käytössä puhelin, josta oli yhteys Nautelan kartanoon. Puhelin oli aikanaan ylellisyys, jota ei ollut joka talossa. Mylläri Pajala kuitenkin muistuttaa samalla, että toisaalta asiaakaan ei ollut samalla tavalla kuin nykyään, joten puhelimen harvinaisuus ei tunnu samalta.²⁵⁷ Myös mylläri Ojarannan vaimo muistelee puhelinta: ”- - sit, et meiän aikaan oikein semmonen vanhanaikanen se oli - - se meiän puhelin. - - Sil ei päässy sit mihinkää muualle kun Nautelan kartanoon ja siält sit. Niitä asioista vaan saa hoitaa, sitä päässy ulos.”²⁵⁸ Puhelin ei muistitiedon perusteella ollut asiakkaiden käytössä, vaan sitä käytettiin ainoastaan myllärien ja kartanon välisten asioiden hoitoon. Myllykävijät eivät kuluttaneet aikaansa puhelimesta puhuen, ainakaan Nautelan myllyssä.

Haastatteluaineistossa Nautelan myllyn tapaan myös Halisten mylly koettiin 1930- ja 1940-luvuilla Halisten kylän ehdottomana keskuspaikkana.²⁵⁹ Kuten Nautelassa, myös Halisten myllyssä sijaitsi kylän ainoa puhelin siihen aikaan. Ihmiset kävivät soittamassa puheluitaan siellä.²⁶⁰ Toinenkin muistelija kertoo, että heillä käytiin soittamassa puheluita, eri aikana kuin edellinen muistelija. Puhelimen numero oli 83, joten se oli muistelijan pohdintojen mukaan mahdollisesti Maarian pitäjän 83. puhelin.²⁶¹ Halisten myllyssä puheluita voitiin soittaa Nautelasta poiketen muuallekin kuin yhdelle taholle, joten myllykävijät saattoivat käyttää odotusaikaansa puhelimesta puhuen.

---

²⁵⁵ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:5.

²⁵⁶ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

²⁵⁷ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

²⁵⁸ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

²⁵⁹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-1.

²⁶⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/2-2.

²⁶¹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/2-3.

Useat muistelijat kertovat, että myllykäynnissä ja jauhatusvuoron odottamisessa kului paljon aikaa. Tämän vuoksi oli erilaisia ajanvieton tapoja käytössä, kuten tarinoiden ja uutisten vaihtaminen talonväen ja muiden myllykävijöiden kanssa. Vaikka myllykäyntiin kului paljon aikaa, osa kävijöistä halusi silti käydä useaan otteeseen myllyssä. Ajanviettäminen koettiin ainakin osan mielestä mielekkääksi, kuten Myllytuvan tarinat -teoksessa kerrotaan:

Monelta myllyttäjältä oli vielä jäänyt viljoja täksi päiväksi, sillä pitempimatkalaisilla saattoi olla kuormassaan kolmekin säkkiä. Tavallisesti ajettiin tänne vain yhden säkillisen jauhatukseen – osaksi sen vuoksi, ettei olisi tarvinnut odottaa pitkälti eikä pidentää toistenkaan odotusaikaa ja osaksi siksi, että näin sai useamman kerran ajaa tämän rattoisan myllyn vieraaksi.²⁶²

Myllylle haluttiin saapua viettämään aikaa ja ajanvietto koettiin mukavaksi. Aineistoissa ei noussut esille negatiivisia kokemuksia odottamisesta, vaan suuri osa muistoista liittyi ajankulun kuvaamiseen joko neutraalissa tai positiivisessa valossa.

Killalan myllykäynniltä eräs muistelija kertoo ajankuluttamisesta ja myllypäivien pituudesta. Myllykävijät kuluttivat aikaansa kulkemalla jauhinkivien luota toiselle ja he kokeilivat viljan laatua sekä maistelivat kuorimakoneesta tulleita ohria ja kauruja. Käynnin nopeuttamiseksi kävijät veivät sateettomana päivänä valmiit jauhosäkit kärryille, jotta sisällä ei olisi ruuhkaista täynnä olevien säkkien takia. Vehnäjauhojen valmistumista odotellessa mylläri otti usein jauhatusmaksun, jotta säkkien ollessa täynnä myllykävijä pääsee heti matkaan.²⁶³ Vaikka myllykäyntiä pyrittiin nopeuttamaan tekemällä tiettyjä asioita valmiiksi, saattoi käyntiin silti kulua paljon aikaa ja erilaisia ajanvieton tapoja oli keksittävä.

Nautelan myllystä eräs kävijä kertoo urheiluun liittyvän ajanvieton tavan. Keskimyllyn perällä oli vähän tilaa, missä pystyi kirjoittajan mukaan harrastamaan toimintaa. Siellä sijaitti 200 kiloa painava alasin, jossa voi kokeilla löytyykö ruista ranteesta. Alasinta kokeilemalla pystyi näyttämään muille myllykävijöille omat voimansa ja mahdollisesti kilpailla siitä, kuka on vahvin. Alasimen lisäksi myllyn monikerroksisuus antoi mahdollisuuden näyttää omia voimiaan. Kirjoittaja kertoo, että alasimen lisäksi toinen voimankoetus oli noin satakiloisen rautamöykyn roikottaminen hihnan varassa kerroksesta toiseen.²⁶⁴ Tällainen toiminta kuulostaa suhteellisen vaaralliselta ja vaatii onnistuakseen tilaa ja muiden kävijöiden

---

²⁶² Seppänen 1945, 148.

²⁶³ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Neljäkymmentäluvun myllyreissu*. LMA, LM/ar/70:9.

²⁶⁴ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Nautelan mylly*. LMA, LM/ar/70:11.

huomion. Voimankäyttöä ajankuluna ei välttämättä harrastettu jokaisella kerralla, mutta ainakin yhden kirjoittajan muistoissa tämä nousee esille.

Yleensä myllykäyntiä kuvaillaan jonottamisen ja odottamisen täyteiseksi, mutta aika saattoi kulua myllyllä joskus niin huomaamattomasti, ettei ajankulumista huomaakaan. Välillä ajanviettäminen vei huomion pois itse pääasiasta, eli viljan jauhatuksesta:

Kun miehiä oli paljon ja aika pitkää, alettiin pelata korttia, minä myös. - - Vähän hassusti kävi naapurin isännällekkin, hän oli jonossa ennen mua, mutta innostui pelaamaan niin, että ei huomannut pitää kiinni jauhatusvuorostaan ja se meni ohi. Illalla kun mylly suljettiin hän lähti tyhjällä reellä kotiin, jossa emäntä oli vihainen, kun lehmillä ei ollut yhtään jauhoja.²⁶⁵

Ilmeisesti muutkaan myllymiehet eivät huomauttaneet korttia pelaaville jauhatusvuorojen järjestyksestä, kuten välillä oli tapana.

Nautelan myllyssä oli muista myllyistä poikkeava tapa Lauri Nautelan ollessa myllyllä töissä vuodesta 1946 eteenpäin. Nautela oli tunnettu harrastearkeologi Liedossa, ja oli yleinen näky nähdä hänet pelloilla etsimässä löytöjä. Vaikka hän oli harrastelija, oli hän hyvin tarkka ja taitava löytöjen kanssa.²⁶⁶ Myllykävijät toivat löytöjään myllylle ja useimmat niistä jäivät Nautelalle.²⁶⁷ Myllykävijät eivät muistoissaan tuo tätä löytöjen tuomista esille, ainoastaan Nautela itse mainitsee asiasta. Aineistosta ei käy ilmi, olivatko löytöjä tuovat myllykävijöitä vai vain myllyllä poikkeavia henkilöitä ilman jauhatustarkoitusta. Mylly toimi kuitenkin selvästi paikkana, johon tiedettiin tuoda löytöjä Nautelan arvioitavaksi ja mahdollisesti ne myös jätettiin Nautelalle.

Yksi eniten aineistoissa noussut ajanvieton paikka oli myllykoppi, joka oli lämmin ja mukava odottelupaikka. Mylläri Pajala kertoo, että toimistokoppi tuli heti, kun hän tuli myllyyn töihin eli vuonna 1946.²⁶⁸ Toimistotöiden lisäksi kopissa asiakkaat saattoivat istua odottamassa.²⁶⁹ Eräs muistelija muistaa myös, että koppi, jossa myllykävijät saattoivat lämmitellä, rakennettiin rahastajaa varten. Ennen sitä myllyssä ei ollut lämmintä paikkaa, ja tätä ennen aikaa saatettiin viettää myllytuvassa.²⁷⁰ Osassa myllyistä aikaa saatettiin viettää myllärin asunnolla, mutta Nautelan myllyssä ainoastaan Ojarannan vaimo nostaa tämän esille. Hänen

---

²⁶⁵ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:5.

²⁶⁶ Viskari 2018, 27.

²⁶⁷ Lauri Nautelan haastattelu 11.4.1996. LMA, LM/ar/51:50a.

²⁶⁸ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

²⁶⁹ Lauri Nautelan haastattelun muistiinpanot 11.8.1986. LMA, LM/ar/51:54.

²⁷⁰ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, LM/ar/70:3.

mukaansa myllyttäjät saattoivat etenkin joulun aikaan tulla jo kahden aikaan yöllä jonottamaan ja tulla myllytupaan lämmittelemään uunin luokse.²⁷¹ Ajasta ennen myllykoppia ei ole muistoissa enempää kirjoituksia, eikä myllyn kylmyys noussut esille aineisoissa. Myllykopin rakentamista, sen sisustusta ja ajan viettämistä siellä sen sijaan muisteltiin.

Lautarakenteinen konttori, myllykoppi, sijaitsi myllyn etelänurkassa. Koppi lämmitettiin pienellä kamiinalla, ja siellä otettiin jauhatettava vilja vastaan ja pula-aikana leikattiin asiakkaiden jauhatuskupongit, jossa muun muassa Lauri Nautela on ollut kuponkeja leikkaamassa. Kopin etualalla oli pulpetti, jossa asiakkaalle kirjoitettiin kuitti. Konttorissa oli myös tuoleja, joissa asiakkaat saattoivat istua odotellessaan jauhatusta.²⁷² Yksi kirjoittaja kuvaa myllykoppia seuraavasti: ”Lauri Nautelalla oli oma toimisto myllyllä - sinne maksettiin myllytullit, ja siellä istuttiin tarinoimassa omaa käyttövuoroa odotellessa. Toimiston seinillä oli monenlaista piirrosta ja mietelauseita, oli vähäkuteisia tyttären kuvia ja muuta sellaista.”²⁷³ Kirjoittajalle on jäänyt myllyn sisustus mieleen sen käyttötarkoituksen ja ajanvieton paikan lisäksi.

Mylläri Toivonen muistelee myllykopin tilavuutta ja kuvaa myllykoppiin mahtuneen seitsemästä kahdeksaan miestä lämmittelemään, sillä sopu antoi tilaa. Parhaimmillaan myllyllä saattoi hänen mukaansa olla toistakymmentä miestä odottamassa vuoroaan, joten myllykoppi oli varmasti haluttu paikka päästä odottamaan omaa vuoroaan. Kaikki myllykävijät eivät välttämättä mahtuneet myllykoppiin, joten aikaa kulutettiin esimerkiksi hevosten luona. Hevoset olivat katoksessa asemanpuoleisella sivulla, ja isännät saattoivat kuluttaa aikaansa käydessään katsomassa hevostaan. Hevosia saattoi olla jopa kahdeksan ja niiden eteen sai laittaa heinää syötäväksi.²⁷⁴

Nautelan myllyn tapaan Jalkalan myllyssä oli pieni myllärinkopiksi sanottu paikka, jota pidettiin lämpimänä pienen kiukaan avulla. Kävijät juttelivat, kertoivat kuulumiset ja muitakin asioita käytiin läpi.²⁷⁵ Myllykoppi näyttäytyy aineistossa hyvin merkittävänä ajanvieton paikkana myllyssä, ja monet nostavatkin kopin esille muistellessaan myllyllä vietettyä aikaa. Lämmittävä kamiina houkutteli varmasti osaltaan monia siirtymään odottelun ajaksi myllykopille. Myllykoppiin pääseminen myllykäynnin ajaksi helpotti osaltaan pitkää

---

²⁷¹ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LM/ar/51:44.

²⁷² Martti Virran haastattelukertomus 20.6.1989. LMA, LM/ar/51:60.

²⁷³ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993. LMA, NKM/ar/70:2.

²⁷⁴ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LMA, LM/ar/51:45a.

²⁷⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-4.

päivää, kun jauhatusta ei tarvinnut odotella viileässä ja koleassa myllyssä. Tämän vuoksi aikainen myllylle lähteminen voi osaltaan olla motivoiva tekijä lähteä matkaan jo aamuyöstä.

Myllykäyntiin kuului oleellisena asiana eväät aineistojen perusteella. Myllärin perhe saattoi tarjota sukulaisille ruokaa, mutta muilla myllykävijöillä oli omat eväät mukanaan.²⁷⁶ Nautelan myllyssä myllärin perheellä ei ollut aineiston perusteella tapana tarjota myllykävijöille eväitä, vaan kävijät ottivat omat eväät mukaan matkaan. Ojarannan vaimo kertoo, että myllärin vaimona hän ei tehnyt ruokaa kuin omalle väelle, eli myllärin perheelle. Vaikka mylläri ei tarjonnutkaan kävijöille ruokaa, myllykävijät saattoivat syödä tuomiaan eväitä myllytuvassa.²⁷⁷ Aineisoissa oli ainoastaan yksi maininta siitä, että mylläri tarjoaisi jauhattajille ruokaa. Halisten myllyssä mylläri toi kauempaa tulevat jauhattajat kotiin syömään.²⁷⁸ Muutoin aineistossa nousee esille ainoastaan omien eväiden tuominen.

Pitkän myllymatkan ja -päivän vuoksi monet kävijät ottivat kotoaan eväät matkalle mukaan, kuten mylläri Toivonenkin toteaa: ”- ja siin täytys olla vähän niinko eväksiiki fölissä et siäl sit sai, vähän niinko mahan täydet kans ettei, ko siäl joutus ussein vartoomaan - -.”²⁷⁹ Nautelan myllyn kävijän mukaan monella oli evästä mukana, varsinkin kauempaa tulijoilla, kuten Ruskolta ja Paattisilta tulevilla. Lähellä tulijoilla ei ollut eväitä mukanaan.²⁸⁰ Jalkalan myllyssä käynyt muistelee, että Nautelan myllyn tapaan pidempi matkalaisilla oli jotain evästä mukanaan.²⁸¹ Eräs kirjoittaja muistelee myllyeväiden olleen voileipää, jossa oli reilusti voita välissä, voipaperiin käärittynä sekä sanomalehden sisällä oleva maitopullo.²⁸² Nautelan myllyn kävijä muistaa, että evästä oli mukana ja joillain saattoi olla jopa viinapullo mukana, joka kiersi kävijöiden kesken.²⁸³ Myös Pöytyän myllystä muisteleva kertoo, että joskus muutamilla oli eväät mukana, ja varsinkin sodan jälkeen osalla oli pullo mukana.²⁸⁴ Eväät olivat mukana myllykäynnissä, mutta niiden sisältö vaihteli kävijän mukaan.

Useammassa muistelussa nousi esille pullon mukaan tuominen myllylle, mikä yleistyi varsinkin sota-ajan jälkeen. Aineistossa käytetään usein sanaa juopottelu, joten käytän sitä sanaa viitatessani myllyllä tapahtuvaan alkoholin nauttimiseen. Sana näyttää tarkoittavan

---

²⁷⁶ Korhonen 1993, 95.

²⁷⁷ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA/ar/51:44.

²⁷⁸ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3-1.

²⁷⁹ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987, LMA, LMA/ar/51:45a.

²⁸⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-5.

²⁸¹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-4.

²⁸² Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Nejäkymmenluvun myllyreisü*. LM/ar/70:9.

²⁸³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3-5.

²⁸⁴ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-3.

enemmänkin yhdessä tapahtuvaa juomista, ei niinkään humalahakuista juomista, kuten juopottelu-sanasta voisi ymmärtää. Muistojen myllyt -hankkeen haastatteluissa haastattelija kysyy esimerkiksi ”Mut ei heil ollu mitää tämmöstä juopottelua siellä?”²⁸⁵ tai ”Entä oliko miehillä pulloja mukana?”²⁸⁶, mikä osaltaan ohjaa haastateltavia käyttämään tätä juopottelusanaa ja myös puhumaan myllyllä tapahtuneesta juomisesta.

Suomalainen alkoholikulttuuri on nähty humaltumista ihannoivana ja päihtymiseen pyrkivänä. Vastakohtana Suomesta löytyy suuri osa alkoholista kieltäytyviä, joten selkeää alkoholikulttuuria on vaikea kuvailla. Eri kulttuureihin verrattuna Suomi näyttyy tyypillisenä maana alkoholinkäyttöä tarkastellessa: juominen on sosiaalista toimintaa ja yksin juominen on yleensä harvinaisempaa. Alkoholista pidetäänkin seurajuomana.²⁸⁷ Alkoholi oli luksustuote ja sen avulla voitiin osoittaa esimerkiksi vieraanvaraisuutta.²⁸⁸ Tyypillisen tavan mukaan tarjolla olevaa alkoholia tarjottiin muille, kuten aineistossa tuli esille. Ilmeisesti kukaan myllykävijä ei juonut yksikseen, vaan juomaa tarjottiin myös muille.

Aineiston perusteella juopottelu näyttää osaltaan olleen yhteistä tekemistä ja pullo kiersi usein kävijöiden kesken. Yksittäisiä juojia ei aineistossa tule esille, vaan yleensä useampi myllykävijä osallistui siihen. Mylläri Pajala kertoi haastattelussaan tapauksen, jossa usean talon kuormat ja miehet oli koottu yhteen kuorma-autoon. Ennen myllylle tuloa he kävivät viinakaupassa ja saapuivat myllylle juopottelemaan. Kun he olivat päivän viettäneet myllyllä, niin joukosta löytyi onneksi aina joku selvä, joka pystyi ajamaan muut takaisin kotiin.²⁸⁹ Jalkalan myllyssä vietettiin aikaa pannuhuoneessa, ja siellä toinen kävijä jäi lämmittämään tilaa ja toinen lähti viinakauppaan. Kaupassa käynyt toi sellaisen määrän, mitä siihen sota-aikaan sai kortin kanssa.²⁹⁰ Killalan myllyssä höyrykattilahuone toimi lämmittelyn ja eväiden syömisen paikkana. Muistelija kertoo, että korvikepulloja säilytettiin pannun kylkeä vasten, jotta ne pysyisivät lämpiminä. Pullo oli välillä tarkoitettu mylläriin vilun poistamiseen, mutta usein pullo toimi kävijöiden yhteisenä ajanvieton tapana.²⁹¹ Toinen kävijä muistelee myös, että jollain oli aina pullo mukana ja siitä tarjottiin tietysti muille myös.²⁹²

²⁸⁵ Muistojen myllyt hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/ 3–1.

²⁸⁶ Muistojen myllyt hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

²⁸⁷ Peltoniemi 1983, 14, 19.

²⁸⁸ Pulkkinen & Wist 2017, 237.

²⁸⁹ Veikko Pajalan haastattelu 17.11.1988. LMA, LM/ar/51:48.

²⁹⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–4.

²⁹¹ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Neljäkymmentäluvun myllyreissu*. LMA, LM/ar/70:9.

²⁹² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–2.

Vaikka alkoholin nauttiminen oli yleistä myllyissä, ei juoman hankinta ollut aina helppoa. Sota-aikana lomalle pääseville annettiin erilaisia rajoituksia alkoholin ostamiseen. Marraskuun 1941 ohjeessa määrättiin alkoholin oston rajat: yksi henkilö pystyi lomansa aikana ostamaan päivässä joko neljä litraa mietoja juomia tai kaksi litraa väkeviä juomia.²⁹³ Alkoholin ostamisessa ja nauttimisessa oli Suomen sisällä alueellinen kahtiajako. Uudenmaan, Turun ja Porin ja Hämeen lääneissä sekä Vaasan läänin läntisissä osissa ja Ahvenanmaalla oli alkoholin vähittäismyynti ja anniskelu rajoitetusti sallittua.²⁹⁴ Alkoholin saaminen ei ollut itsestäänselvyys, joten myös sen vuoksi saadun annoksen jakaminen saattoi olla yleistä.

Sodanjälkeisenä aikana juomatapoihin vaikuttivat elinolojen muutokset, mikä vaikutti osaltaan alkoholin kulutukseen, alkoholin käyttäjien määrään ja erilaisten juomien kulutukseen.²⁹⁵ Vaikka alkoholin nautinta yleistyi sota-aikana ja sen jälkeen, laski kulutus vuodesta 1946 vuoteen 1949 ja vuodesta 1955 vuoteen 1958. Kulutus pysyi 1940-luvun lopusta 1950-luvulle asukasta kohden laskettuna 1,5–2 litran välillä. Juomat painottuivat sodan jälkeen väkeviin juomiin, sillä elintarvikepulan takia esimerkiksi olutta ei tehty ollenkaan vuosien 1943–1948 aikana. Vielä 1950-luvulla väkeviä nautittiin kokonaiskulutuksesta 80 prosenttia, kun 1969 se oli laskenut 38 prosenttiin.²⁹⁶

Alkoholin kulutuksen kasvu sodan jälkeen ei ole poikkeuksellista, sillä Suomen tapaan muuallakin maailmassa tapahtui samankaltainen muutos.²⁹⁷ Vaikka alkoholin kulutus kasvoi Suomessa, vuosien 1933–1963 aikana suomalaiset nauttivat alkoholia läntiseen Eurooppaan verrattuna hyvin vähän. Sataprosenttisen alkoholin kulutus Suomessa oli tuona aikana 1,1–2,3 litraa asukasta kohden, kun Ranskassa vastaava luku vaihteli 17–22,9 litran ja Ruotsissa 3,3–4 litran välillä.²⁹⁸

Halisten myllystä toiset muistelijat kertovat, ettei juopottelua tapahtunut kuin vasta ehkä sota-aikana kuponkijauhatuksen vuoksi, jolloin mylläriä saatettiin hyvittää viinapullolla.²⁹⁹ Toinen muistelija kuvastaa Halisten myllyä paikaksi, mihin kaikki tulivat nauttimaan alkoholia ja jopa ryyppäämään sammuksiin asti.³⁰⁰ Eräs kävijä kuvaa, että myllypäivä oli kävijöille

²⁹³ Pulkkinen & Wist 2017, 140–141.

²⁹⁴ Pulkkinen & Wist 2017, 161.

²⁹⁵ Simpura 1983, 79, 91.

²⁹⁶ Österberg 1983, 60–73.

²⁹⁷ Österberg 1983, 75.

²⁹⁸ Pulkkinen & Wist 2017, 234.

²⁹⁹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–1.

³⁰⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/2–1.

juhlapäivä, kun se sisälsi vähän juopottelua. Hän sanoo myös, että onneksi hevonen osaa aina mennä kotiin, vaikka ajaja olisi nauttinut alkoholia.³⁰¹ Halisten myllystä muistelija kertoo, että aina kun miehet tulivat kauempaa, piti olla kirkas pullo mukana, josta nautittiin päivän aikana ja tarjottiin myllyn työntekijöille. Joku mylläri oli tehnyt kävijälle jekun, ja vaihtanut myllykävijän viinapullon sisällön veteen.³⁰²

Juopottelulla saattoi välillä olla ajankuluttamisen lisäksi muunlaisia vaikutuksia. Kuuskosken myllystä muistelija kertoo, että isännät saattoivat tehdä hevoskauppaa jauhatusta odotellessaan, sillä odotus saattoi kestää päiväkaupalla ja samalla ryypättiin. Kerran hevoskaupan tapahtuessa isännät eivät tajunneet vaihtaa kärryjä ja säkkejä, joten isännän tullessa kotiin emäntä ihmetteli suurta kuormaa. Säkit saatiin onneksi vaihdettua oikeille omistajilleen.³⁰³

Aina juopottelu myllyllä ei ollut ainoastaan kävijöiden välistä, sillä välillä mylläri saattoi olla se taho, joka tarjosi kävijöille juotavaa. Eräs mylläri tarjosi myllyn kattotalkoisiin osallistuville palkaksi kiljua. Pullo avattiin jo talkoiden teon lomassa, joten osa tekijöistä ei enää ollut katolla kiipeilyyn vaadittavassa kunnossa. Yksi tekijöistä meinasi jopa tippua katolta, mutta mylläri sai hänestä kiinni: ”Sen jälkeen siitä miehestä tulikin sitten pärreiden antaja sinne maahan. Hän niputti pärreitä sieltä ja toiset nosti ylös sitte. Siin kävi sillai.”³⁰⁴ Mylläreiden osallisuudesta juomien tarjoamiseen ei ole muita mainintoja. Yleensä pulloa tarjottiin kävijöiden puolesta, johon osa mylläreistä saattoi tarttua ja osa ei.

Vaikka toisten kuvauksessa myllykävintä liitettiin juopotteluun, eivät kaikki sitä ole havainneet. Yksi haastateltavista sanoo, että vaikka hän kävi monena vuonna myllyssä, hän ei koskaan huomannut asiakkailta olevan pulloja. Ainoastaan kävijän pois lähtiessä mylläriille saatettiin antaa pullo, jos piti mylläristä. Pullon sisältö oli usein omatekoista kiljua. Muutoin haastateltava kuvaa Nautelan myllyä raittiiksi paikaksi.³⁰⁵ Auran myllyä muistelleessaan yksi haastateltava toteaa, että myllyssä ei saanut ryypiskellä, mutta kun tultiin mylläriin kotiin sisälle, niin siellä saatettiin juoda. Jokaisella oli oma pullonsa mukana.³⁰⁶ Auran myllyssä mylläriä toiminut kertoo, että myllyllä ei ollut juopottelua eikä hän itse koskaan juonut

---

³⁰¹ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/2-2.

³⁰² Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-1.

³⁰³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3-4.

³⁰⁴ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-4.

³⁰⁵ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1-5.

³⁰⁶ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3-3.

alkoholia.³⁰⁷ Kuuskosken myllyssä ei muistelijan mukaan näkynyt viinapulloja, mutta hän pohtii, että ne saattoivat olla piilossa. Hän ei koskaan nähnyt, että mylläri tai isännät olisivat olleet juovuksissa.³⁰⁸

Eräs muistelija sanoo: ”Sen paremmin myllyllä, tanssiessa kuin kokkotulillakaan ei koskaan tapeltu, vaikka väkeä olikin paljon, ja esimerkiksi jauhatusta jonottavilla oli joskus ahdastakin”.³⁰⁹ Vaikka myllyissä saatettiin juopotella, ei se muistoissa näytä aiheuttaneen ongelmia. Myllyllä juopottelu näyttäytyy osittain myllärin asenteesta riippuvaiseksi asiaksi. Alkoholia käyttämättömän tai siihen tiukasti suhtautuvan myllärin aikana myllyssä ei juopoteltu, mutta asiaan hieman löyhemmin suhtautuvan myllärin aikana myllyissä saatettiin juopotella. Sota-aikana ja sen jälkeen juopottelu näyttää yleistyneen myllyissä.

Aineistojen luomisen eroavaisuus saattaa myös vaikuttaa juopottelumuistojen kertomiseen. HKT-arkiston Muistojen myllyt -hankkeessa haastattelija kysyy haastateltavilta juopottelusta, jolloin se nousee esille haastattelutilanteessa. Hankkeen haastatteluista suuri osa koskee Halisten myllyä, jolloin juopottelu saattaa näyttäytyä siellä yleisempänä kuin muissa myllyissä, vaikka se johtuu osittain Halisten myllyn suuremmasta osuudesta haastatteluissa. Liedon museon arkiston haastatteluissa juopottelua ei nosteta erikseen esille, jolloin hankkeen haastattelijan juopottelumuistot näyttävät korostuvan aineistossa. Muistelijat eivät välttämättä itse olisi nostaneet tätä yhtä paljon esille, kuten muiden aineistojen kohdalla huomaa. Keruukilpailun kirjoituksissa tai Liedon museon arkiston haastatteluissa juopottelusta puhutaan hyvin vähän, jos ollenkaan. Osalle ihmisistä vaikeista aiheista selviytymisen strategiaan kuuluu menneen unohtaminen tai sen purkaminen puhumalla.³¹⁰ Ihmisestä riippuen asioista saatetaan vaieta tai sitten niistä halutaan puhua ja samalla mahdollisesti käsitellä aihetta. Haastattelija vaikuttaa myös osaltaan haastateltavaan, sillä tutkijan mahdollisuus ohjata ja ylläpitää keskustelua omien kysymysten kautta saattaa haastateltavasta tuntua pilkkana tai kuulusteluna.³¹¹ Kun haastateltava ottaa itse asian esille, on hänellä mahdollisuus tuoda asia esille omin sanoin ja tavoin.

Aineistossa nousi esille myllykäyntiin liittyvät monet erilaiset ajanvietämiset tavat, odottamiseen liittyvät asiat sekä yhtäläisyydet ja eroavaisuudet eri myllyjen välillä. Yksi

---

³⁰⁷ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–4.

³⁰⁸ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/3–3.

³⁰⁹ Oskari Vuorisen ja Toivo Veijulan haastattelupöytäkirja 4.12.1992, 6. LMA, NKM/51:66.

³¹⁰ Korkiakangas 2006, 137.

³¹¹ Karina 2008, 65.

muistelijoista nostaa esille sananlaskun ”Maanantain män matti myllyy, tiistain tul pois, keskiviikkon leipä sejtii ja torstain paistettii”³¹², mikä kuvastaa hyvin 1920–1960-lukujen myllykäyntejä. Myllykäyntiin kului aikaa, joten odottamisesta pyrittiin tekemään mukavaa ja rattoisaa. Tylsyys ei noussut aineistossa esille, joten myllykävijät keksivät kenties tarpeeksi tekemistä aikansa täyttämiseksi jauhatusta odotellessa.

3.3 Kuponkeja ja säännöstelyä – Poikkeusolot myllyssä

Talvisodan jälkeen taloudellinen tilanne heikkeni huomattavasti, mikä pakotti täsmällisempiin toimiin. Elintarviketilanteen heikkeneminen johtui ensisijassa kahdesta tekijästä. Alueluovutuksissa menetettiin runsas kymmenes peltoalasta, mikä johti vähintään samansuuruiseen sadon supistumiseen. Toiseksi ulkomaankaupan supistuminen johti keinolannoitteiden, polttoaineiden ja erilaisten tarvikkeiden puutteeseen, mikä häytti maanviljelystä. Maata vaivannut kuivuus pienensi satoja. Kesät 1940 ja 1941 olivat miltei katovuosia. Viljasato väheni kolmanneksen ja heinäsato puoleen edellisten vuosien tasosta. Heikot heinäsadot ja huonokuntoiset laitumet vaikeuttivat karjatalouden harjoittamista.³¹³

Sodan tuoma tilanne vaati toimia kansalaisten elämän turvaamiseksi. Säännöstelyn avulla pyrittiin turvaamaan kansalle riittävä määrä ravintoa. Tämä toteutettiin muiden muassa ostokorttien avulla, joita vastaan sai ostettua säännöstelyn alla olevia tuotteita.³¹⁴ Suomen niukkojen elintarvikevarastojen takia kulutusta ryhdyttiin rajoittamaan siten, että vallitsevat olot pysyisivät mahdollisimman samanlaisina. Säännöstely tahdottiin nähdä vain poikkeusajan ilmiönä, joka voitaisiin poistaa nopeasti käytöstä palattaessa normaaliin. Yhteiskunta nähtiin sitä vahvempana, mitä enemmän se pystyi jatkamaan normaalia arkea ja elämää. Vaikka arki pyrittiin pitämään mahdollisimman samanlaisena kuin ennen sota-aikaa, arki muuttui puutteen ja säännöstelyn takia. Jatkuva puute elintarvikkeista, ravinnon riittävyyden ja hankkimisen pohdinta tuli ihmisten arjen suureksi huolenaiheeksi.³¹⁵

Usean vuoden kestänyt sota-aika ja vielä pitkään sodan jälkeenkin säännöstely vaikutti merkittävästi myllyn toimintaan ja arkeen. Aineistossa tämä poikkeuksellinen aika nousi selvästi esille, ja monien muistoissa nousevat tietyt sota-ajan teemat ja tavat esille, kuten satojen ja jauhattavan viljan niukkuus sekä jauhatuskortit. Pitkään suhteellisen samanlaisena pysynyt myllytoiminta sai sota-ajan myötä uusia piirteitä, jotka ovat jääneet usean muistelijan mieleen ja he ovat halunneet tuoda sen omissa kertomuksissaan esille. Sota-ajan mylläreitä ei

³¹² Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Neljäkymmenluvun myllyreisü*. LM/ar/70:9.

³¹³ Räikkönen 1994, 162.

³¹⁴ Räikkönen 1994, 163.

³¹⁵ Keskinen & Seppälä & Teräs 2012, 10–13.

juuri tule aineistoissa esille, mikä saattaa johtua siitä, että myllärit eivät olleet tuolloin kävijöiden kanssa myllyllä. Sahalla työskennellyt, mutta sota-aikana myllyllä ollut Palmu nousee sota-aikana aineistoissa useasti esille. Myllyllä työskennelleistä Lauri Nautela tuo sota-ajan useamman kerran esille, vaikka tuli itse myllyyn sota-ajan jälkeen. Muistot ovat lähinnä myllyllä käyneiden muistoja, mikä saattaa johtua siitä, että myllärit olivat itse sodassa tai he eivät ole samalla tavalla halunneet muistella ajanjaksoa.

Toukokuun 22. päivänä 1942 annettiin laki työvelvollisuudesta, jossa sanottiin, että ”jokainen Suomen kansalainen, joka on täyttänyt kahdeksantoista, mutta ei viittäkymmentä vuotta, on yleisen työvelvollisuuden alainen. Sama olkoon lakina Suomessa asuvasta ulkomaalaisesta, jollei vastavuoroisesti ole toisin sovittu.”³¹⁶

Arjen toimintojen lisäksi sota-aika muutti vakiintuneen käsityksen sukupuolten välisestä työnjaosta myllykäyntien kohdalla. Miesten saatua kutsun armeijaan tuli maaseudulla monen naisen tehtäväksi vähintään kahden ihmisen työt. Arvioiden mukaan jatkosodassa oli lähes kolmekymmentä prosenttia miespuolisesta väestöstä, joista 65 prosenttia oli 20–49-vuotiaita parhaassa työiässä olevia miehiä.³¹⁷ Usein vaihtoehtona oli, että kun miehet olivat rintamalla, oli naisten käytävä myllyllä jauhattamassa sekä itse jauhamassa viljansa.³¹⁸ Halisten myllyssä eräs haastateltava muistelee, että hänen siskonsa oli sota-aikana jonkin aikaa myllyssä töissä myllärien ollessa sodassa ja toteaa, että naisten oli tällöin pakko tehdä miesten töitä.³¹⁹

Nautelan myllyssä ei ollut aineiston perusteella tyypillistä, että naiset olisivat pyörittäneet myllytoimintaa. Mylläri Ojarannan vaimo kertoo olleensa sota-aikana töissä Nautelan kartanolla sokerijuurikkaiden viljelyn parissa ja sanoo joutuneensa tekemään miesten hommiakin. Myllyllä hän ei joutunut koskaan olemaan, sillä hänen mukaansa siellä ei ollut sellaista työtä, jossa olisi naista tarvinnut. Myllärien ollessa sodassa sahankäyttäjät Palmu hoiti myllyä. Ojarannan vaimon kuvauksen mukaan Palmu jauhoi ainoastaan leipäviljaa, eikä hän käyttänyt ollenkaan vehnäpuolta:³²⁰

Ja kyl se sota-aikaan sit ko myllärit oli sodassaki ni, eihän siäl sillo sit mittään vehnääkää eikä mittään jauhettu mut et, kyl se jauhotti sit tommosta, leipäviljaa sanotaan ni, juur se Palmun pappa. - - Et sit kun mylläri pääsi niinko sodastakin lomalle ni sit ne laitti niitä vehnäjauhojaki taloonki kans - -.³²¹

³¹⁶ Utrio & Utrio 1994, 51.

³¹⁷ Lovio 1994, 71, 75.

³¹⁸ Korhonen 1993, 99.

³¹⁹ Muistojen myllyt-hankkeen haastattelu 2003. TYKL/aud/1–1.

³²⁰ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

³²¹ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

Ojarannan vaimon mukaan myllärien päästyä lomalle, he tekivät vehnä jauhoja esimerkiksi Nautelan kartanon tarpeisiin, sillä palkkasitoumuksessa oli kerrottu, kuinka paljon tarvitsee kuukaudessa jauhaa vehnä jauhoja.³²² Koska myllärit eivät olleet sota-aikana vakituisesti myllyllä töissä, kerääntyi heille loma-aikana runsaasti töitä. Sota-ajan myllykäynnit saattoivat venyä hyvin pitkiksi, vaikka tavallisestikin myllypäivä saattoi olla pitkä. Mylläreillä oli vähän työpäiviä, mutta kun he olivat myllyllä, työpäivät tahtoivat venyä myllyttäjien runsauden vuoksi. Erään kirjoittajan mukaan sota-aika jälkivaiheineen oli hyvin mielenkiintoinen aikakausi. Joskus oli hankaluuksia, kun mylläriin lomamatkat eivät aina sopineet ja sitten olikin tavallista vilkkaampaa, kun ammattimyllyläri pääsi lomalle.³²³

Eräs muistelijä kuvaa sota-ajan pitkään kestänyttä myllykäyntiään ja sitä, miten myllärit joutuivat tekemään töitä lähes kellon ympäri:

Pisimpään kesti [hänen]³²⁴ eräs myllyreissu sota-aikana. Silloin hän oli noin 13–14-vuotias ja rippikoulu oli vielä käymättä. Aamulla hän lähti kotoa tavanomaiseen aikaan kahden maissa. Illaksi hän ei ollut vielä palannut kotiin ja siellä jo huolestuttiinkin, missä myllymies viipyi. Aika kului, tuli nukkumaanmeno aika, [häntä]³²⁵ ei kuulunut. Vasta puolen yön jälkeen uupunut myllyttävä saapui kotiin viivytyään melkein vuorokauden matkallaan. Väsyneenä ja nälkäisenä, sillä eväät oli jo aikoja sitten loppuneet. Myllyssä oli sattunut olemaan ennätysmäinen jono. Ehkä myllärikin oli levännyt välillä. Mylläri Unto Toivonenkin kertoi kerran olleensa niin väsynyt työskennelyään toista vuorokautta yhteen menoon, että hänen oli lähettävä pari tunniksi lepäämään. Mylläreistä [hän] muistaa sahankäyttävä Palmun, joka käytti myös pärehöylää. Kun varsinaiset myllärit olivat sodassa, käytti hän silloin myllyä. Muista mylläreistä tulee mieleen Unto Toivonen ja Viljo Ojaranta.³²⁶

Sota-aikana myllyn toimintaan vaikutti vahvasti kirjallisuuden ja muistitiedon perusteella kupongit ja jauhojen säännöstely. Säännöstely koski hyvin laajalti eri osa-alueita, kuten kauppaa, kulutusta, kuljetusta ja hintoja. Hintasäännöstelyllä pyrittiin ehkäisemään kohtuuttomien hintojen muodostumista.³²⁷ Ruoan säännöstely alkoi 12.10.1939 ja ensimmäisenä kortille pantiin kahvi ja sokeri.³²⁸ Valtioneuvoston ensimmäinen leipäviljan säännöstelyä koskeva päätös annettiin 7.12.1939. Päätöksellä kiellettiin herneiden, ohran, rukiin ja vehnän syöttäminen eläimille.³²⁹ Viljatuotteiden säännöstely tuli voimaan 27.

³²² Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LMA, LM/ar/51:44.

³²³ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Nautelan mylly*. LMA, LM/ar/71:11.

³²⁴ Nimi poistettu tietosuojan vuoksi.

³²⁵ Nimi poistettu tietosuojan vuoksi.

³²⁶ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Kauan myllyreissulla*. LMA, LM/ar/70:12.

³²⁷ Rantatupa 2004, 453.

³²⁸ Utrio & Utrio 1994, 88.

³²⁹ Juuramo 1945, 51.

toukokuuta 1940 ja leipäviljan säännöstely oli voimassa 1.8.1949 asti.³³⁰ Leipäviljan säännöstelyssä kiinnitettiin huomiota sekä kulutuksen säännöstelyyn että tuotannon säännöstelyyn.³³¹ Sen lisäksi, että ihmiset saivat vain tietyn annoksen kortilla, ei tuotantokaan saanut toimia vapaasti. Säännöstely oli voimassa vielä sota-ajan jälkeenkin, jolloin se vaikutti myllytoiminnassa lähes kymmenen vuoden ajan.

Koska pula-aika jatkui vielä pidempään kuin toinen maailmansota, muuttui ostokorttien järjestelmä monimutkaiseksi ja hankalaksi järjestelmäksi. Väestö oli jaettu eri ryhmiin, maataloista koostuviin omavaraistalouksiin ja korttitalouksiin. Omavaraistaloudet eivät saaneet elintarvikekortteja, mutta he saivat yleisostokortteja. Korttitaloudet saivat 1940 henkilökohtaiset leipäkortit, jotka jakautuvat A-, B- ja C-ryhmiin riippuen iästä ja työn raskaudesta. Erikseen erittäin fyysistä työtä tekeville oli oma leipäkortti D.³³² Jalkalan myllystä haastateltava kertoo, että sota-aikana jauhatuskortin leipäviljan määrä määräytyi perheenjäsenten määrän mukaan ja rehuviljan määrä ilmoitetun karjan määrän mukaan.³³³ Aineistossa ei noussut korttien nimiä tai ryhmiä esille: korteista käytettiin nimiä kupongit, jauhatuskortit tai myllytyskortit. Yksi muistelija sanoo, ettei ollut tietoinen niistä perusteista ja määristä, mitä kullekin talolle jauhatuskuponkeja myönnettiin. Hänen mukaansa kupongit tahtoivat aina loppua kesken.³³⁴

Korttien leikkaaminen oli pitkään sodan jälkeenkin osa myllytoimintaa. Nautelan myllyllä mylläri hoiti kuponkitoimintaa sota-aikana aina vuoteen 1946 asti. Lauri Nautela tuli sota-ajan jälkeen syksyllä 1946 myllyyn töihin ja ryhtyi hoitamaan maksuja sekä korttiaikana myös korttien leikkaamista.³³⁵ Kansanhuollon tarkkailu valvoi säännöstelyjärjestelmän noudattamista ja sen tarkoituksena oli selvittää mahdolliset rikkomukset. Mylläri Ojarannan vaimo ei muista, että myllärin toimintaa olisi tarkastettu jollain lailla. Myllyltä ei tultu sota-aikaan hakemaan jauhoja, sillä siellä ei ollut muuta kuin asiakkaiden jauhattamat jauhot eli siellä ei ollut ylimääräisiä jauhoja. Samoin toimittiin Nautelan kartanon kanssa: he toivat hevoskuormalla jauhettavat viljat ja veivät ne pois.³³⁶ Tarkastajia kuitenkin kävi myllyllä ja

---

³³⁰ Rantatupa 2004, 471–472.

³³¹ Juuramo 1945, 51.

³³² Keskinen & Seppälä & Teräs 2012, 14.

³³³ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. TYKL/aud/1–4.

³³⁴ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Nautelan mylly*. LMA, LM/ar/71:11.

³³⁵ Lauri Nautelan haastattelu 15.9.1987. LM/ar/51:47; Lauri Nautelan haastattelu 11.4.1996. LM/ar:50a.

³³⁶ Terttu Ojarannan haastattelu 10.9.1987. LM/ar/51:44.

sota-aikana Nautelan myllyssä kansanhuollon tarkastajana toimi Kustaa Mikkola. Eräs haastateltava muistelee Mikkolaa rehtinä kaverina:

Tätä kuponkihommaa sitte siellä myllyllä hoiti Kustaa Mikkola, entinen Nautelan tilanhoitaja. Kun luopu tilanhoidosta ja hän siirty sitten ni myllyn, myllyn kuponkivalvojaksi. Joo ja hän oli isännil hyvä, hyvä kaveri ja tavallaan minunkin kaverini sitten siin samassa ja hän oli hyvin arvostettu henkilö ja, ja pätevä henkilö Nautelan talon johtajana ja sitten tässä myllyn kuponkiasiassa hän oli rehellinen - -.³³⁷

Eräs toinenkin muistelija nostaa kansanhuollontarkastaja Kustaa Mikkolan esiin, jonka kanssa tuli hyvin toimeen.³³⁸

Mylläri Unto Toivonen kertoo, että hänen tullessaan myllylle töihin käytössä oli vielä kansanhuollon kortteja vehnän jauhamiseen. Sekajauhot, joista sai tehdä kakkua, vapautuivat ensimmäisenä kortista 1947–48. Kansanhuollon tarkkailijat kävivät usein, mutta heillä ei ollut koskaan mitään huomauttamista.³³⁹ Ainakin Nautelan myllyllä tarkastajiin suhtauduttiin hyvin ja heidän kanssaan tultiin toimeen. Tarkastajat kuuluivat myllyn arkiseen toimintaan, joten heidän läsnäolonsa myllyllä tuli kävijöille tutuksi.

Kansanhuoltoministeriö piti huolta siitä, että ihmiset saisivat tarpeeksi kaloreita säännöstelystä huolimatta. Vuonna 1942 laskettiin, että kevyen työn tekijälle varattiin 1000–1200 kaloria. Tämä ei kuitenkaan ollut riittävä määrä työtätekeväälle, sillä normaali tarve olisi 2800 kaloria päivässä.³⁴⁰ Kupongit ja kortit oli jaettu tiettyihin luokkiin, esimerkiksi työn rankkuuden perusteella. 1940 toukokuussa B-kortilla sai viljaa tai viljatuotteita 300 grammaa. Vuonna 1943 annos vakiintui 250 grammaan ja 1946 alussa annos nostettiin jälleen 300 grammaan tuontinäkymien ollessa paremmat. 300 gramman annoskoko säilyi säännöstelyn loppuun asti.³⁴¹ Viljelijät saivat ottaa tuotostaan itselleen samankokoisen annoksen kuin raskaan työn tekijät. Vaikka maataloudesta elantonsa saavat saivat suurimmat mahdolliset korttiannokset, ei määrä silti tahtonut olla tarpeeksi. Osa muistelee puutetta olleen muun muassa sokerista, kahvista, leivästä ja jauhoista.³⁴²

”1900-luvulla Euroopassa nälkäkatastrofeja eivät ole aiheuttaneet niinkään luonnonvoimat kuin huonosti hoidettu hallinto, ruuan jakamiseen liittyvät ongelmat sekä kansalliset ja

³³⁷ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. TYKL/aud/1–5.

³³⁸ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Nautelan mylly*. LMA, LM/ar/71:11.

³³⁹ Unto Toivosen haastattelu 1.10.1987. LM/ar/51:45a.

³⁴⁰ Utrio & Utrio 1994, 134.

³⁴¹ Rantatupa 2004. 494, 498–499.

³⁴² Räikkönen 1994, 163, 174.

kansainväliset selkkaukset.”³⁴³ Ruoan riittävyys oli monia vaivaava arkipäiväinen ongelma, sillä annetut korttiannokset eivät tahtoneet riittää. Kuten lainauksessa sanotaan, nälkää aiheutui luonnonvoimista poiketen muista asioista. Kaikki eivät välttämättä kokeneet annoksia riittämättömiksi, sillä esimerkiksi Halisten myllyllä työskennelleet kertoivat, että he eivät sota-aikana kokeneet puutetta jauhoista.³⁴⁴ He saattoivat saada jauhattaa omia viljojaan ilman rajoituksia, minkä vuoksi jauhoja riitti paremmin. Aineistossa muutoin nousee usein esille annoksien pienuus verrattuna sotaa edeltävään aikaan, mutta suoranaisestä nälänhädästä ei ole puhetta.

Sota-aika ja sodan jälkeen monet kokivat vielä pitkään säännöstelyn vaikutukset elämässään. Säännöstely ja pula-aika pakotti kekseliäisyyteen. Kun esimerkiksi vehnäjauhosta oli pulaa, saatettiin se korvata ohra- tai ruisjauhoilla. Leipään saatettiin lisätä yleensä vain eläimille annettua vehnälesettä.³⁴⁵

Yksi myllyreissu niiltä ajoilta kun pullajauhot tehtiin Vierun sihtimyllyssä. Taisi olla vuosi tai kaksi sotien jälkeen, kesä oli jo pitkällä kun pullajauhot pääsivät loppumaan. Eipä sitten pulaa tullut, salvon pohjalta saatiin kokoon pari sakkia vehnää, tosin se vehnä tuoksui hieman homeelta, mutta ei se siihen aikaan mitään haitannut ja oli pääasia että oli mistä jauhaa.³⁴⁶

Jauhojen homeen tuoksu ei jauhattajaa haitannut, sillä pienikin määrä jauhettavaa oli parempi kuin sen puuttuminen kokonaan. Toinen kirjoittaja muistelee myös, että vuoden 1942 talvella myllyreissuun riitti säkillinen vehniä.³⁴⁷ Ennen sota-aikaa myllyreissulle harvoin lähdettiin hyvin pienen kuorman kanssa, mutta sota-aikana ei aina ollut mahdollista saada kasaan suurempaa satoa. Aiempia tapoja oli pakko muokata, jotta olemassa olevalla ruoalla tultaisiin toimeen.

Hankalan tilanteen ja ruoan riittämättömyyden vuoksi useissa myllyissä myllärit joustivat tilanteen mukaan, kuten Killalan myllyssä: ”Jonkinlaista jauhatuslupaa tai kontrollia silloinkin tarvittiin, mutta meillä ei sellaista edes ollut ja mylläri jauhoi vehnäsäkkimme, kun noita on noin vähänkin, pelkällä jauhatusmaksulla.”³⁴⁸ Pienen sadon vuoksi mylläri ei perinyt Killalan myllyllä käyneeltä korttia, vaan antoi jauhaa viljat pelkän maksun kanssa. Sama kirjoittaja

---

³⁴³ Turtiainen 2008, 311.

³⁴⁴ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. TYKL/aud/2-1.

³⁴⁵ Räikkönen 1994, 186.

³⁴⁶ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Eräs myllyreissu*. LM/ar/70:7.

³⁴⁷ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Neljäkymmenluvun myllyreisu*. LM/ar/70:9.

³⁴⁸ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Neljäkymmenluvun myllyreisu*. LM/ar/70:9.

kertoo matkastaan pois myllyltä, jolloin mukana oli enemmän viljaa kuin oli kuponkeja leikattu:

Muistojen joukosta taisi kaivettua esiin myös neljäkymmentäkolme Uudellakirkolla, sotatoimialueella tehty myllyreissu. Myllystä palatessani, sotapoliisit eivät nostaneetkaan, tarkastuspaikkaansa maantiepuiomia, niin kuin tavallisesti tekivät lähes kaikille siviilikulkijoille, vaan katselivat myllykuormaa ja vaativat jauhatuskortteja nähtäväksi. Sydän läpähti yllätyksestä. Kortteja, joista jokaisesta oli leikattu kuponkeja, aikansa katseltuaan, toinen poliiseista nosti puomin ylös. Hevonenkin taisi hermostua ja pelkäsi vinosti pystyyn noussutta puomia sekä tienreunan vartiokoppia ja säntäsi käskemättä juoksuun, niin kuin olisi ymmärtänyt ettei tarkastuskohdassa pidä turhaa viivytellä, varsinkin, kun kuormassa oli jauhokiloja enemmän mitä mylläri oli korteista kuponkeja leikannut.³⁴⁹

Ilman korttia jauhojen jauhamisen lisäksi osa mylläreistä kikkaili kuponkien kanssa. Jalkalan myllyllä mylläriellä oli aina käyttämättömiä jauhatuskuponkeja myllyllä, jotta myllyssä oleva viljamäärä vastasi todellisuutta. Haastateltavan mukaan myllärit eivät koskaan jääneet kiinni pimeästä jauhatuksesta ja kertoo sen olleen erittäin tarpeellista: ”Ja sitä kyllä aika paljon tehtiin ja olihan se olosuhteiden pakosta välttämätöntäki. Eihän niillä pienillä jauhatusmäärillä mitä oli ni toimeen tultu.”³⁵⁰ Killalan myllyllä jauhattaja sopi mylläriin kanssa kuponkien varovaisesta leikkauksesta, joka voitiin tehdä kun viljat jauhettiin odotellessa. Jos viljat olisi jätetty myllyyn, olisi myllyssä oltava viljasta viljakiloja vastaava määrä kuponkeja kansanhuollon tarkastajaa varten.³⁵¹ Kun vilja jauhettiin odotellessa, ei kansanhuollontarkastajaa varten tarvinnut miettiä kuponkien riittävyttä.

Kansanhuoltoviranomaiset tiesivät pienimuotoisen vilpin harjoittamisesta ja ymmärsivät, että siihen ei ole aina mahdollista eikä välttämättä tarvettakaan puuttua.³⁵² Säännöstelymääräyksiä koettiin tulkita suhteellisen väljästi eikä niiden kiertoa tai pientä rikkomista pidetty kovin pahana.³⁵³ Myllärit tiesivät usein tarkastajien saapumisajan, jolloin tiettyinä aikoina saatettiin jauhaa viljaa ilman huolta tarkastajan saapumisesta:

Elettiin vuotta -46 ja rupesin minäkin Nummisuutarin Eskon sanoin, ”Jumala varjelkoon, hiukan hulluttelemaan” ja häitäni valmistamaan. - - Vehnäjauhot olivat tuolloin vielä ostoluvan varassa ja niihin oli mahdotonta saada isoa ostolupaa. - - Jauhatuslupaa eli niin sanottua myllykorttia oli mahdoton saada, mutta mylläriinä ollut Ojarannan Viljo suostui jauhamaan vehnät työpäivän

³⁴⁹ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Neljäkymmenluvun myllyreissu*. LM/ar/70:9.

³⁵⁰ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. TYKL/aud/1-4.

³⁵¹ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Neljäkymmentäluvun myllyreissu*. LMA, LM/ar/70:9.

³⁵² Rantatupa 2004, 499.

³⁵³ Keskinen & Seppälä & Teräs 2012, 16.

jälkeen illalla, koska kansanhuollon tarkastaja Narkia kävi usein päiväsaikaan tarkistuskäynnillä myllyssä.³⁵⁴

Säännöstely ja poikkeusolot eivät vaikuttaneet ainoastaan jauhatukseen, vaan yleisesti myllyn toimintaan. Säännöstelyn aikana tarvittavien osien hankinta myllyyn oli luvanvaraista ja se edellytti Myllyliittoon kuulumista.³⁵⁵ Aineistossa ei noussut esille tätä puolta sota-ajasta, vaan kaikki muistot liittyivät vahvasti jauhatukseen ja arkeen myllyssä. Sota-aika nousi sekä Muistojen myllyt -hankkeen haastatteluissa että perinteenkeruukilpailun kirjoituksissa ja Liedon museon arkiston haastatteluissa. Muistamme usein poikkeukselliset ja epätavalliset, arjesta poikkeavat asiat. Kun tavallinen arki muuttuu, jää se aika usein muistiimme helposti.³⁵⁶ Poikkeusoloista haluttiin kertoa, vaikka haastateltava ei sitä olisi erikseen tuonut esille. Poikkeusaika on eräänlainen sukupolvikokemus, ja säännöstely nousi aineistoissa esille ilman kysymistäkin. Sota-aika näyttäytyy hyvin poikkeavana ja haasteellisena aikana, joten siitä kertominen on kenties osalle haastateltavista ja muistelijoina vaikea aihe, mutta he ovat silti halunneet kertoa aiheesta.

---

³⁵⁴ Perinteenkeruukilpailun myllymuisto 1993, *Lietolaisen ”myllyreisü” – Muistoja Nautelan myllystä*. LM/ar/70:10.

³⁵⁵ Oijala 1999, 9.

³⁵⁶ Syrjämaa 1999, 5.

4 Mylly muistojen paikkana

Tutkimuksessa käytin yhdeksäätoista eri haastattelua, kahtatoista haastattelukertomusta/litteraatiota ja kahtatoista keruukilpailun kirjoitusta. Haastatteluaineistoissa haastatteliija määrittää kysymykset ja aihealueet, mistä keskustellaan. Keruukilpailussa kirjoittajat voivat itse päättää mitä kertovat ja mitä jättävät kertomatta. Lähestymistavan eroavaisuudesta huolimatta kummassakin aineistotyypissä käsiteltiin suhteellisen samanlaisia asioita myllyihin liittyen, kuten mylläreitä, myllymatkaa ja ajanvietämistä myllyllä. Haastatteluissa haastattelijalla on suuri rooli keskustelun vetäjänä ja hänellä on haastattelutilanteessa mahdollisuus viedä haastattelua tiettyyn suuntaan ja kysyä haluamiaan kysymyksiä. Keruukilpailussa henkilö voi jättää kertomatta joitain muistoja ja näin valikoida mitä tulee kerrotuksi. Keruukilpailun aineistossa nousi silti yhteneväisiä piirteitä esiin, kuten ensimmäinen myllymatka, vaikka kirjoittajat ovat voineet vapaasti kirjoittaa muistoistaan. Tärkeäksi koetut asiat ovat päätyneet paperille ja ilmeisesti useamman mielestä esimerkiksi tämä ensimmäinen itsenäinen myllymatka on ollut mieleen painuva kokemus.

Haastatteluita ja keruukilpailun aineistoa käyttäessä on jatkuvasti pidettävä mielessä lähdekriittisyys. Jokaisella muistelijalla on oma näkemyksensä ja kokemuksensa menneestä, ja oman elämän myöhemmät vaiheet saattavat muokata näkemyksiä. Liedon museon haastatteluiden haastateltavat ovat olleet haastatteluhetkellä suhteellisen iäkkäitä ja muistelun ajankohdasta on kulunut jo aikaa, joten tietoon on hyvä suhtautua kriittisesti. Kun usea muisteliija toistaa ja nostaa keskeiseksi samankaltaisia asioita, voi niiden luotettavuuteen uskoa enemmän. Tietysti myös yksittäiset, muista poikkeavat muistot ovat tärkeitä ja niihin voi muistitietotutkimuksen parissa tarttua. Muistitiedolle tärkeää on saada muistelijan oma ääni menneestä esille.

Käyttämäni haastattelut ovat pieni osa kaikista myllyllä työskennelleistä tai siellä vierailleista henkilöistä, mutta aineiston avulla on silti mahdollista saada käsitys ajan arjesta myllyllä. Vertailemalla Nautelan myllyllä toteutuneita asioita muihin Aurajoen myllyihin voi luoda kuvaa mahdollisista yhtäläisyyksistä, mutta myös Nautelan myllyn erikoisuuksista. Myllyjen kesken tavat näyttäytyvät suhteellisen samanlaisilta, joten tietynlainen yhtenäisyys ainakin Aurajoen myllyjen välillä oli. Käyttämällä aineistoja muistakin myllyistä saa kattavamman kuvan ajan myllytoiminnasta, sillä vertailu auttaa hahmottamaan juuri Nautelan myllyn tapojen omalaatuisuutta tai yleisyyttä.

Muistojen myllyt -hankkeen raportissa tuotiin esiin sen aineiston valossa esiin nousseita asioita, kuten myllyn ajanviettoa ja myllärien työtä. Teemat ovat osittain samoja, kuin tässä tutkimuksessa. Vaikka samoja asioita on käsitelty, tässä tutkimuksessa teemoja pohditaan etenkin Nautelan myllyn kautta. Tavoite oli tuoda tietoa Nautelan myllyn toiminnasta 1920–1960-luvuilla, mikä osittain limittyi muihinkin Aurajoen myllyjen toimintaan samankaltaisena toimintana. Vaikka raportissa on tuotu esille tämän tutkimuksen kannalta oleellisia teemoja, uskon tutkimuksen tuovan samasta aiheesta syvällisempää tietoa juuri Nautelan myllyn historiaa tarkastelemalla.

Mylläreillä ja myllykävijöillä näyttää aineiston perusteella olleen läheinen suhde, sillä myllärit tunnetaan nimeltä ja muitakin myllykävijöitä tunnetaan. Vaikka myllyllä on ollut kiire, on myllykävijöillä ollut mahdollisuus tutustua mylläreihin ja viettää heidän kanssaan aikaa. Mylläreitä kuvaillaan huumorintajuisiksi ja mukaviksi. Eräs muistelija kuvaa, että vaikka myllärit puhuivat huumoria he eivät pahoittaneet asiakkaittensa mieltä.³⁵⁷ Mylläreitä kuvaillaan aineistossa useasti, ja he ovat olleet olennainen osa myllyn toiminnassa.

Kävijöiden muistot sekä myllärien omat muistot auttavat hahmottamaan ammatin moninaisuutta ja omalaatuisia piirteitä. Joustavuus ja taitavuus nousevat aineistossa esille ammattista puhuttaessa. Jauhaminen vaatii hyvää ammattitaitoa ja laitteiden tuntemista, sillä asiakkaan toiveisiin pyrittiin vastaamaan mahdollisimman hyvin. Joustavuus näyttäytyi esimerkiksi työpäivien venymisenä, jotta asiakkaat saisivat jauhonsa jauhetuksi. Myllärien työ on ollut vaihtelevaa, sillä minä tahansa vuorokauden aikana saatettiin jauhaa viljaa asiakkaiden ja veden runsauden aikana. Mylläriin ammattiin oli koulutus, mutta monet aineistossa esille nousseista muistoista liittyy käytännön kautta ammatin oppimiseen. Seuraamalla muita mylläreitä ja mahdollisesti oman isoisän ja isän jalanjalkia kulkemalla ammatti siirtyi sukupolvelta toiselle. Mylläriin ammattista tai työstä on mahdollista saada tietoa muistitiedon avulla, kuten tässä tutkimuksessa tulee ilmi.

Myllärien lisäksi myllykäynnit itsessään nousivat aineistossa vahvasti esille. Ensimmäinen myllymatka, matkantavat myllylle, pitkät päivät, ajanviettäminen ja säännöstelyaika olivat teemoja, joista muistelijat muun muassa kertoivat. Vaikka muistelijoita oli ympäri Aurajoen myllyjä, muistoissa korostui suhteellisen samanlainen arki myllyissä: myllymatkalle lähdettiin aikaisin ja yleensä miehet kävivät myllyllä, matka taitettiin hevosella ja myllyllä saattoi kulua

---

³⁵⁷ Muistojen myllyt -hankkeen haastattelu 2003. HKTA, TYKL/aud/1–5.

kokonainen päivä. Muistelijat kertoivat laajasti muistoistaan myllykännteihin liittyen ja niiden avulla pystyi luomaan kattavan kuvan 1920–1960-lukujen myllytoiminnan arjesta. Mylly toimi seurustelupaikkana, ei ainoastaan jauhatuspaikkana. Jauhatuksen ohessa ehdittiin vaihtamaan kuulumisia ja mahdollisesti pelaamaan esimerkiksi korttia. Myllyn perimmäisen tarkoituksen, eli jauhamisen, lisäksi se toimi monenlaisen muunkin toiminnan paikkana.

Selkeästi erottuva ajankohta muistoissa oli sota-aika, jota kuvattiin lähes poikkeuksetta muistoissa, joko haastattelijan aloitteesta tai muistelijan omasta toimesta. Kokemukset sota-ajan myllytoiminnasta olivat hyvin samanlaisia eri myllyissä ja keskeisiksi teemoiksi nousi kuponkiaika ja säännöstely. Tämä muutti myllytoimintaa huomattavasti, joten sen nouseminen näin selkeästi esiin aineistossa on ymmärrettävää. Poikkeukselliset ajat eivät rajoittuneet ainoastaan sota-aikaan, vaan vielä useamman vuoden sodan jälkeen myllytoiminnassa olivat käytössä jauhatuskortit. Säännöstelyaika on tutkimuksen aikarajauksen puitteissa melkein kolmasosa koko ajanjaksosta, joten muistelijoiden keskuudessa tämä on voinut tarkoittaa hyvin pitkää ajanjaksoa omista myllykänneistä.

Historiantutkimuksessa myllyjä pidetään usein talousrakennuksina ja tutkimus keskittyy vahvasti tuotannolliseen puoleen. Myllyjä pidetään usein taloudellisina rakennuksina, mutta tämän tutkimuksen aineiston valossa myllyt ovat keskeisiä arjen viettämisen paikkoja. Kuten Muistojen myllyt -hankkeen julkaisussa mainitaan, ”Myllyt eivät ole kuitenkaan olleet yksinomaan paikkoja, joihin tultiin jauhattamaan viljaa, vaan myös keskeisiä kohtaamispaikkoja ja tärkeitä paikallisidentiteetin rakentumisen keskuksia.”³⁵⁸ Nautelan mylly oli osa lietolaisten arkea ja siellä vietetty aika näyttäytyy aineiston valossa positiivisena ja muistelun arvoisena aikana. Vaikka aineistoissa käsitellään myllyn tuotannollista puolta eli jauhatusta, keskittyvät monet muistot ajanviettämiseen ja arjen toimintaan myllyllä. Tämä tutkimus osoittaa myllyjen olleen talousrakennuksien lisäksi kulttuurikeskuksia, joissa ihmiset viettivät aikaa ja vaihtoivat kuulumisia.

Muistitietoaineiston avulla on mahdollista luoda eräänlainen kuvaus 1920–1960-lukujen myllykänneistä ja sen kokemasta muutoksesta. Ihmisten omat kokemukset ja muistot antavat myllyistä uudenlaisen kuvan, mitä ei saisi esille tuotannolliseen puoleen keskittyvistä lähteistä. Muistitietotutkimus antaa äänen tavallisille ihmisille, tässä tapauksessa mylläreille ja myllyllä käyneille ihmisille. Kokemukset myllystä antavat ainutlaatuista näkökulmaa

---

³⁵⁸ Salenius et al. 2003, 5.

myllyyn, jonka tämä tutkimus on pyrkinyt tuomaan mahdollisimman hyvin esille: tavallisten ihmisten kokemukset ja muistot Liedon Nautelan myllystä.

Vaikka Nautelan myllyn toiminta loppui 1960-luvun puolivälissä, on mylly yhä paikoillaan muistuttamassa sen pitkää historiasta ja tehtävästä kosken voiman valjastajana. Mylly toimii edelleen muistojen muistelemisen ja uusien keräämisen paikkana. Rakennus kertoo paikan historiasta ja siellä käydessä voi kuvitella millaista siellä on ollut, kun mylly on ollut toiminnassa. Tämän tutkimuksen avulla pääsee tutustumaan 1920–1960-lukujen myllyn arkeen ja toimintaan. Eräs keruukilpailuun osallistunut muistelija kertoo ajatuksistaan Nautelan myllystä:

Mylly ja sen oma romantiikka on kyllä säilynyt entisenä, vaikka paikalla onkin tehty monenlaista käytännön remonttia. Jyrin järin jauhinkivet eivät olleet käynnissä, eikä jauhonpölyisiä myllymiehiä hääriillyt säkkiensä kimpussa. Ei ollut kriimunvarrella puomiin sidottua hevosta, eikä hevosella heinä, oli vaan pikkytyttöjä, jotka myivät yleisölle kaffetta ja halpoja pullia. Mylly sisätiloineen on komea nähtävyys, ja uskonkin että utelias yleisö tulee sankoin joukoin paikkaa katsomaan. - - Paljon on uhrattu työtä ja varmaan rahaakin vanhan myllyn kunnostukseen, mutta uskon, että työ palkitsee tekijänsä.³⁵⁹

Nautelan mylly herättää edelleen muistoja menneistä ajoista ja myllyllä aiemmin käyneenä tapahtumat voivat selkeästi nousta esille vieraillemalla myllyllä. Myllyyn pääsee edelleen tutustumaan ja tämän tutkimuksen avulla voi siellä vieraillessaan pohtia menneitä aikoja ja myllyn vilkasta toimintaa. Nautelan mylly on ollut ja on edelleen monille tärkeä muistojen paikka, mitä tässä tutkimuksessa on haluttu tuoda esille.

---

³⁵⁹ Perineenkeruukilpailun myllymuisto 1993: *Nautelan koski ja muistojen mylly*. LMA, LM/ar/70:6.

Lähteet

Lyhenteet

HKTA	Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto
LMA	Liedon museon arkisto

Alkuperäisaineisto

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto, Turku (HKTA)

– Muistojen myllyt – Aurajoen myllyt aikalaisten kokemana -hankkeen haastattelut
2003

Haast. Hannele Salenius. TYKL/aud/1-1–3-5.

Liedon museon arkisto, Lieto (LMA)

– Haastattelut

Alikirri, Martti; synt. 1913. Haast. Leena Tiilikainen 15.12.1992. LM/ar/51:49.

Nautela, Lauri; myllyn työntekijä, synt. 1914. Haast. Anu Johansson 15.9.1987. LM/ar/51:47.

Nautela, Lauri; myllyn työntekijä, synt. 1914. Haast. Satu Mikkonen-Hirvonen 11.4.1996.
LM/ar/51:50a.

Ojaranta, Terttu; mylläriin vaimo, synt. 1915. Haast. Anu Johansson 10.9.1987. LM/ar/51:44.

Pajala, Veikko; mylläri. Haast. Anu Johansson 17.11.1988. LM/ar/51:48.

Toivonen, Unto; mylläri, synt. 12.7.1923. Haast. Anu Johansson 1.10.1987. LM/ar/51:45a.
– Haastattelukertomukset, litteraatiot ja muistiinpanot

Jokinen, Anja; synt. 1940. Haast. Leena Tiilikainen 10.12.1992. LM/ar/51:68.

Mäki, Sirpa; mylläriin tytär, synt. 1948. Haast. Leena Tiilikainen 14.8.1986. LM/ar/54:74.

Mäki, Margit; mylläriin vaimo, synt. 1921. Haast. Anu Johansson 4.9.1987. LM/ar/51:58.

Nautela, Lauri; myllyn työntekijä, synt. 1914. Haast. Leena Tiilikainen 6.8.1986.
LM/ar/51:53.

Nautela, Lauri; myllyn työntekijä, synt. 1914. Haast. Leena Tiilikainen 11.8.1986.
LM/ar/51:54.

Ojaranta, Terttu; mylläriin vaimo synt. 1915. Haast. Leena Tiilikainen 16.12.1992.
LM/ar/54:72.

Veijula, Toivo; synt. 1914. Haast. Leena Tiilikainen 3.12.1992. LM/ar/51:65.

- Virta, Martti; myllärin poika, synt. 1908. Haast. Anu Johansson 24.8. ja 3.9.1987.
LM/ar/51:62.
- Virta, Martti; myllärin poika, synt. 1908. Haast. Sinikka Kauko-Vainio 20.6.1989.
LM/ar/51:60.
- Virta, Martti; myllärin poika, synt. 1908. Haast. Leena Tiilikainen 8.12.1992. LM/ar/51:67.
- Virtanen, Annikki; synt. 1917. Haast. Leena Tiilikainen 11.12.1992. LM/ar/51:69.
- Vuorinen, Oskari; synt. 1908 & Veijula, Toivo; synt. 1914. Haast. Leena Tiilikainen
4.12.1992. LM/ar/51:66.
–Perinteenkeruukilpailun myllytarinat 1993.
LM/ar/70:2–LM/ar/70:13

Tutkimuskirjallisuus

- Aaltonen, Esko: *Länsi-Suomen yhteismyllyt*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 1944.
- Aatsinki, Ulla: Lapsuuden kokemukset luokkatietoisuuden rakentajina
työläiskansanedustajien muistelmissa. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki,
Antti Malinen (toim.), *Eletty historia: kokemus näkökulmana menneisyyteen*. 305–340.
Vastapaino, Tampere 2019.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina: Muistitietomuitutkimuksen ydinkysymyksiä.
Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.),
Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä. 25–48. Tietolipas 214. SKS, Helsinki
2006.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija: Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa Outi Fingerroos,
Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus.
metodologisia kysymyksiä*. 7–24. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006.
- Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki: Tihenevä ja laajeneva äänien kenttä. Teoksessa Outi
Fingerroos, Tuulikki Kurki (toim.), *Ääniä arkistosta. Haastattelut ja tulkinta*. 7–24.
SKS, Helsinki 2008.
- Ginzburg, Carlo: *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Alkuteos: *Il
formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del '500* (1976). Suom. Aulikki Vuola.
Gaudeamus, Helsinki 2007.
- Hautio, Jari: Nautelankoski. Teoksessa Sinikka Kauko-Vainio (toim.), *Liedon
kulttuurimaisema ja vanha rakennuskanta*. 100–105. Varsinais-Suomen
rakennuskulttuuri 9, Saarijärvi 2010.

- Hytönen, Kirsi-Maria: ”Olen niin lopen kyllästynyt kaikkeen.” Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki, Antti Malinen (toim.), *Eletty historia: kokemus näkökulmana menneisyyteen*. 341–366. Vastapaino, Tampere 2019.
- Isotalo, Merja: *Vesikosken vanhapuolen myllylahko ja mylly: viljan jauhatusta ja myllytoimintaa puoli vuosituhatta: Vanhapuolen lahko 1687–1987*. Vesikosken Vanhapuolen myllylahko, Loimaa 1987.
- Jumppanen, Riitta & Kouri, Raija & Mikola, Eeva (toim.): *Veden ja tuulen voimalla. Tarinoita myllystä ja mylläreistä Loimaalta ja naapureista*. Loimaa-Seura ry, Loimaa 2002.
- Juuramo, Jouko: Maataloustuotannon säännöstely. Teoksessa Untamo Utrio (toim.), *Viisi vuotta kansanhuoltoa*. 49–72. Kansanhuoltoministeriö, Helsinki 1945.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Tampere 2000.
- Kalela, Jorma: Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. 67–92. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006.
- Kauko-Vainio, Sinikka: Nautelan mylly – vuosisatoja työtä ja tarinoita. Teoksessa Sinikka Kauko-Vainio (toim.), *Nautelankosken museo*. 52–63. Nautelankoski-säätiö, Lieto 2001.
- Kivimäki, Ville: Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksena. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki, Antti Malinen (toim.), *Eletty historia: kokemus näkökulmana menneisyyteen*. 9–38. Vastapaino, Tampere 2019.
- Kokko, Heikki: Kosminen kokemus. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki, Antti Malinen (toim.), *Eletty historia: kokemus näkökulmana menneisyyteen*. 113–148. Vastapaino, Tampere 2019.
- Korhonen, Teppo: *Vesimyllyt: historia, rakenne, käyttö ja kunnostus erityisesti kainuulaisen myllyperinteen valossa*. Kainuun museon julkaisu, Kajaani 1993.
- Korkiakangas, Pirjo: Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa Outi Fingerroos & Riina Haanpää & Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. 120–144. SKS, Helsinki 2006.
- Kuula, Arja: *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vastapaino, Tampere 2006.

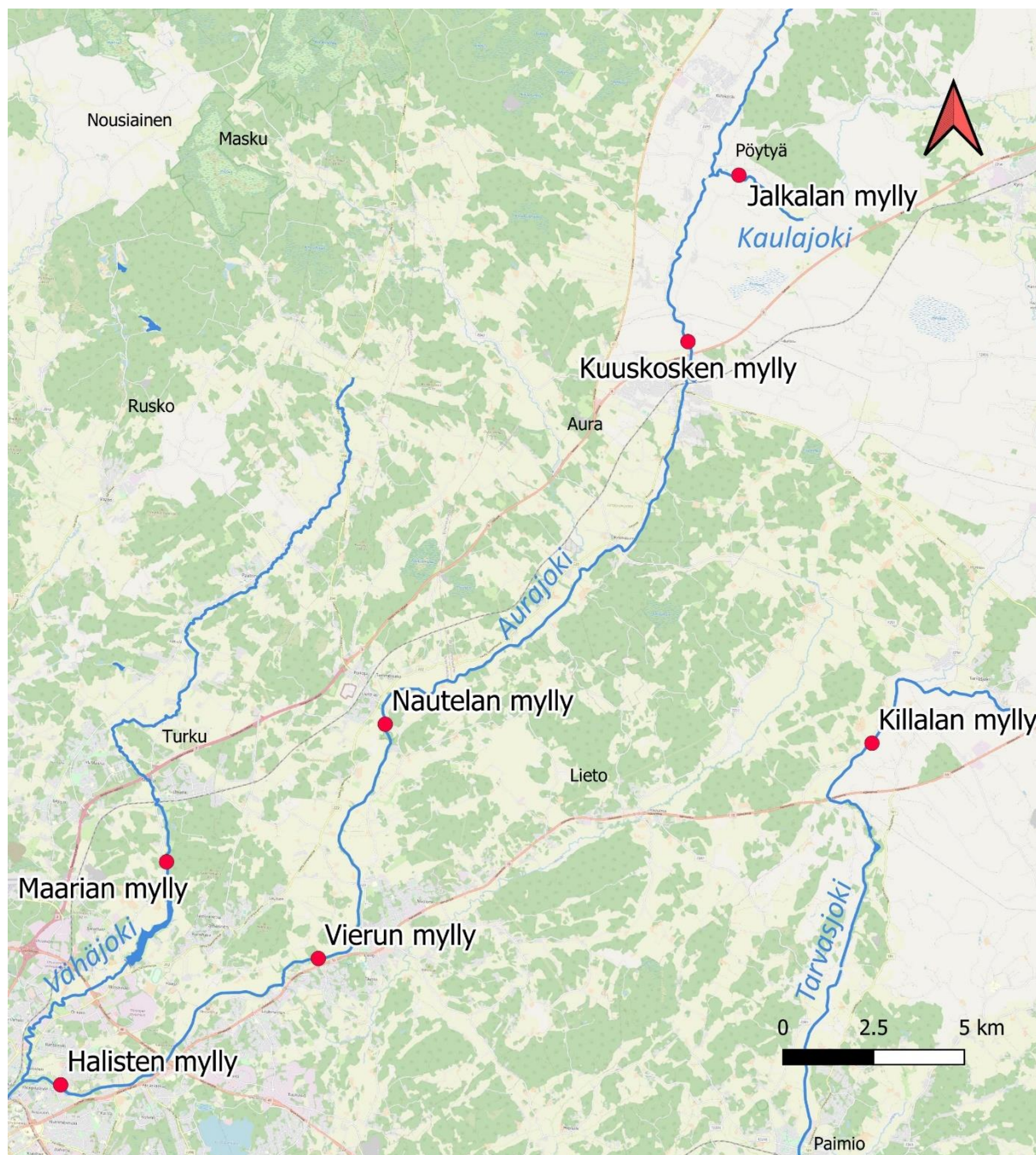
- Laaksonen, Pekka & Junnila, Laura & Nirikko, Juha: Leivän tähden. Teoksessa Pekka Laaksonen, Laura Junnila & Juha Nirikko (toim.), *Leivän tähden. Suomalaisen työn historiaa*. 9–14. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1995.
- Lovio, Maisa: Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. 71–100. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva 1994.
- Lukin, Karina: Uskonnollinen puhe ja aiheet joista ei puhuta. Teoksessa Teoksessa Outi Fingerroos, Tuulikki Kurki (toim.), *Ääniä arkistosta. Haastattelut ja tulkinta*. 54–83. SKS, Helsinki 2008.
- Lähdesmäki, Helga: ”Parrut pystyyn ja pärettä päälle, niin kyllä se aikansa kestää!” *Liedon maatalousrakennukset 1800-luvulta 1900-luvun puoliväliin*. Turun yliopisto, Pro gradu -tutkielma, Turku 2016.
- Maaseudun tulevaisuus Helsinki, 5.1.1935.
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1128420?term=Nautelan&term=myllyss%C3%A4&term=Mylly&term=myllylle&page=13> [haettu 24.3.2021]
- Maunola, Jalm: *Vesivoimat, niiden merkitys ja käyttö*. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo 1930.
- Mäkelä, Pekka (toim.): *Mylläri Eino & Kellomestarin Aino*. Prometheus kustannus Oy, Tallinna 2013.
- Nevala, Seija-Leena: Pikkulotat ja sotilaspojat kokemusyhteisöinä toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki, Antti Malinen (toim.), *Eletty historia: kokemus näkökulmana menneisyyteen*. 397–428. Vastapaino, Tampere 2019.
- Oijala, Matti: *Immilän mylly ja saha. Immilän myllymäki: Immilän ja Arrajoen asutushistoriaa*. Immilän mylly ja saha, Nastola 1999.
- Peltoniemi, Teuvo: Alkoholi ja kulttuuri. Teoksessa Teuvo Peltoniemi & Martti Voipio (toim.), *Alkoholi ja yhteiskunta*. 13–22. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1983.
- Portelli, Alessandro: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. 49–66. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006.
- Pulkkinen, Jonna & Wist, Mika: *Viinalla terästetty sota. Alkoholi sotavuosina 1939–1944*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 2017.

- Pöysä, Jyrki: Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos & Riina Haanpää & Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. 221–244. SKS, Helsinki 2006.
- Rantatupa, Heikki: Kansanhuolto toisen maailmansodan aikana 1939–1949. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. 443–504. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.
- Räikkönen, Tuovi: Läskisoosia ilman läskiä ja sitruunasoodalla ohukaisia – Kotirintaman monitaitureiden elämää. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. 160–200. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva 1994.
- Saarikoski, Helena: Kuultavia ääniä ja kuulemisen keinoja. Teoksessa Outi Fingerroos, Tuulikki Kurki (toim.), *Ääniä arkistosta. Haastattelut ja tulkinta*. 27–53. SKS, Helsinki 2008.
- Salenius, Hannele & Virtanen, Timo J. & Komulainen, Martti: *Muistojen myllyt. Aurajoen myllyjen arkea aikalaisten kokemana*. Aurajokisäätiö, Turku 2003.
http://aurajoki.net/Pdf/muistojen_myllyt.pdf [haettu 1.12.2020]
- Salmi-Nikander, Kirsti: Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Teoksessa Outi Fingerroos & Riina Haanpää & Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. 199–220. SKS, Helsinki 2006.
- Seppänen, Unto: *Myllytuvan tarinoita*. Kustannusyhtiö Otava, Helsinki 1945.
- Simpura, Jussi: Suomalaisten juomatavat. Teoksessa Teuvo Peltoniemi & Martti Voipio (toim.), *Alkoholi ja yhteiskunta*. 79–92. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1983.
- Sivula, Anna: Puuvillatehtaasta muistin paikaksi. Teollisen kulttuuriperinnön jäljillä. Teoksessa Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää, Aura Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* 161–191. SKS, Helsinki 2013.
- Suistoranta, Kari: *Liedon historia 2 – vuodesta 1809 nykypäiviin*. Liedon kunta ja seurakunta, Turku 1988.
- Syrjämäa, Taina: Arjen muistin ja unohduksen jäljillä. Teoksessa Taina Syrjämäa (toim.), *Arjen muisti ja unohdus. Jokapäiväinen elämä historian valoissa ja varjoissa*. 5–14. Turun yliopisto, Historian laitoksen julkaisuja n:o 53, Turku 1999.
- Talve, Ilmar: *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 355. SKS, Helsinki 1979.

- Teräs, Kari: Muistelmateokset, omaelämäkerrat ja suullinen historia. Teoksessa Pauli Kettunen, Auli Kultanen & Timo Soikkanen (toim.), *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista. Osa 2.* 357–374. Kirja-Aurora, Turku 2000.
- Teräs, Kari & Keskinen, Jarkko & Seppälä, Suvianna: Arki ja sota. Teoksessa Jarkko Keskinen, Suvianna Seppälä, Kari Teräs (toim.), *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana.* 7–25. Turun yliopisto, Suomen historian julkaisuja 2, Turku 2012.
- Tuomi-Nikula, Outi & Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura: Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää, Aura Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* 12–30. SKS, Helsinki 2013.
- Turtiainen, Jussi: ”Kädestä suuhun” – nälkämuistot sodan pula-aikana. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.), *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia.* 311–334. Johnny Kniga, Helsinki 2008.
- Turun Sanomat Turku, 17.3.1917.
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1182145?term=Nautelan&term=myllyss%C3%A4&page=7> [haettu 24.3.2021]
- Ukkonen, Taina: Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos & Riina Haanpää & Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä.* 175–198. SKS, Helsinki 2006.
- Utrio, Meri & Utrio, Untamo: *Pois pula ja puutteet. Kun kansa selviytyi.* Karisto Oy, Helsinki 1994.
- Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historia. Teoksessa Satu Lidman & Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka.* 29–47. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Vilkuna, Kustaa & Mäkinen, Eino: *Isien työ. Veden ja maan viljaa arkityön kauneutta.* Otava, Helsinki 1982.
- Virtanen, E. A.: Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria. Teoksessa Einar W. Juva et al. (toim.), *Varsinais-Suomen historia. 2, 1–2.* II, 2 s. 1–256. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo–Helsinki 1938.
- Viskari, Leena: *Maallikko muinaistutkimuksen apuna. Lauri Nautela arkeologisen kokoelman muodostuminen ja sisältö.* Turun yliopisto, Pro gradu -tutkielma, Turku 2018.
- Österberg, Esa: Alkoholien kulutus. Teoksessa Teuvo Peltoniemi & Martti Voipio (toim.), *Alkoholi ja yhteiskunta.* 69–78. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1983.

Liitteet

Liite 1. Tutkimuksessa mainitut myllyt

Tekijä Milla Savolainen 2022.